

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 1,010,583

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

MAGYARORSZÁG

ÉS

ERDÉLY

EREDETI KÉPEKBEN

TÖRTÉNELMI ÉS HELYIRATI SZÖVEGGEL.

MÁSODIK SZAKASZ:

ERDÉLY.

Alsó-Gyzenkhegy, Brassónál.

DARMSTADT 1864.

Verlag von

LANGE, GIESSELY & CO. SOHN.

LAUFER 124 STRASSE BEROLIN, VERLAG.

MAGYARORSZÁG

ÉS

ERDÉLY

EREDETI KÉPEKBEN.

NEVEZETT ORSZÁGOK LEGÉRDEKESEBB TÁJAIT,
VÁROSAIT, FÖRDŐIT, EGYHÁZAIT, VÁRAIT, PALOTÁIT
S EGYÉB RÉGI ÉS ÚJ ÉPÍTMÉNYEIT HELY SZINÉN

RAJZOLTA

ROHBOCK LAJOS.

ACZÉLBA METSZETTÉK KORUNK LEGJELESEBB MŰVÉSZEI.

A TÖRTÉNELMI ÉS HELYIRATI SZÖVEGET

IRTA

HUNFALVY JÁNOS.

MÁSODIK SZAKASZ: ERDÉLY.

DARMSTADT, 1864.

KIADJA ES NYOMATJA LANGE GUSZTÁV GYÖGRY.

LAUFFER TESTVÉREK BIZOMÁNYA PESTEN.

X2
J
4215

GL
3607033
SOS LA
02-03-87
ADD VCL

Kolozsvár és környéke.

Nagyváradról Erdélyországba utazunk. Az út a Sebes Körös völgyében húzódik el délkeletre. Így a szép vidéken épült Élesd mezővárosba jutunk, azután néhány oláh helységet elhagyván, a Királyhágónak nevezett, terjedelmes, erdős hegyháton kapaszkodunk fel, mellynek tetejéről gyönyörű kilátás esik a környező hegyes völgyes vidékre. A hegységen átkelvén, ismét a Körös völgyébe ereszkedünk alá, melly innen tova mind keskenyebbé válik. Magyarországnak ez irányban utolsó helysége, az oláhoktól népesített Feketetvá város csillámpala, kvarcz és fővenyű hegyek által környezett völgykatlanban terül el. Odább a völgy valóságos szorúlattá változik, mellyen a Sebes Körös áttör. Mindkét oldalán sziklás és lomberdőkkel borított hegyek emelkednek, mellyek néhol annyira összenyomódnak, hogy a folyócska a völgynek egész fenekét elfoglalja, s hogy a jobb partján elkigyózdó utat a magas erdős hegyek tövébe kellett bevágni. Ez Erdélynek egyik kapuja, s jelenleg egyik legjáratabb szorosa, útját csak századunk elején építék. Hosszúsága Feketetótól Bánfy-Hunyadig $2\frac{1}{4}$ mfidet tesz. Mondják, hogy Mátyás király első nyomult be hadsereggel e szoroson Erdélybe s hogy az előtérben emelkedő hegy onnan neveztetett Királyhágónak. 1848 decz. 18. Bem seregének jobb szárnya e királyhágói szoroson

nyomula be hátraszorítván a császáriakat; ugyancsak e helyen a magyar hadsereg utolsó romja is kifuta, miután Bánfy-Hunyadnál az oroszok által megveretett vala.

Helylyel közel mellékvölgyek nyílnak. Így a messzire szétszórt Csucsánál, mely falu már Erdélyben van, délre nyílik egy erdős völgy, melyet a Körössel egyesülő Válje-Szekujouluj csermely öntöz. E kies völgyben egy magános kúphegyen Sebesvár romjai dőledeznek. Messziről csak némi faldarabokat s egy nagyobb meg egy kisebb tornyot látunk. De a várfalak még meglehetősen épségben vannak, a lakszobák és istállók osztályai még megismerhetők. A várudvar elég tágas s kétszerte oly hosszú mint széles. Körülbelől félórányrára nyugatra, a hegysornak legmagasb kopár és sziklás csúcsán egy más várnak láthatók némi maradványai. A rege úgy tartja, hogy a két várnak urai jó szomszédok és barátok voltak s egyiknek fia, másiknak leánya lévén, elhatázzák gyermekeik összeházását. A felserdülő gyermekek szintén szerették egymást. De III Endre halála után az egyik vár ura Róbert, a másiké pedig Otto részére álla, e miatt meghasonlának s most gyermekeiket is el akarták egymástól választani. Ezek megszököének az apai háztól. A boszús szülék földözöbe vevék, a fiú a leány apjával harciba keveredék s e harcban elesék. A leány atyja mégsem békült ki s Róbert király megkoronáztatása után a vesztos párthoz tartozott szomszédja várát lerombolá.

Mikor épült Sebesvár, nem tudjuk. A 17. század közepén még állott, s a szorosban szedett vámot oda vitték.

Csucsánál éjszak felől szakad egy út a Körös völgyébe ez út Krasznának és Szilágy-Somlyónak visz s ott a Ziláhon át Erdélyből jövő országúttal egyesül. A Magyar-Egregyből Ziláhnak menő ezen országút hajdan az egyetlen járható út volt Magyarországból Erdélybe, Kolozsvárra. A Ziláh melletti Meszeshegyen visz keresztül, s a meszesi hágó történelmi tekintetben nagyon nevezetes. A Meszeshegy legmagasb tetején sz. Márgitnak tiszteletére alapított apátság volt.

Erdélynek azon területét, melyet a Sebes-Körös s a partjain elvonuló országút kettéhasít, Kalotaszegnek nevezik;

Copyright 1907

Printed & Published by the Hawaiian Islands

at Honolulu, T. H. McMillan

HONOLULU   **HAWAIIAN ISLANDS**

Published by the Hawaiian Islands

e vidéknek magyar népe arról nevezetes, hogy jellemét, ősi szokásait és öltözetét hívebben őrizte meg, mint Erdélynek többi magyarsága, melly az oláhság közt levén feloszolva, sok tekintetben elfajult, sőt némelly vidéken nyelvét is elfelejtette s egészen eloláhosodott. Kalotaszeg főhelye Bánfy-Hunyad. Ez elég rendetlenül épült magyar-oláh m. város, mellyet csak a helvét hitvallásúak csinos tornyú temploma s Bánfy nemzetiség kastélya ékesít. Vidéke azomban igen kies, mert itt a dombok és hegyek szétágulnak s mosolygó tágas völgyet alkotnak. Bánfy-Hunyadot s néhány ronda falut elhagyván a magas kapusi hágón kapaszkodunk fel, melly a Kőrös vidékét a Szamos vidékétől elválasztja. A hegyen átkelvén, a kies kapusi völgyben folytatjuk utunkat s így nemsokára Gyalút érjük el, hol a Kapus és Kis-Szamos vizei egymással egyesülnek. Gyalu m. város szép völgyben épült. A Szamos éjszaki partját kopár dombsorok szegélyzik, odább éjszakra és délre magasabb, erdős hegyek emelkednek, az ugynevezett gyalúi havasok. A helység fölött az erdő szélén a festői fekvésű kastély van, melly hajdan Rákócziék egyik díszes vára volt, utóbb a Bánffy család birtokába került, s jelenleg Kormáromy György tulajdona. 1861. ápril. 11. a lángok martaléka lőn.

Gyalu nevezetes események színhelye volt. 1540-ben Szapolyai János Budáról Erdélybe jövén innen hirdete országgyűlést Tordára; Bocskay 1605-ben a gyalui várkastélyt megvévén Rudolf uralkodásának utolsó gyökereit is kiirtá Erdélyben; II Rákóczy György 1660. máj. 22. Gyalu és Kis-Fenes között ütközék meg a törökökkel, megveretvén Nagy-Váradra meneküle, hol veti sebeiben jun. 9. meghala.

Gyalút elhagyván a Kis-Szamos gyönyörű völgyében folytatjuk utunkat keletre. E völgyet közép magasságú hegysorok szegélyzik, mellyek gerinczei erdőkkel, oldalai ittott borágakkal borítvák. A szőke Szamos sok kanyarúlattal kigyózik el a völgy fenekén, szétágazik apró szigeteket alkotva s ismét egyesül, hogy ujult erővel folytassa útját. Kelet felé a völgy mind jobban kitágul, a hegysorok magassága csökken, nyugat felé a gyalúi havasok boronganak. Ott, hol a völgyet a Szamos éjszaki partján egy hegykanyarulat összeszorítja,

Kolozsvár terül el, és pedig csaknem egészen a folyó déli, jobb partján, a völgylapályban, melyet dél felől a menedékesen emelkedő, hosszúra nyúló Felekhegy szegélyez. A tordai országút e hegyen viszen keresztül; tetejéről az egész vidéket láthatjuk be, melly Erdélynek egyik legkellemesb, legnyájasabb vidéke. A folyó két partján emelkedő hegyek mögött mind délre mind éjszakra és nyugatra magasabb hegyláncolatok emelkednek; lent a völgyben Kolozsvár, Erdélynek s különösen a magyar földnek fővárosa, tárja fel szépségeit; a várost köröskörül szép kertek és szőlőhegyek környezik, mellyek közzül nyájas nyaralók mosolyognak felénk; nyugat felé s Hója meredez, vele szemben Kolosmonostor terül el, melyet a kertek és házak szakadatlan sora Kolozsvárral összekapcsol; kelet felé más helységek látszanak.

Kolozsvár egészben véve szabályosan épült, szép város. A belváros szabályos négyszöget képez, melyet magas, de már dőledező kőfalak s néhány omlatag bástyatorony kerít be. Öt kapuja ugyanannyi külvárosba nyílt, most már csak kettő áll fenn, a Vízi kapu, melly a Szamos felé esik, s a Magyar kapu, melly a belváros déli oldalán van. A város ezen erősítvényei a várat tették, a Szamos bal partján, a hegyfokon elterülő erősítvényei újabb időben keletkeztek s fellegvárnak neveztetnek. A belváros éjszaknyugati része Óvárnak neveztetik, mert ez a város legrégebb része s hajdan külön várkerítéssel volt megerősítve, mellyből némi falmaradvány még most is látható. A belváros általában csinos, sőt néhány szép és nagyszerű házból, valóságos palotából áll, utczái szélesek, szabályosak. Középpontját a négyszegletű, terjedelmes nagy piacz képezi, mellynek közepén a főtemplom áll, s mellynek négy szegletén az utcák egész szabályossággal sugároznak ki. Köröskörül szép nagy épületek emelkednek, mellyek a tisztes főtemplommal együtt szép látványt nyújtanának, ha az Erdélyben uralkodó ros szokás szerint a templom nem volna árusboltokkal s más kisebb nagyobb épületekkel körülépitve, mellyek alsó részét egészen eltakarják. A piacz déli oldalán egy emlékoszlop áll, egyszerű kis gúla, melyet néhány polgár Ferencz császár ottmúlata emlékeül emeltete 1817-ben, melly

azomban sokkal csekélyebb, semhogy a piacznak díszére szolgálhatna. Ha a piacz déli oldalán állva széttelünk, akkor jobb felé gróf Teleky Domokos házát, odább a Bánffy-örökösök palotáját látjuk, melly a múlt században épült s mellyet rendesen fő kormányzói laknak neveznek. Ez ugyan csak egyemeletes épület, de roppant erkélye és szobrokkal ékesített homlokzata miatt igen díszes. Udvarát oszlopokon nyugvó tágas folyosó futja körül. A piacz közepén, a főtemplom előtt a katonai főrhely van, odább a bal oldalon a püspöki palotát és b. Józsika házát találjuk. A piacz déli oldalán a város tanácsháza áll, melly egyemeletes, erkélyes, díszes homlokzatú épület; 1854-ben végeztették be. Hasonló szép épületeket a piacznak északi oldalán is találunk.

De Kolozsvár legnevezetesebb épülete kétségkívül a főtemplom, noha ennél nevezetesebb és szebb templomokat találunk Erdélyben, mint pl. Brassón és Nagy-Szebenben. A kolozsvári főtemplom egészen faragott kőből épült; közte s a környező alacsony épületek közt udvar terül el, mellybe egy szoborművekkel ékesített kapu nyílik a piacz nyugati oldaláról. A templom fő bejárást kettős kapu képezi, melly fölött a sárkányt összetipró sz. Mihály látható. Kívülről a templom kevés ékesiséget mutat, tisztán gót modorban van építve, de oldaltámai nagyon egyszerűek, fialái nincsenek, holmi újításokat is tettek rajta. Éjszaki oldalán a közelmúlt években egy nagyszerű tornyot építének hozzá, a vár faragott köveiből. Fedeléből néhány apró gúla emelkedik fel. Belül a templom sokkal ékesebb; három hajóra oszlik, mellyeket szépen tagolt négy oszloppár választ el egymástól.

A kolozsvári templomot Zsigmond kezde 1404 tájban építtetni sz. Mihály tiszteletére, s I. Mátyás király bevégezteté. A hitújítás elterjedése után a prot. felekezetek bírták, jelenben a r. katolikusok bírják, kiknek ezen kívül még négy más templomuk van Kolozsváron.

A Torda-utczában a piaristák kéttornyos templomát találjuk, mellynek alapját 1718 marc. 13. Mártonfi erdélyi püspök veté meg, és pedig a jezsuiták részére, kiknek eltöröltetése után a sz. háromságnak szentelt templom a piaristák birtokába

került. A jezsuiták hajdani szerzetháza utóbb az erdélyi kormányzék szállásául szolgált. E kormányzékeni épülethez 1805-ben egy csillagvizsgálót kapcsolának, az országos levéltárt is ott őrzik, mely hajdan a kolosmonostori apátság kolostorában létezett vala. Átallemben azon terjedelmes épület van, melyben azelőtt a seminarium volt, s melyben a közelmúlt évek alatt a kormány egy nagyszerű dohánygyárt allíttata fel. A piaristák szerzetháza mellett a királyi lyceum, vele szemben a lyceumi nyomda van, mindkettő díszes nagy épület. A lyceumot Báthory István erdélyi fejedelem s lengyel király alapítá 1581-ben s gazdagon adományozá. A főtanoda mostani épületét csak 1818-ban kezdék rakni a kolosmonostori apátság köveiből, s mint homlokirata mutatja, 1851-ben fejezék be. Az elmúlt évtizedben nagygymnasiummá átalakított lyceumnak szép könyv- és egyéb gyűjteményei vannak; a könyvtár, melynek alapját még a jezsuiták veték meg, több mind 14,000 kötetet foglal magában. A lyceumi nyomdát szintén már a jezsuiták szereztek, mostani épülete azonban 1821-ben rakaték s utóbb emeletessé tétették.

A szomazed Farkas-utczában a nemzeti színházat találjuk. Ez kívülről nagyon egyszerű, de belső berendezése és felszerelése elég czélszerű és fényes. Az épület hossza 22, szélessége 12, magassága 6 öl, a színpad 7 öl hosszú. Ez az első állandó magyar színház. Az erdélyi rendek, jóval hamarabb mint a magyarországiak, már 1795-ben tanácskoznak egy állandó magyar színház felállításáról s 1804-ben megveték az épületnek alapkövét. A megkívántató költséget önkénytes adományzás útján akarták begyűjteni, de ekkép csak 14,000 ft gyűlt be, s az építés csakhamar félbeszakadt. Tehát 1811-ben az országos rendek bizonyos adómennyiséget vetének ki, de az így bezedett összeg az épen akkor bekövetkezett devalvatio miatt 16,000 ftra olvadván le, az építés nemsokára megint elakadt. Ujból adakozának, s végre a város tetemesebb külsőnnel is gyámoltá a hazafiak igyekezetét, s így fölépült a ház, melyben a játékot 1821 marc. 11. Erdély főurai és hölgyei magok nyiták meg „Zrínyi Miklós“ előadásával. Azóta a magyar színészetnek legalább egy biztos hajléka volt, s Jancsó és más

színészek és színésznők nemsokára mint valódi művészek tűntek ki. A legújabb időben a kolozsvári magyar színészet ügye hanyatlásnak indult, de a buzgó hazafiak, köztük a nemeslelkű gróf Mikó Imre tetemes áldozattal új életre éleszték.

Nem messze a színházhoz a reformáltak lyceumát és toronytalan templomát találjuk. E templom I Mátyás alatt kezdte épülni, de úgy látszik, teljesen sohasem építették ki, vagy pedig az idő viszontagságaiban elvesztette ékeségeit. Most elég rideg, egyszerű építmény. A főtanoda épülete terjedelmes, kétemeletes, de szintén egyszerű. Jeles könyvtárt találunk benne. Ez intézetnek is van könyvnyomdája.

A reformáltak másik temploma a Magyar kapu előtt elterülő külvárosban van; csak néhány év előtt készült el, s jóval díszesebb mint az ó templom; különösen két toronnyal ékeskedő homlokzata szépnek mondható.

Ugyanezen külvárosban a roppant katonai laktanyát találjuk, melly kétemeletes; 1834 óta épült.

Odább kelet felé a r. katolikusok külvárosi temploma van, melly sz. Péterről nevezetik; egyszerű, jelentéktelen épület. Nevezetesebbek a ferenczesek és minoriták templomai, mellyek a várban vagyis belvárosban vannak. A ferenczesek vagyis barátok temploma és kolostora az Óvárnak nevezett városrészben van; ugyanott találjuk azon házat, mellyben Mátyás király 1443-ban születék; ódon külsejű, kapuja csúcsívű, ablakai és falazata bizonyosan későbbi ujíttatások által kivetkőztek eredeti alakjokból. Jelenleg ez épületben katonai kórház van. Mellette azon ház áll, mellyben Bocskay fejedelem született; 1843-ban egészen átalakíták, s most csak az hirdeti történelmi jelentőségét, hogy a kapu alatt falba vakoltan láthatók a Bocskay pénteknapj eseményeit tárgyazó feliratok.

A nem-egyesült görögök kolozsvári temploma 1798-ban kezdte építtetni; az ágostai hitvallásúak vagyis szászok temploma néhány évtized előtt rakaték. Ez a Hídútcza és Magyarutczsá sarkán van. Odább az unitáriusok csinos templomát és kétemeletes terjedelmes lyceumi épületét találjuk. A templomot 1796-ban építék. A főtanodának egyik alapítója Zsúki László;

könyvtára igen becses, újabb időben Gedő József könyvtárával szaporodott.

A város nyugati felében, a Monostorutczában a redoute-épületet találjuk, mely kívülről nem sokat mutat, de bent elég tágas és kényelmes. Szép és nagy táncstereme az újabb időben nehányszor az ország rendei gyűlési tereméül solgált.

Erdélyben az országgyűlésnek igen sajátosságos szerkezete volt. Maga a születés senkinek sem adott jogot országgyűlési ülésre és szavazatra, hanem az országgyűlés tagjai mindnyájan vagy hivataluknál, vagy királyi meghívásnál, vagy a megyék, székek és városok által történt választatásuknál fogva jelentek meg. Hivataluknál fogva meghivattak: a k. kormányzók és k. tábla vagyis főtvényszék tagjai, az erdélyi r. kath. püspök, a görög kath. püspök, a kincstárnok, országos elnök; erdélyi kancellár, szász gróf, honi főbiztos, honi számvevőség elnöke, ez utóbbiak mint a kormányzók tagjai. A királyi hivatalosok a k. kormányzók fölterjesztése nyomán a fejdelem által nevezettek ki a birtokosok között országgyűlésről országgyűlésre s külön meghívók által hivattak meg; végre a magyar megyék és vidékek, a székely és szász székek s a szász vidékek, úgy a magyarok és székelyek földén levő sz. k. városok és ugynevezett taksás helységek külön kétkét követet választottak. Minthogy az eredetileg Magyarországhoz tartozott Zaránd, Kraszna és Középszolnok megyék és Kővár vidéke az 1836 magyar törvényzikk ellenére az újabb időben is meghivattak az erdélyi országgyűlésre, tehát összesen 11 magyar vmegye, 2 vidék, 5 székely szék, 9 szász szék és 2 vidék, 10 magyar földön volt város s 9 székely földön volt város követei jelentek meg az erdélyi országgyűlésen. E szerint a magyar követek száma 46, a székelyeké 28, s a szászoké 22, az összes követek száma 96 volt. Az 1841-diki országgyűlés tagjai 310-re mentek, ezek közt tisztán királyi hivatalos 198 volt. A Magyarországhoz visszakapcsolt részek nélkül a választott országgyűlési követek száma csak 88 volt, míg a királyi hivatalosok s azok, kik hivataluknál fogva birtak ülési és szavazati joggal, 1848-ban 210-re rúgtak. Mindnyájan együtt tanácskoztak egy házban. Rendesen az országos elnök vezette a tanácskozásokat,

L. W. Koenig sculp.

Printed & Published by J. L. Koenig & Co. in Budapest

KÖNIGSVAJER, NEMZETI MUSEUM, KLAUSSENBERG, NATIONAL MUSEUM.

Hauser és Sóné nyomdájában Pesten.

de mikor a kormányzók jelen volt, maga a kormányzó elnökölt. A jegyzőkönyvet az ítélőmesterek vitték, kik a királyi táblának voltak tagjai. De folytassuk körszemlénket a városban. Találunk még itt néhány érdekes pontot, melyeket méltó közelebbről megtekinteni. A város nyugati oldalán a Szamos kies szigetet alkot, ezt kellemes sétahellyé változtatták át, melyet népkertnek neveznek. A sétány előtt, mindjárt a Szamos partján, a Diánafürdő van, mellynek alapítója és tulajdonosa dr. Szombathelyi; gőrfürdőt is találunk ott. Odább a városi uszoda van. A sétány közepett az eleven sövényvel s fasorokkal bekerített nyári színház áll.

A város délnyugati oldalán a menedékesen emelkedő hegyoldalon szép kertek terülnek el, ezek közt legnagyobb szerű s legkellemesb gr. Mikó Imre kertje, mellyet néhány más építményen kívül egy olasz ízlésben rakott, igen csinos kastély ékesít. Gróf Mikó Imre, Erdély Széchenyije, e kertet néhai gr. Teleky Józseftől vevé meg, midőn ez Erdélyből eltávozik; az általa építtetni kezdett lakot teljesen elkészíteté, magát a kertet is, mellyet gr. Bethlen Lajos kezdett vala rendeztetni, teljesen rendezett kertté alakította. Végre az így berendezett kertet és az ott találtató építményeket az erdélyi országos muzeumnak ajánlá fel.

Az erdélyi nemzeti muzeum létesítéséről különösen már az 1842-diki erdélyi országgyűlésen volt szó, midőn a jun. 22-diki országos ülésben Kemény József és Kemény Sámuel grófok összes tudományos kincseiket, ugy mint 15,000 kötetet meghaladó könyv-, s több ezer darab kézirat- és régiség-gyűjteményöket, az egyik érem- és ásványgyűjteményét is, a Kolozsvárt felállítandó magyar nemzeti muzeum alapjául felajánlák. Példájokat mindjárt más hazafiak is követék, s gr. Teleky József, a kormányzó, Tasnádi Kovács Miklós püspök, gr. Esterházy László, Degenfeld Otto, Imre és Pál testvér grófok, gr. Gyulai Lajos, b. Wesselényi Farkas-, Góró Lajos őrnagy, dr. Lészai Dániel, a Baternai nemes család, Kolozsvári Pál szolgabíró, Woititz József izraelita kisebb nagyobb ajánlatokat tettek, mellyeket az egybegyűlt országos rendek hazafias örömmel fogadának. Hosszasabb tanácskozás után a muzeum létesítését tárgyzó

törvényjavaslat is készült, mely azomban meg nem szentesítették. Ezután a muzeum ügye elejtetett s néhány évig pihent. 1855 szept. 12-kén gróf Kemény József, Erdélynek fáradhatlan történetbuvára elhunyt Gerenden, ősi jószágán, hol szerény elvonultságban egyedül a tudományoknak élt vala. Végrendelésében hű maradt 1842-ben tett ígéretéhez s tudományos gyűjteményeit a Kolozsvárt állítandó magyar muzeumra hagyá. Megvoltak tehát a muzeumnak való tárgyak, de a hely, az épület, hol azokat fel lehetett volna állítani, még hibázott. Ez akadályt gr. Mikó Imre hártá el, midőn 1856 ápril 10-kén kelt adománylevelénél fogva külső-szinutczai kertjét s az ott létezett épületeket az 1841/3-diki országgyűlési törvényczikk és mellékletei értelmében alapítandó Erdélyi Muzeumnak ajánlá és ajándékozá. Gróf Mikó Imre a muzeumhoz kapcsolandó tudományos társulat, az „Erdélyi muzeum-egyesület“ alaprajzát, szervezetét is elkészíté s ezt megerősítés végett 1856-ban Bécsbe felküldé. Lelkes részvételt karolák fel egész Erdélyben, de különösen a magyarok és szászok földén a muzeum ügyét, egyesek és közönségek tettek kisebb nagyobb ajánlatokat. Mindazáltal Bécsben a magyar szellem ezen ébredését, hangos nyilatkozatát nem igen szívesen látták, s a muzeum ügye e miatt sokáig függőben maradt. Végre 1859-ben megengedteték a muzeum felállítását s a muzeum-egylet megalkotását, s ez ugyanazon évi novemb. 23-kán megüllé megnyitási ünnepét. 1860 jan. 7. az alapszabályok véglegesen megerősítettének, s az egylet febr. 25-kén első tudományos ülését tartá. A muzeum elnöke gr. Mikó Imre, igazgatója Brassai Sámuel, titkára Szabó Károly, jegyzője Finály Henrik.

A muzeumi épületeket környező gyönyörű angol kertnek kiterjedése hosszúságban 128, szélességben 127 öl. A csinos nyaraló, melyet az illető aczélmetszet eredeti alakjában ábrázol, a délnyugati magaslatnak sík terén emelkedik. Csekély költséggel nagyobbítható, s az egylet megalakulása után mindjárt hozzá is fogtak annak czélszerű nagyobbításához és berendezéséhez. — Ezen kívül különösen még két más épület van, melyeket a muzeum céljaira lehetett alkalmazni. Az egyik a kert éjszakkéleti, a másik annak éjszaknyugati szögletében

A. K. OLSVARR. T. P. H. N. C. E. R. D. K. O. R. C. E. L. E. O. F. I. L. Y. K. U. A. D. S. T. A. N. B. I. R. G.

London: Published by W. G. & Co. 1854.

emelkedik. A kastély felső emeletének éjszaki erkélyéről bájos kilátás esik a kertre, mely hegyet, völgyet, síkságot, csergeteget, tavat és szigeteket, fenyveseket és lombos fák csoportjait és sorait, gyepteréseket és szép virágágyakat foglal magában, a városra s a túl rajta emelkedő fellelgyára, a környező szőlő-hegyekre s az egész gyönyörű vidékre.

A város délkeleti oldalán a köztemető van, mely még elég kopár és rideg, mert csak a legújabb időben kezdék rendezni, de mint sok jeles hazafinak sírhelye megérdemli figyelmünket. Nehány szép emlékkövet is találunk ottan. Ilyen gr. Kendefy Ádám (†1834) emléke, melyet az elhunyt gróf barátai emelének; a nagyszerű emlék négy szögletén síró négy oroszlány remek faragás; dr. Barra Imre (†1854) és Debreczeni Márton költő (†1851) emlékkövei, mindkettőt gót ízlésben készült Kagerbauer Antal hazai építész tervezete szerint, stb.

Végre átkelünk a Szamos hídján s a víznek bal partján emelkedő hegyfokra megyünk föl, melyet a fellelgyár koszorúzza. Ez csak néhány jelentéktelen épületről áll, melyeket elég terjedelmes földhányások és sánczok vesznek körül. A fellelgyár tehát nem valami jelentős erősség, mégis a katonaságnak elég alkalmas rakhelyül szolgál. Gróf Steinville István erdélyi főhadiparancsnok építteté 1721—1723-ig. A várhegy lejtőjén holmi apró házak és földgunyhók terülnek el, melyekben leginkább cigányok laknak. A várhegy éjszaki oldalán pedig a Nádas kies völgye nyúlik el, mely alább a Szamos völgyébe nyílik. Tetejéről a városra s a Szamos és Nádas völgyére igen szép kilátás esik.

Kolozsvár intézetei közül még a gazdasági egyletet, melyet újabb időben gr. Mikó Imre élesztett fel újra, a jég- és tűzkármentő intézetet, mely a kölcsönösség alapján létesült és szép sikerrel működik, a Karolina országos kórházat s az Erzsébet szegények házat kell megemlítenünk. Ez intézetek országosok, az 1845-ben alapított dologház s néhány kisebb kórház városi intézetek.

Kolozsvárt méltán Erdély szívének tekinthetjük. Az országban létező mind a hét vallásfelekezetnek van ott temploma

s mind a hét nagyobb népfajnak él ott gyermeke. Az erdélyi magyar főnemesség rendszeren ott tölti a telet s 1848 előtt tetemes pompát fejtven ki a városnak igazi főváros jellemét kölcsönözte. A férfiak különösen a lovakban, a hölgyek áros ékszerekben és ruhákban gyönyörködtek, s Kolozsvár megalapította a divatot, a társadalmi illemet, melly onnan egész Erdélyre kiterjedve uralkodott. Erdélyben a nemzeti fejedelmek uralkodása a 17-dik század végéig állott fenn, s az erdélyi magyar nemesség sohasem vetkőzött ki annyira nemzetiségéből mint a Bécshez sokféle kötelékekkel fűzött magyarországi főnemesség; az erdélyi magasabb társadalmi körökben a magyar nyelv mindig divatozott, akkor is, mikor Pesten a magyar szó még olly ritka volt mint a fehér holló, mikor a magyar főurak és hölgyek majdnem kirekesztőleg francziául és németül társalogtak és leveleztek. Így történt, hogy Kolozsvár, melly eredetileg a beköltözött százszok városa volt, idő jártában mind jobban megmagyarosodván a magyar élet központjává lett. A magyarokon kívül ugyan százszok, románok, örmények és más néptöredékek is élnek, de ezek mindnyájan magyarul is beszélnek. A lakosok száma az 1857-diki népszámlálás szerint 20,600 lelket tett.

Kolozsvár kereskedése és műipara nem jelentéktelen ugyan, de sem hajózható folyója, sem vasútja nem lévén a nagyobb közlekedés tényezői nélkül szükölködik. Az erdélyi vasutat régóta pengetik, de létesítéséhez még most sem fogtak, sőt még mindig csak a tervezésekkel foglalkoznak s furcsábbnál furcsább pályavonalokat terveznek, midőn rendszeren nem az egész ország, hanem egyes vidékek vagy népségek érdekeit karolják fel. Az ország jól felfogott érdeke megkivánja, hogy Erdély első és fő vasútja Kolozsvárt érintse, s e város anyagi és szellemi emelkedésével együtt egész Erdély fog gyarapodni. Erdély érdeke már a földirati viszonyoknál fogva Magyarországhoz van kapcsolva, Erdélynek központja pedig ugyancsak a földirati viszonyoknál fogva csak Kolozsvár lehet, melly Magyarország szívéhez is legközelebb esik.

Kolozsvár helyén, úgy mondják, a rómaiak, egyik gyarmata, *Napocensis colonia* létezett, mely a római birodalom felbomlása után elpusztult volna. III Béla uralkodása idején, 1178 táján állítólag a beköltözött szászok a római gyarmat maradványait fölépíteni és megnépesíteni kezdék. Az így keletkezett helység 1270 táján V István alatt várossá emelkedék, de az ezután bekövetkezett belzavarokban elvesztette kiváltságait, s lakosai ezeknek megújítása végett Róbert Károlyhoz folyamodának. Ez 1313-ban csakugyan megerősíté a kolozváriak kiváltságait, 1316-ban feljogosítá őket a főbíró és pap szabad választására s az országban vám nélkül üzendő kereskedésre, egyszersmind katonaállítási és adózási kötelezettségeiket is megszabá. Ezeknek folytán Kolozsvár a legközelebbi szász területhez, t. i. Besztercze, vidékhez csatoltatott. Kolozs és Kolozsvár grófja valami János vala. 1331-ben Kolozsvár a pallosjogot nyeré, Zsigmond alatt pedig 1405-ben a szabad királyi kulcsos városok közé iktattaték. Ekkor a várost kőfalakkal kezdék bekeríteni, az erősítési építkezések költségeinek fedezésére a király a létai vár birtokából néhány malmot adományozta neki. Az így épült vár századunk elejéig majdnem teljes épségben maradt vala meg, 1805 óta azonban leromboltatott, úgyhogy most már csak két kapuja, a déli oldalon a magyar, az északi oldalon pedig a hidkapu s néhány bástyatorony állanak. Ugyancsak Zsigmond Kolozsvárnak azon jogot adá, hogy mint város egyenest Szebenbe vihesse feljebb a maga pereit. Szilágyi Mihály kormányzó 1458-ban a hozzászított Kolozsvárnak azon oklevelet adá ki, mellynél fogva magyar lakosai, kik addiglan a szászoktól folyvást nyomattak vala s kik csak 1453-ban vihettek volt ki annyit, hogy a Magyarutczában levő sz Péter templomában magyar káplán is alkalmaztassék, — egyenlő jogokban részesültek a szászokkal. Tehát 1458 óta egy évben magyar, másban szász bíró volt, a tanácsot 6 magyar s 6 német tanácsos, az esküdt közösséget 50 magyar s 50 szász választott polgár tevék; a város javadalmait is egyenlőn élvezték.

Veres Benedek 1466-ban Kolozsvár új errösségének őtalma alatt Mátyás király ellen fölzendüle s összeesküdt társaival

Erdély különszakasztására törekszik vala. Mátyás király Déva felől nyomúla Erdélybe, megjelenése lefegyverzé a lázadókat, s akadály nélkül Kolozsvár alá szálla, honnan a párttűzök fejei már elfutottak vala. Mátyás a megkegyelmezett fölkelőket seregébe állítván, a lázongó Moldva ellen indúla. Ezen hadjáratából megjövén, néhányat száműze, másokat kivégeztete; különösen a zendülés fejeit elfogatván, 1468-ban Kolozsvárt lefejezteté.

Kolozsvár, mint láttuk, eredetileg a szász városok közön-ségéhez tartozott, lakosságát leginkább németek tették, de a magyarok mindinkább szaporodván Mátyás alatt a város igazgatásában osztozkodni kezdenek a szászokkal. Mátyás több-féle kedvezésekben részesíté szülővárosát, 1464-ben Péter kolozsmonostori apátnak meghagyá, hogy ezentúl az urodalom jobbágyait ne gátolja, ha a városba akarnak költözködni; 1468-ban a város belső kormányzatát, melyet neki Szilágyi mint kormányzó adott vala, megerősíté, s 1480-ban aug. 24. azon jogot adá neki, hogy pereit egyenest Szebenbe feljebb vihesse, ne pedig, mint eddig elébb Beszterczére.

A mohácsi csata után Erdély elszakadván Magyarországtól s illetőleg az ausztriai fejedelmektől, másfél századig saját nemzeti fejedelmeket uralt. E nemzeti fejedelmek alatt Kolozsvár jelentősége nőttön nőtt, lakosai mindinkább megmagyarosodtak. Szapolyai János 1527-ben Kolozsvárra ruházá az aranyváltási és pénzverési jogot, melyet a Ferdinándhoz szító Nagy-Szeben bírt vala. János Zsigmond alatt 1560 óta Kolozsvár pereit már a fejedelmi törvényszékre vitte fel, nem pedig, mint eddig tette vala, a Szebenben székelő szász nemzeti egyetemre. A főtemplom a szászok birtokában volt, kik a hitújításkor az ág. hitvallást vevék be. 1568-ban a szász lakosság már kisebbségben volt s ennek ellenében a reformált vallást követő magyarok magoknak követelték a nagy templomot. A szászok ellenben magyar predikációkat sem akartak benne engedni. A magyarok tehát azt követelék: hogy a nagy templomot minden évben azon nemzet bírja, a melyikből a bíró választatik; hogy az akkori szász pap halálával magyar papot választhassanak s ennek halálával megint szász papot

tegyenek; hogy a város kapui felett közösen intézkedjenek; hogy a városi esküdtek és tanácsosok reájok eső részét csupán magok választhassák meg. A szászok nem egyezének belé. Tehát a fejdelemhez mene követség Tordára, s ott sem lehetett őket egyhamar kiegyeztetni. Mindkét fél Fejérvárra rendeltetvén, az ügy törvényszék elé kerüle s hosszas felelgetés után ítélet mondaték, melly felemlíti Zsigmond király azon kiváltságát, melly a pap választását a községre bízza, s föl- említi azt is, hogy a templomot magyar királyok építették, azután rendeli, hogy a papok nemzetenként váltogassák egymást s az akkori Dávid Ferencz szász pap lemondása vagy halála esetére magyar pap legyen, azután ismét szász következék; ugyanaz a tanoda igazgatójával is történjék; a melly nemzetből lesz a bíró, azé legyen azon évben a templom, a másik nemzet azon idő alatt egy ujonan építendő kisebb templomba járjon. A magyarok továbbá azt is megnyerék, hogy a nemzetek esküdteiket s ezek a rájok eső hat tanácsost egymástól függetlenül választhassák. A város kapuira kétkét lakatot tettek, egyik kulcsát magyarnak, a másik kulcsát szásznak adták. A közterheket is egyaránt felosztották s hadba is mindkét nemzet egyenlő számmal lett köteles megjelenni.

A ráforduló évben, mikor magyar főbíró lett, a nagy templom kirekesztőleg a magyarok birtokába kerüle. Kolozsvár ekkép mind a nyelv, mind a közigazgatás, mind a vallás régi kötelékeiből kibontakozván, egészen megszűnt szász városnak lenni s lassankint a magyar értelmiség és magyar nemesség gyűlöhelyévé lett. Az országgyűlések is gyakran Kolozsvárt tartattak; összesen valami 75-ször gyűltek oda az ország rendei közös tanácskozására.

1551-ben hosszas alkudozások után Castaldo cs. k. hadvezér bevonúla Kolozsváron s Izabella királyné a juliusban egybegyűlt rendek előtt lemonda Erdély és a magyar részek feletti uralkodásról, feloldá hűbéreseit a hódolati eskü köteléke alól s megparancsolá minden várnagyainak, hogy az ország összes várait és erősségeit Ferdinánd biztosainak átadják. Azután a főtemplomba menének, a templom piaczat Erdélynek gyászba öltözött rendei foglalják vala el; az oltár bal felén Castaldo

áll, mellette magyar főúr Báthory és Nádasdy, az oltár másik oldalán a gyászoló királyné s 11 éves fia, mögöttük Martinuzzi bíbornok állának. Az oltáron a magyar sz. korona és királyi bot s az ország több ékességei valának, mellyeket Izabella 10 év előtt Budáról hozott vala magával. Mise után az Erdély átadását tárgyzó szerződésre Castaldo, Nádasdy, Báthory Ferdinánd és leánya Johanna nevében, Izabella saját és fia nevében s végre Martinuzzi letévék az esküt, Ferdinánd biztosai átvevék Magyarország ékességeit s Pozsonyba Ferdinándnak küldék.

De Castaldo Martinuzzi bíbornokot még azon évben megöleté s Ferdinánd uralkodását épen nem tudta az erdélyiekkal megkedveltetni. Izabella királyné már 1556 oktob. 22-kén a Szász-Sebesen tartott országgyűlés által hozzáintézett meghívás következtén visszatére s nagy kísérettel Kolozsváron bevonulván, fia nevében ismét átvevé Erdély kormányát, s a kolozsvári országgyűlés novemb. 25-kén újlag beigatá a fejdelemségbe. 1557-ben Petrovics, Izabella egyik hű tanácsosa, meghala Kolozsváron.

János Zsigmond halála után Ausztria is a török is jogigényt tartott Erdélyre, emez Báthory Istvánt, amaz Békés Gáspárt jelölé ki a fejdelemségre. Az ország két pártra szakadt, a két párt egymás ellen táborba száll, Szentpálnál Báthory győz, Békés kifut az országból, hivei közül sokan fogságba kerülnek. A győztes Báthory országgyűlést hirdet Kolozsvárra: Wesselényi Miklós az ellenpárt fejeire könyező szemmel halálos ítéletet olvas. A nagy piacon verpad állittatik fel, a verpadon Kabos Farkas, Bogáty Gáspár, Barczay Miklós, Csanády János, Ósy Miklós, Csányi Miklós s Pókay János fejei hullanak le. Pókaynének két fia áll a verpad előtt, az anya kegyelemért eseng mindkét fiának, a fejdelem csak egyiknek bocaát meg.... János az idősb testvér lép a verpadra, hogy az anyáknak kedvesebb ifjabb testvér anyja vigasztalásául életben maradjon. —

1581-ben ismét országgyűlés volt Kolozsváron. Május 27-kén Báthory Kristóf sirba szállt vala, a rendek kiskorú fiát Zsigmondot ülteték a kormányra. Ezen vérazomjas és szeszélyes fejdelem 1594-ben Kővár felől Kolozsvárra jön, aug. 27-kén

megnyitja az országgyűlést, másnap 13 főurat börtönre vettet, ezek közül Kendy Sándort és Gábort, Ifjú Jánost, Deák Gergelyt és Forró Jánost Kolozsvár piacznán lefejezteti, Báthory Boldizsárt és Kovacsóczy Farkast Szamos-Újváron, Kendy Ferenczet és Bornemisza Jánost Gyalún végezteti ki, a többieket száműzi. A megijedt rendek az országgyűlésen jóváhagyják a gyilkosságokat, az ítéletet 1595. április 16-án beczikkelyezik s még öt más főorra is a honárulás bélyegét sűtik. — Báthory Zsigmond ekkép megtörvén az ellenzékét, Erdélyt a Prágában tűlő Rudolf biztosainak adja át, maga Opoliába költözik. De már 1598. aug. 20-án Kolozsvárra lopózik álköntösben. Azután 1601-ben harmadszor veszi át a fejdelmi kormányt s április 2-án meghódolnak neki a rendek. A következő évben országgyűlést hirdet Kolozsvárra, harmadszor lemond a fejdelemségről s a várakat, melyek még birtokában voltak, Básta Györgynek, Rudolf hadvezérének adja át. Básta iszonyún garázdálkodik, Rudolf a magyar alkotmány végképi eltörlésére törekszik. Ekkor Báthory Zsigmond anyul nagybátyja Bocskay István lép föl, 1605. április 18-án Magyar-, Erdély-, Moldva- és Oláhországok fejdelmévé választatik, Básta alvezére Caprioli kitakarodik Kolozsvárról és Erdélyből, ennek rendei Kolozsvárra gyűlekeznek s 1605. szept. 10-én meghódolnak Bocskaynak. Ennek halála után az ugyancsak Kolozsváron egybegyűlt rendek 1607. febr. 8-án Rákóczy Zsigmondot teszik a fejdelemségbe, de az már egy év mulva Báthory Gábor részére lemond a uralkodásról. Báthory Gábor a kolosvári főtemplomban választatik fejdelemmé, de már 1613-dik évi szeptemberben Bethlen Gábor elől Nagyváradra kényszerűlt menekűlni. Ez azután október 13-dikán nagy fénnel beigtattatik a fejdelemségbe, s legjelesebb erdélyi fejdelemmé küzködött fel. Bethlen halála után ismét pártviszályok gyuladának ki, 1630-ban a kolosvári országgyűlés lemondatik Brandenburgi Katalint, a nagy fejdelem özvegyét az uralkodásról. — II Rákóczy György halála után szomorú napok virradtak Erdélyre. 1661. szept. 15. Montecuculi és Kemény szállnak táborba Kolosvár alatt, de a rendek többsége Apaffy Mihály részére állván, Kolosváron csak helyőrséget hagynak s visszamennek Magyarországba. Apaffy és Kucsuk

pasa 1662-ben körülszállják Kolosvárt, de oly hanyagúl vivják, hogy a Nagybánya felől Erdélybe nyomuló osztrák hadcsapat könnyű szerrel felbonthatja az ostromot. Azonban 1664-ben a Kolosvárt hagyott német őrség, mert fizetése elmaradt vala, fölzendüle s a várost Apaffynak adá át.

1687-ben Veterani szálla Kolosvár alá, majd Lotharingiai Károly vevé át az osztrák hadsereg vezérletét s oktob. 16-dikán bevonúla a városba. Erdély rendei kényszerültek minden várba német őrséget beereszteni, a császári hadsereget a télen át mindennel kitarítani s azonfölül még 70,000 fíot fizetni. A zsbói csata után 1705 nov. 12-kén Kolosvár újra meghódola a császári hadaknak.

A „kincses Kolosvár“, így nevezték hajdan, a sok vivatás, harácsoltatás és adóztatás s különösen a 18. század első felében sűrűn előfordúlt égések folytán tetemesen lehanyatlott és elszegényedett. De lassankint ismét emelkedni kezdett s kivált 1790 óta mindinkább gyarapodott és csinosodott. Az alkotmányos élet Erdélyben is megszűnt vala, de II Lipót helyreállítá s 1790 óta rendesebben tartattak az országgyűlések, és pedig gyakrabban Kolosvárt. Az alkotmányosság föléledésével a közvélelmeny Kolosvárt jelenté ki az ország fővárosává s így azt óhajtották, hogy az országgyűlések törvényesen oda irassanak ki. A kormányzék az osztrák uralkodás alatt mindig Kolosváron székelt, de a főtörvényszék Marosvásárhelyre, a hadi főparancsnokság és kincstár pedig Nagyszebenbe rendeltetett. 1849 után az alkotmányos élet ismét megszűnt s az ország fővárosává Nagyszeben jelöltették ki. Jelenleg azonban ismét az 1860-dik évi legfelsőbb intézkedések folytán helyreállított kormányzék Kolosvárra költözött. E város sorsa tehát az alkotmányos étellel szoros kapcsolatban van.

Kolosvár nyugati oldalán, mindjárt a várost környező kerteken túl Kolosmonostor magyar-oláh falu van, a Kis-Szamos jobb partján. Itt hajdan a benzések virágzó apátsága volt, melyet I Béla 1062-ben vagy 63-ban alapíta, I László pedig új adományokkal gazdagíta. A tatárok által lett feldúlátása után IV Béla helyreállítá. A kolosmonostori apátság hiteles hely volt, s az országos levéltár, melly most Kolosváron van,

А. ФЕДОРОВИЧЪ И РЕАСАДНИКЪ.

ВЪЗВРАЩЕНІЕ СЪ ПРАВИТЕЛЯМИ И ЧЛЕНАМИ
 КОМИТЕТА.

СЪСТАВЪ КОМИТЕТА: РЕАСАДНИКЪ

ott őriztetett. A 17. század első felében az erdélyi római kath. püspökség jószágai világiak kezére kerülének s a kolosmonostori apátság is megszűnik. Báthory István fejdelem az apátság javait a jezsuitáknak adományozá a kolosvári főtanoda javára. Kolosmonostor mellett Rákóczy- emlék látható, kőből rakott gúlaforma építmény.

Torda.

Kolozsvárról délkeletre menvén, a Szamos völgye déli oldalát szegélyező hegyvonalon át az Aranyos gyönyörű völgyébe jutunk. Az út az erdős Felekhegyen viszen keresztül, ennek gerinczén messze terjedő szép kilátás nyílik előttünk, névszerint a Szamos völgyére s a két oldalán elnyúló hegysorokra. A Felekhegynek déli oldalán levonuló kis mellékvölgyet követvén, egy némileg kopár felsíkra, azután pedig egy keskeny völgykatlanba jutunk, melyben a csinos kastélylyal ékeskedő Komjatszég falu van. Odább az út egy hosszabb völgynek oldalán nyúlik el, melyben Tur és Koppánd falvak láthatók s végre egy alacsony hegyvonalon át a tágasabb völgybe jutunk, melyben Torda kiváltságos helység elterjed.

Torda az Aranyos bal oldalán épült, és pedig a városban egymással egyesülő Túri és Ajtóni patakok torkolatánál. A völgyet kelet és nyugat felől dombsorok rekesztik be, melyek lejtői szőlőtőkkel beültetvék. A városnak elég szerény és falusi tekintete van; meglehetősen szabályos utczái volnának ugyan, de kitértőbb épületet keveset mutathat fel. Három alkotórésze van: Ó- és Új-Torda, melyek 1672-ben egyesítettek, s a mezővárossal egyesített Egyházfalva. Ez utóbbi az Aranyos mentén terjed el, azután Ó-Torda következik, melyet Új-Tordától csak a Sospatak nevű csermely s a sóbányákba vivő út választ el. Ó-Torda piaczn a kathol. plebániatemplom van, mely terjedelmes, de nem igen szép építmény. E templom déli oldalán a tordai várnak maradványai láthatók; azon várat

1453 óta régi római castellum köveiből építették fel. Ugyancsak a kath. templom közelében a megyeház van, mert Torda a róla nevezett megyének fővárosa. Ó-Tordán a reformáltaknak is van egy templomuk. Az evangélikus századoknak régi kőfalakkal bekerített temploma Ó- és Új-Torda között áll. Ez utóbbi városrészben a ferences barátoknak is van egy templomuk és kolostoruk. Az Egyházfalván létező templon hajdan a pálosoké volt. Az említett templomokon kívül az unitáriusoknak egy, az egyesült görögöknek két s a nem-egyesült görögöknek egy szentegyházok van Tordán. Tehát e kis városban, melynek lakosai valami 8000 lélekre rúgnak, hat különböző vallásfelekezetet van képviselve, úgy mint az a legtöbb erdélyi városokban szokott lenni. A lakosság túlnyomó része magyar.

Torda egy római gyarmat helyén áll, mely keletkezését az ottani sóaknáknak köszönhetette és Salinae vagy Salinopolis nevét viselte. A várostól délnyugatra levő Leányvár dombon a római várkastély állott, melyből már csak néhány árok látható. De római emlékeket, szobrokat, hamuvedreket, pénzeket még most is kiásnak; nagy és széles téglákat is lencnek, ezek egy római vízvezetéknek maradványai, melyen a Koppánd határában levő tiszta vizet vezették oda. Egy félkör alakú, nagy kövekből vakolat nélkül rakott kapuja a régi római városnak majdnem másfél ezer évig állott ellene az idők viszontagságainak és csak 1657-ben roskada össze.

Tordától délkeletre, az Aranyos mellett szép lapály terül el; e helyen, azt mondják, Trajánus római császár 101-ben Kr. u. Decebalt, a dákok királyát, véres csatában legyőzte. Az oláhok e térséget még most is Traján rétjének (Prat luj Trajan), a magyarok pedig Keresztes mezőnek nevezik. Rajta néhány halom van, melyeket némelyek a csatában elesett rómaiak sírhalmainak tartanak. E térség utóbb is nem egy csatának volt színhelye, s a nemzeti fejedelmek uralkodása idején nehányszor a hadcsapatok katonai gyakorlatra gyűltek ott össze.

Torda a magyarok letelepülése után is megerősített hely maradt; I. Géza a közelében létező sóaknát s az ottani lóvásár jövedelmét a benczések garamvölgyi apátságának ajándékozta.

A tordai vár birtokaihoz tartoztak azon földek, melyeket V. István a székelyeknek adományozott, s melyekből azután Aranyosszék keletkezett. II. Endre idejében Tordán egy prépostság volt. A tatárok elpusztíták a helységet, de ez csakhamar ismét fölépült, mert Erdély nemessége már 1288-ban ott tarthatá meg gyűlését. III. Endre 1291-ben körutat tevén Erdélyben, Tordán is megfordúla. Akkoron leginkább szászok laktak benne, ezek arról panaszkodának a király előtt, hogy szabadságleveleik a tatárok pusztításában odavesztek s újat kértek. III. Endre megteljesíté kérésöket s 1291-ben egy szabadságlevelet ada nekik, melynél fogva ugyanazon kiváltságokban részesültek, melyeket akkoron Déés, Szék és Kolos helységek bányászattal foglalkozó lakosai élveztek; nevezetesen az erdélyi vajda törvényhatósága alól fölmentetvén saját bírót választhattak magoknak; továbbá vásári jogot s a tordai hasadékon túl levő erdőt kapták, melyet akkor király erdejének, utóbb pedig városi erdőnek neveztek. Ez erdőre Aranyosszék székelyei is jogigényt tartottak, s így birtoka felett hosszas perlekedés támadt, mely a legújabb időig tartott. I Lajos 1377-ben eligazítá a határbeli villongásokat, melyekbe Torda a szomszédjaival keveredett vala, s határpontokul Ajton, Csán és Bóos falvakat jelölte ki. 1462-ben I Mátyás király fordult meg Tordán. Ott mulatása alatt a hazájából kiűzött havaselvi (oláh) vajda, Vlád, segílyt és ótalmat kért tőle.

Mátyás király 1467-ben hadsereggel mene Erdélybe, és pedig Déva felől. A kevéssel azelőtt kihirdetett törvények, melyeknél fogva új adók hozattak be s a sokféle fölmentések a vámfizetések alól eltöröltettek, mind Magyarországon mind Erdélyben sok elégtelenséget okoztak vala. Erdély urai Kolozsvárt gyülekeztek össze s ott az új pénzügyi intézkedések ellen nyilatkoznak, sőt elhatározzák, hogy azoknak foganatosítását ellenezni és akadályozni fogják. Az elégtellenek feje Veres Benedek volt; a magyar megyék, Hunyadmegye kivételével, mind fölzendültek; sőt a különben nagyon körülnéző és óvatos szászok is részt vettek a mozgalomban, mivel a be- és kivitt áruktól vámot kellett fizetniök; a székelyek, úgy látszik, csendesen maradtak. A zendülés fejei 1467 aug. 18. Koloss-

várt újra összejöttek s egy oklevelet irtak alá, melynél fogva magokat az alkotmányos szabadság elnyomója ellen kölcsönös segélyzésre kötelezték s a három erdélyi vajdát, Jánost és Zsigmondot bazini és szent-györgyi grófokat s Elderbach Bertholdot, továbbá Szapolyai Imrét és Istvánt, akkoron Szepes urait, a lázadás vezéreivé tették s nekik feltétlen engedelmeséget fogadtak. I Mátyás király hirteleni megjelenése Erdélyben meglepé az összeesküdteket, s ezek Kolozsvárra menekülének. A király akadály nélkül jöve Tordára s innen meghagyá a zendülőknök, rakják le a fegyvert s hódoljanak meg neki. Egyik részök elrejték vagy Lengyelországba bujdosék, a többi gyászruhát ölte s János vajdával együtt fényes kísérettel Tordára, a királyhoz mene és kegyelemért folyamodék. Mátyás közbocsánatot hirdete nekik, s Kolozsvárra költözködék. Oktob. 3-kán tartományi gyűlést hirdete Tordára, a gyűlésre várakozása ellenére az elégtületlenek közöl nagyon kevesen jelentek meg. Ezért a király haragra lobbant s a zendülés fejait mint felségsértőket a számkivetésre és jószágvesztésre íteltette el. Egyszersmind Erdély összes nemességét is megbünteté, midőn annak vérdíját 200 ftról 66 ftra leszállítá. Kolozs megye nemesseinek azután 400,000 arany ftnyi váltságért elengedte a száműzetés és jószágvesztés büntetését, Brassó városát pedig tántoríthatlan hűségeért új kiváltságokkal jutalmazá meg. Sokan az összeesküdtek közöl még azután is makacszkodtak, végre a felbőszült király elfogató a főbűnösöket s kivégezteté.

A nemzeti fejdelmek uralkodása alatt Torda különböző nevezetes események színhelye volt, de többnyire csak szenvedőleg szerepelt. Nehány országgyűlés is ott tartatott.

Mindjárt Torda felett emelkedik a lejtősegein szőlőkkel beültetett magaalat, melynek tetején egy templom s néhány lakóház áll. Ott vannak a tordai sóaknák. Már a rómaiak ismerték a tordai sótelepet s ki is aknázták. Hogy a középkorban is műveltettek a tordai sóbányák, azt különböző királyi adományok bizonyítják; egy tölgyfa darabot is letek, mely az 1364 évszámmal volt jelölve. Tordán öt sóakna van, s a múlt évszázadban évenkint valami 400,000 mázsa sót vájtak ki, mely többnyire Magyarországra szállított.

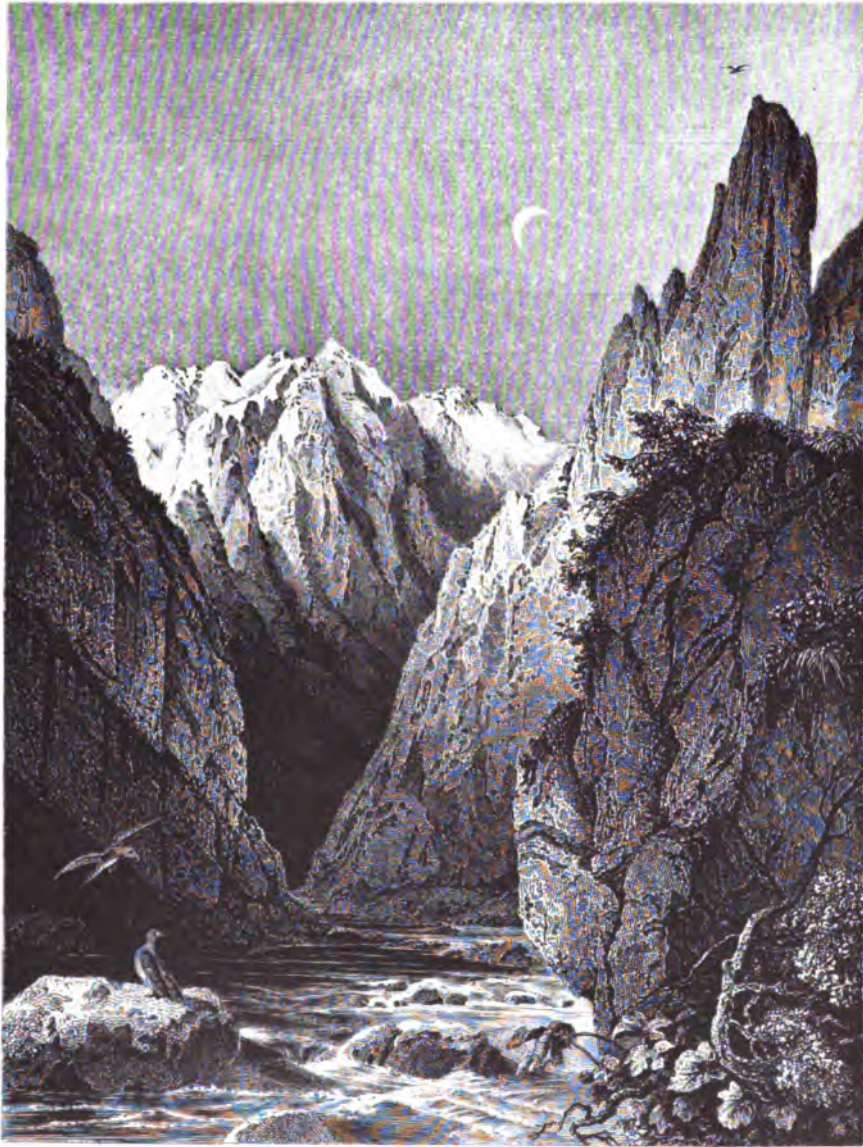

Jelenleg a tordai aknákból jóval kevesebb sót fejtenek. Erdélyben a sóaknák rendszeren kúpalakúak, nyílásuk t. i. szűk, lefelé pedig türegök mindinkább kitágul. A rómaiak ellenkezőleg megfordított kúphoz hasonló aknákat ástak, melyek türege felfül tágas, alul pedig szűk volt. Az elhagyott régi római aknában idővel sóstavak támadtak, melyek Tordán s Erdélynek más helyein sósfürdőkül szolgálnak. Torda határában, egy a várostól $\frac{1}{4}$ órányira levő gömbölyded magaslattal környezett mélyedésben, több mint 10 sóstó van. 1840-ben egy részvényes társaság alakult, mely néhány sóstóban fürdőszobákat, azután egy vendégfogadót s néhány más épületet rakatott s ekkép rendes fürdőhelyet szerzett. A mostani sóaknák valami félórával odább vannak, s ott is találunk néhány sóstavat.

Két órajárásnyira délnyugatra Tordától nevezetes hegyszakadás, a messziről látható Tordai hasadék van. Egy alacsony, 4 mfd hosszú hegyág a tetejétől tövéig keresztül van vágva vagyis inkább keresztültörve s áthatítva. A hasadékon át egy patak rohan zajongva, mely a hegyág tulsó oldalán levő völgyben ered. A hasadék völgynek csaknem egész talpát foglalja el, mert az helyenként csak 3—4, és seholsem több mint 10 öl széles. Fölfelé a hasadék kitágul, s oldalfalainak felső párkányai valami 100 ölnyre vannak egymástól. A hasadék mélysége körülbelül 1000, hossza pedig 4000 láb. Oldalai, mint gondolhatni, nagyon meredekek, s az egymással átellenben fölmeredő sziklatömegek helyenként annyira megfelelnek egymásnak, hogy látszólag mint fogak összevágának, ha a hasadék becsukódnek. Ez valóban egyik legszebb sziklaalkotmány. A majdnem függőlegesen feltornyosuló szirtek és sziklák felséges látványt nyújtanak. Főleg a hasadék eleje és vége megható tájképet szolgáltat. Aczélmetszeteink a hasadéknak Torda felé néző torkát ábrázolják. Előtte egy félkörben elterjedő kis völgykatlan van, melyben egy malom áll, ennek kerekét a hasadékból jövő Hesdái patak hajtja. A völgynyílás ellenkező oldalán a sziklától alkotott, boltozott és ablakos ívezetet találunk, mely gótféle várkapuhoz hasonlít

E sziklakapu a völgytorok bal oldalán van, ívezete valami 8 öl hosszú.

A hatalmas sziklatuskókon átrohanó patak partján a hasadék egyik végétől a másikáig mehetünk, ámde igen sokszor kell a patakon átgázolni s többnyire igen veszélyes sziklákon tovább kapaszkodni. A hasadéknak majdnem épen közepén, mindegyik oldalán, néhány ölnyre a patak felett egy barlang van. A jobboldalon azon barlang van, melyet Bajlyukának vagy Balikavárának neveznek. Egy meredek, valami 200 lépés hosszú ösvény vezet a szádához, mely előtt lőréses, kettős falazat nyúlik el. A barlang belső türege elég nagy s mint valami gót csarnok van boltozva; legalább 100 ember fér el benne. E csarnokon túl a barlang türege két ágra szakad; egyik ága mind feljebb vonúl, összeszűkül és letörfül, úgy hogy csak erősen meghajolva nyomúlhatunk tovább s végre egy vízmedenczéhez jutunk. A másik ág kissé tekervényes, szintén fölfelé húzódik s egy keskeny hasadékba végződik. — A bal oldalon majdnem ugyanazon magasságban egy kisebb barlang van, melyben alig 100 lépést lehet befelé haladni. Annak is meg van erősítve a száda. A két barlang nyílásai szemben vannak egymással s alig egy lövényire egymástól. Úgy látszik tehát, hogy a két barlang egykor kapcsolatban volt s a hegység ketté hasadása által választott el egymástól. A tatárjáráskor s a későbbi háborús időkben a környék lakosainak menedékhelyül szolgált. 1709-ben Balika Nikita, Rákóczy Ferencz egyik oláh kapitánya néhány emberrel Aranyosszékből a jobbfelöli barlangba meneküle, mely most az ő nevérol neveztetik, s ott védelmi állapotba tevé magát. Többször kicsapott a környékre, hogy a szükséges eleségre szert tegyen. Úgy mondják, hogy igen vitéz ember volt, s nagy bátorság kellett hozzá, hogy nehezen megmászható sziklavárban megtámadják. Végre 1712-ben Torda lakossága Kolozsvár császári helyőrségével egyesülvén, üldözöbe vevé Balikát, ki épen akkor új kirohanást és rablójáratot tett vala. Balika a túlnyomó haderő elől visszavonula s mármár elérte sziklavárának bejáratát, midőn egy tordai henteslegény utána hajított baltával földre teríté.

L. Reiback del.

Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt

J. Steyer sculp.

A TORDAI HASADÉK.   BERGSPALTE BÉI TORDA.

Laufer és Stolp bizományában Pesten

A hasadék két oldalfalában még néhány kisebb barlang is van, s a nép sokat tud a kincsekről mesélni, melyek azon üregekben elrejtvék. 1780-ban egy kéményseprő kötelen bocsátkozott egy ily keskeny sziklatüregbe, kincset akarván keresni, de szerencsétlenül úgy összeszorult a sziklák közzé, hogy ki nem húzhatták többé s nyomorútan ott kellett elvesznie.

A tordai hasadék mészkő-hegységben van, mely alkalmassint vulkanikus erők által emeltetett s ekkép kettéhasadt. A monda a hasadék keletkezését sz. László magyar királylial hozza kapcsolatba. Sz. László t. i. a kúnok által erősen üldöztetvén, Istenhez fohászkodék, hogy nyílják ketté a hegység s ekkép ótalmasza meg a pogányok dühétől.

Thoroczko és Nagy-Enyed.

Tordától délnyugatra Thoroczko mezőváros van, elzárt regényes völgyben, mely éjszokról délre nyúlik s melyen az Enyed patak fut le. A völgy két oldalán szagगतott, sziklás hegyfalak emelkednek, melyek hol erdővel fedvék, hol kopaszok. Torda felől két különböző úton mehetünk Thoroczkóra, melyek részint meredek, az Aranyos völgyére s ezt szegélyző hegysorokra szép kilátást szolgáltató hegyeken visznek keresztül. Általában a Torda és Thoroczko között s még odább Nagy-Enyedig elterjedő földet sajátságos alkotású, festői sziklahegységek borítják, melyek a legváltozatosabb tájképeket szolgáltatják. A hegységet szegő egyik patak, az úgynevezett Buvópatak, egy helyütt mély sziklatorokban eltűnik, melyet vadregényes, felséges sziklacsoportok környeznek. Az előtérben összevisszahányt, roppant sziklatuskók vannak egymásra halmozva, a háttérben magas sziklafal nyúlik el, melyről a patak tajtékozva lezuhan, hogy azután a sziklák alá búvjék. Tetemes távolságra ismét felbukkan s egy tiszta, szép tócsát képez, melyből rohanva kitódul.

Thoroczko a keskeny és mély völgy mentén nyúlik el mint keskeny szalag; kelet felé a Székelykő nevű erdős hegy emelkedik, melynek csúcsán régi vár maradványai vannak. Nyugat felé a majdnem egészen kopasz Tilalmaskő nyúlakodik fel, melyhez a hosszukás kúphegy csatlakozik, melyet a thoroczkói várnak igen festői romjai koszorúznak. Odább délre az Ordaskő tornyosul, melynek kopasz sziklacsúcsa messziről emberhez hasonlít, s mely alatt Szent-György falu elterjed, ugyanazon völgyben, melyben Thoroczko van. E sziklás hegysortól nyugatra az Aranyos völgye azon fenyvesekkel borított hegycsoportot szeldeli, mely a Magyar és Erdélyországok határján elnyúló Bihar hegységhez csatlakozik. Az Aranyos egyik éjszaki mellékszurdokában a thoroczkói vasműtelepek vannak, hol jó minőségű, noha nem sok vasat termelnek. Sz. Györgytől délre a tordai hasadékhhoz hasonló völgynyílás van, melynek oldalain néhány barlang is tátong.

Thoroczko környéke tehát Erdélynek legérdekesebb és legregényesebb tájai között való. A két említett helységet is sok sajátosság jellemzi. Jóllehet Thoroczko mezőváros, mégis inkább csinos és tiszta faluhoz hasonlít, mintsem városhoz. Csak egy nagy épületének van városias külseje, ez az unitariások temploma. Thoroczko lakosai nagyobbára unitariások s úgy mint Sz. Györgyei magyarajkuak. III. Endre királynak 1291-ben kelt kiváltságleveléből azt látjuk, hogy Thoroczko lakosai Ausztriából, nevezetesen Eisen-Wurzel vidékéről beköltözött németek voltak, kik az ottani vasbányákat művelték. A tatárjáráskor elvesztették vala kiváltságlevelőket, III Endre tehát újat ada nekik, s ezen kiváltságlevelők szerint azon jogokat nyerték, melyeket az osztrák bányavárosok élveztek. Idő jártában Thoroczko lakosai meg magyarosodtak, s most sok sajátosságos szokás, szép festői ruházat, szorgalom és rendszeret által tűnnek ki. A szomszéd Sz. György falu lakosainak hasonló szokásaik és ruházatuk vannak. Általában a két helység lakosai szoros barátságos közlekedésben és atyafiságos összeköttetésben vannak, míg a többi határos helységek lakosaitól inkább elkülönzik magokat. Szorgalmok, takarékoságuk s a vasműhelyekben és bányákban szerzett keresetök követ-

keztén többnyire vagyonos emberek, s már 1848 előtt is, midőn még földesúri szolgálatokat teljesítettek, egyes igen gazdag emberek találkoztak köztük.

IV László 1282-ben a kúnokat a Hódosi vagy Czegai tónál, nem messze Kolozsvártól megverte s az országból kikergette vala. A kúnok azután a nogaji tatárokkal szövetségbe léptek s 1284-ben ismét Erdélyre ütének s rabolva és perselve végig barangoltak rajta. Egyebek közt a thoroczkói várat is körülzárták, melyben Thoroczkai Venczel alvajda családotól múlta vala. A vár nagy veszedelemben forgott már, midőn a kevéssel azelőtt Aranyosszékből letelepített székelyek segítségére jövének s azt fölmenték. Thoroczkai azután a várat, melyet utóbb Székelykönek neveztek, a székelyeknek adá, kik őt megszabadították vala, de a birtoki jogot mind a várra mind a hozzátartozó javakra nézve magának tartá meg, s ivadéka a jelenkorig megmaradtak azok birtokában. Thoroczkai Venczel akkor, úgy mondják, a völgy nyugati oldalán létező másik várat rakatá, mely a 17. század elején lerombolták. Ekkor Thoroczkai Istváné volt, ki Rákóczy Ferencz felekezetéhez tartozott, miért is azt a király széthányatá. Most belőle még egy meglehetősen ép torony látszik, mely a környező romok fölé festőileg nyúlakodik fel.

Az Enyed pataktól átfutott völgy délkeletre csap s a Maros tágas völgyébe nyílik. Nem messze az Enyed torkolatától Nagy-Enyed mezőváros, Alsó-Fejér megye főhelye terjed el, igen kies vidéken. Jelentős, jobbára magyaroktól népesített város, melyben egy régi, igen nagy, megerősített templom van. Nagy-Enyedet talán a II. Géza alatt beköltözött németek alapították meg. IV. Béla 1239-ben várat építtete ottan ótalomul a betöréssel fenyegetődő tatárok ellen, kik a ráforduló évben csakugyan egész Erdélyt és Magyarországot eláraszták. A nagy piacon várdához hasonló lovas-kassárnya van. De Nagy-Enyed különösen arról nevezetes, hogy az erdélyi reformáltak fő tanintézetük, a Collegium Bethleniarum, székhelye. E kollegiumot Bethlen Gábor fejdelem 1621-ben és 1622-ben eredetileg Fejérvárott állítá fel s gasdagon megadományozá; 1627-ben az enyedi urodat adományozá

neki, melyhez öt falu s Nagy-Enyed városának tizede tartozott. Az első tanárok Németországból hívtak meg, így különösen Altstaedt János, Fischer (Piscator) Lajos, Biesterfeld Henrik, Opitz. 1688-ban Fejérvárt a törökök leronták; a tanulósg egy része leöleték, más része fogságba hurczoltaték, a többiek pedig Vásárhelyi Péter tanárral együtt Kolozsvárra menekülének. Itt öt évig tengett a tanoda, mígnem 1663-ban Apaffy Mihály fejedelem által újra szervezteték és Nagy-Enyedre áttéték. Az enyedi polgárság, talán mert a deákok kicsapongásaitól félt, ellenzé a főtanoda áthelyeztetését városába. Beszélük, hogy a tisztas czehek ösazeseregelvén a hajdani Vargahídnál csatarendben állának fel, hogy a főtanoda behozatalát megakadályozzák. De a fejdelmi kíséret elől hátrálniok kellett s így kénytelenek voltak a főtanodát befogadni, mely azután városuknak nagy hírt szerzett. —

Nagy-Enyed 1706-ban Rabutin császári hadi parancsnok rendeletére kiraboltaték és fölperzselteték, mivel II Rákóczy Ferenczhez állott vala; azon alkalommal 18 deák megöleték, sokan megsebesülének, a többiek elszéledének, de nemsokára ismét visszatértek. Hat évvel utóbb a halálvész pusztítá Nagy-Enyedet, s a deákok ismét elszéledének. Más különböző viszontagságok is érték a kollegiumot, s az egykor oly gazdag intézet idő jártában annyira elszegényedett, hogy a tanárok az egyházi esperességekhez kényszerültek alamizsnáért folyamodni. E súlyos időkben az erdélyi reformáltak egy követéséget Angliába küldtek, hogy az ottani hitsorsosoktól segélyt kérjen. Angliában a követéség kérelmét lelkesen fogadták s a begyűlt adakozásokból pénzalapot szereztek, mely még jelenleg is az angol banknál van letéve s melyből a kollegium évenként 1000 font sterlinget kap. A kollegium pénzügyei 1751 óta s különösen Ajtai Mihály gondnok és tanár igazgatása mellett jobb karba jutottak. Lassankint terjedelmes épületek keletkeztek, melyekben a tanteremeken, a tanárok lakásain s a különböző gyűjtemények és taneszközök helyiségein kívül a deákok számára is sok szállás volt. A kollegium alkotó részei voltak: az elemi tanoda, a gymnaziumi osztályok s a felsőbb osztályok, melyekben a theologiai, bölcséleti és

jogi tudományokat előadtak. Azon felsőbb osztályokban 1790 óta hét, 1847 óta nyolcz tanár működött; a gymnasiumi osztályokban s az elemi tanodánál 10 rendes és 6 melléktanító volt alkalmazva. A collegium könyvtárában valami 40,000 kötet volt, köztük sok nevezetes munka és ritka inkunabulák. A collegiumnak azonfelül gazdag muzeuma is volt sokféle természettudományi, régiségtani és érem-gyűjteményekkel. Mindezen kincsek 1849-ben az elámitott oláhok által elpusztítottak. Az oláhok jan. 8-kán lepték el a várost, mindent elraboltak, összeromboltak és elégették, a mi csak kezök ügyébe esett, s a várost és collegiumot romhalommá tették. — Az épületeket lassankint ismét helyreállították, de a könyvtár s a gazdag gyűjtemények nagyrészt soha többé nem pótolhatók ki. A főtanoda új szervezetet nyert, az elemi tanoda mellett elsőben a gymnasiumot nyiták meg, azután 1857 óta a néptanító-képezdét s a theologiai osztályokat is helyreállították.

Azelőtt a tanulók száma gyakran 800—1000-re is rúgott. A deákok nemcsak szabad szállást, de részben ingyen élelmezést s egyéb segélyzéseket is kaptak. Nagy-Enyeden tehát a szegények is járhatták az iskolát. Sok jeles ember mind a mult mind a jelen korban Nagy-Enyeden képeztetett. A collegiumnak azon híre volt, hogy a szabadelvűségnek hódol, azért 1848 előtt a kormány gyanús szemmel kísérte. Egyik collegiumi tanár, idősb Szász Károly, 1834-ben országgyűlési követté lett; alapos ismeretek és nagy ékeszszólás által tűntette ki magát s csakhamar a mérsékelt ellenzék vezérévé lön. A kormány azért nyomozást rendelt ellene s egy ideig rendőri feltügyelet alá helyezé.

Maros-Újvár és Gerend.

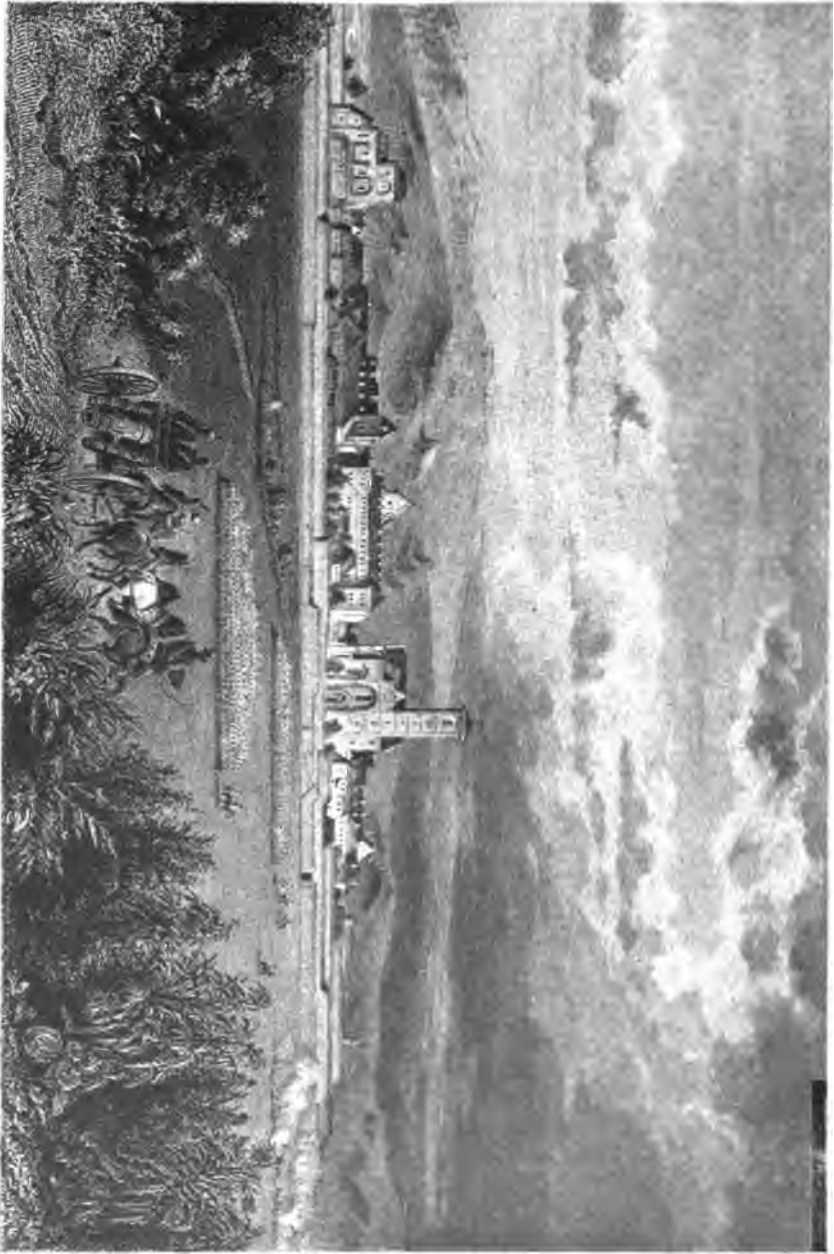
Nagy-Enyedhez északkeletre, Tordához pedig délkeletre, a Maros bal partján Maros-Újvár falut találjuk, melynek közelében Erdély egyik legnevezeteseb sóbányája van. Az

ottani sóaknák főrészt három nagy földalatti csarnok teszi. Ha az aknába leereszkedünk, elsőben egy nagy csarnokba jutunk, melynek hossza 270, szélessége 180 s magassága 210 láb, s melynek gót boltozathoz hasonló fedezete van; a bányászok mécssei csak igen homályos világosságot terjesztenek benne. A csarnok egyik oldalán roppant kapuzat van, mely csaknem a fedezetig ér, s mely bejárásul szolgál egy más kisebb csarnokba, melyből azután még egy, az elsőhöz hasonló nagyságú csarnokba juthatunk. Ha e csarnokokat meggyújtott szalmával megvilágosítják, akkor azok a legnagyobb látványt szolgáltatják. A kőso falak síkírólt, barna erekkel bevont márványhoz hasonlítanak, melyen széles színes vonalok kigyódzanak el. A csarnokok kiterjedése, a világosság hatása az alakok nagysága és egyszerűsége s az anyag kitéró tisztasága oly építészeti szépségeket láttatnak, melyeket a művészet tárgyai csak ritkán mutatnak. — Egy helyütt nyílás van az első csarnok fedezetén; ha azon nyíláson a nagy mélységbe letekintünk, akkor úgy látszik, mintha a rémes mélységben számtalan világ kovályogna s földöntúli alakok lebegnének közöttük, míg a kalapácsok titeseit alig halljuk.

A Maros-Újvár melletti sótelepet már a rómaiak ismerték, 5—6 öl magas földhányásokat találunk ottan, melyek által a rómaiak a sóaknákat a Maros és Bánca patak kiáradásai ellen megótnazni törekedtek. Utóbb azon sóaknák feledésbe mentek, és csak 1792 nyitattak meg ismét s annyival inkább vájattak, mennyivel inkább a tordai, széki és kolosi aknákat elhanyagolták, sőt egészen abbanhagyták. Most Maros-Újváron 200—300 munkás van elfoglalva, kik évenként 6—800,000 mázsa tiszta kősoát állítanak elő, melyet a Maroson leginkább Magyarországra szállítanak. A sóbányászat mind Magyarországon mind Erdélyben a cs. k. kincstár egyedárúsága. Maros-Újváron egy mázsa kősoának előállítására csak 40—50 krajczárba kerül. A sótömegekből elsőben hosszú gerendákat vágnak, melyek átmérője körülbelöl egy láb, azután a gerendákat elválasztják az aljzatuktól s végre koczka alakú darabokra osztják, melyek egyenként valamivel többet mint fél mázsát nyomnak.

Nem messze Maros-Újvárhoz, az Aranyos jobb oldalán

View of San Francisco

View of San Francisco in 1846

View of San Francisco

S. T. O'CONNOR & CO. PRINTERS & PUBLISHERS

San Francisco, California

Gerend kis falu van; egy magaslaton azon kastély áll, melyben a nem rég meghalt gróf Kemény József töltötte napjait. A nemes gróf egész életét és vagyonát a tudományoknak szentelte vala; nagy költséggel és fáradhatlan buzgalommal gyűjtögette az Erdély történelmét tárgyazó kéziratokat és nyomtatványokat. Becses könyvtára a gerendi kastélyban volt felállítva és szerencsésen kikerülte a barbár rombolási dühet, mely 1848 és 1849-ben Erdélyben oly gyászos rombolásokat vitt véghez. Gróf Kemény József más becses gyűjteményeket is szerzett vala, melyek szintén a gerendi kastélyban őriztetek. Ezen különböző tudományos gyűjtemények egy részben kipótolták a tudományos kincseket, melyek Nagy-Enyeden a kollegium elpusztításakor menthetlenül odavesztek. Gróf Kemény József, mint már említettük, tudományos kincseit az erdélyi nemzeti muzeumnak ajándékozta, s most azok már Kolozsvárott vannak felállítva.

Gerend igen kies vidéken van; az Aranyos szép völgye itt, nem messze a Maros völgyébe való szakadásához, igen kedves tájképet szolgáltat. A kastély, mely Erdély egyik legnagyobb történelembúvárának s a legbecsesebb gyűjtemények székhelyéül szolgált vala, igen igénytelen külsejű; csak egy emelete van, szárnyai kissé kiugranak s két saroktorony emelkedik föléjük. A kastély közelében a csinos falusi templom áll.

Gyula-Fejérvár.

Gyula-Fejérvár Nagy-Enyedhez déldélnyugatra esik s az Ompoly és Maros között elterjedő lapályban épült, nem messze a két folyó egyesülésétől. Két külön helységből áll: a lapos dombháton épült erősségből s az ettől keletre és éjszakra a lapályon, a Maros felé elterjedő sz. k. városból. Ez utóbbiban kevés nevezetes avvagy megnézésre méltó dolgot találunk; házai többnyire kicsinyek, jelentéktelenek, széles

utczái porosak vagy sárosak. Kitérdőbb épületei a szentegyházak, névszerint a barátok temploma és kolostora, a reformáltak 1760-ban, s az ágostai hitvallásúak 1825-ben épült templomai, azután az óhitű görögök két, s a görög katolikusok ugyanannyi temploma. Végre az izraelitáknak is két zsinagógájok van. A terjedelmes piacnak egy részét néhány éve fasorokkal ültették be s így csinos sétánnyá alakították.

A vár vagyis erősség Szavojai Jenő herceg tervezete szerint építtették 1735-ben; ötszöget képez. Közepén a Sz. Mihálynak szentelt nevezetes főegyház van, melyet Hunyady János kormányzó a törökökön 1441-ben Sz. Imrénél kivívtatott fényes győzelmének emlékezetére rakata. Sok viszontagságon ment keresztül, egyebek közt 1601-ben a császári hadak, oláhok és hajdúk által raboltaték ki s 1658-ban a törökök által károsították meg. Azért sokat igazítottak és újtottak rajta, úgy hogy benne az építő művészet különböző modorai és korszakai ismerhetők fel. Egészben véve a gót modor uralkodik rajta, de szerkezetében és ékesítékeiben némi bizant és román mozzanatok is mutatkoznak. Belseje csaknem egészen a tiszta gót modorban épült. Kereszt alakjában van rakva s három hajóra osztva; a középső hajó jóval magasabb mint a mellékajók. Sokféle szobrászati művei és ékesítékei közül némelyek az idomok nagy szépsége és tökéletessége által tűnnek ki. Főleg a templom belsejében levő magas és karcsú pilérek fejezeteinek ékesítékei nagyon kedvesek. Az egyik oldalkapu is nagyon szép.

A fejérvári székesegyház sokáig az erdélyi vajdák és fejedelmek temetkező helye volt, s azért benne néhány érdekes síremléket találunk, melyek a szétromboltatást szerencsésen kikerülték. Ott vannak Hunyady János, testvére szent-györgyi Székely János dalmát, horvát és szlavonországi bán, s fia a Budán lefejeztetett László síremlékei. Hunyady síremléke némely homorművekkel ékesített, különben egyszerű kőkoporsó. Fedelén fekvő lovag alakja látható, melynek lábai azonban le vannak törve. A vitézt lobogó köpeny fedi be, mely alól a begombolt attila kilátszik, s mely a lábszárakról visszacsúszván a nadrágot is láttatja. Az arczképen már csak a hosszu

bajuszt lehet kivenni. A bal kéz a kard hüvelyét tartja, a jobb kéz, mely a vállhoz nyomuló kardot tartotta, már letört. Azon fedél, úgy látszik, nem az eredeti, mert nem illik jól a koporsóhoz; ez kiraboltatott s most üres. A két más kőkoporsónak fedelein szintén lovagalakok láthatók; ezek igen karcsú termetűek s teljes fegyverzettel bírnak. — Izabella királyné, Szapolyai János neje, és fia Szapolyay Zsigmond János fejedelem síremlékei márványból készültek és sokkal jobb karban maradtak meg, mint Hunyadyé. A koporsók fedelein látható alakok szépen faragvák, az oldalaikon levő homorművekből meglátjuk, hogy milyen volt az akkori ruházat és hadviselet. Az ágyúk és nehéz puskák már általában használtattak, mindazáltal a lovagok még teljesen vértézve vannak. Izabella koporsóján látjuk, mint szállnak csatára a lovagok, mindegyikének a zászlón kívül valami csomója van, mely némileg a török pasák lófarkához hasonlít. — A templom nagy előcsarnokában az egyik oldalon egy kőlap látható, mely I Rákóczy György emlékezetére rakatott; a másik oldalon a talapzat van, melyen Bethlen Gábor emlékszobra állott. Az egyik oldalkápolnában, a pallón hosszukás négyszegletű kőlap van, némileg már eltürlődött felirattal s egy durván faragott és papi ruhába öltöztetett emberalakkal. Ez Martinuzzi bíbornok, Izabella királyné leghíresebb tanácsosa síremléke. Már említettük, hogy a bíbornokot Castaldo császári hadvezér parancsára alvinczi kastélyában 1551-ben orozva meggyilkolák. Az érintett síremlékeken kívül a főegyházban még Báthory András, Bocskai István, Apaffy Mihály fejedelmek s János György brandenburgi örgróf sírkövei vannak.

A főegyház közelében a püspöki palota van, mely az egykori fejedelmi palota helyén épült. Azon palota egyik felét a káptalan bírja, mely az országos levéltár s gróf Bathyhányi Ignác néhai erdélyi püspök tudományos alapítványai felett is őrökdi. Az említett püspök kivált inkunabulákban és kéziratokban gazdag könyvtárt is szerzett, s egy jó eszközzel felszerelt csillagvizsgáldát alapított, mely azonban már hosszabb idő óta el van hanyagolva.

A könyvtár és csillagvizsgáló a trinitariusok egykori kolostorában van; ott a papnövelde is találjuk.

Ugyancsak a főegyház közelében a pénzverde is van, melyben 1848-ig az Erdélyben nyert összes aranyt és estüstöt pénzzé kiverték; hónaponként valami 100,000 fíot vertek, az Erdélyben évenként előállított arany körülbelül 2500, az ezüst pedig 5000 márkát tett.

Végre a főegyházhoz közel a katonatisztek új pavillonja is van; ez kétemetű, nagy és szép épület, mely előtt kis sétány terül el. Ezt a gót modorban készült emlék ékesíti, melyet az erdélyi cs. k. hadtest losenauai Losy Lajos ezredesnek állíttata, ki 1849 febr. 9. a piaskii hídnál volt ütközetben elesett.

Fejérvárnak valami 5300 lakosa van, kik magyarok, szászok, oláhok, örmények, izraeliták; a magyarok túlnyomók.

Az Ompoly (Apulus) és Maros egyesülésénél, úgy látszik, már a dákok idejében volt egy helység, melyet azután a rómaiak kitágitottak s „Colonia Apulensis“-nek neveztek. A Fejérvárott és környékén találtató sok római emlék, melyekből néhány érdekes példányt a püspöki muzeumban láthatunk, bizonyítják, hogy a rómaiaknak e helyen jelentős gyarmatuk volt. Úgy látszik, hogy az a rómaiak főbányavárosa s a Collegium Aurariarum és az aranybányák procuratorának székhelye volt. Utóbb a város elpusztult, s állítólag Gyula magyar vezér által állíttaték helyre, miután Erdélyt külön fejedelemsgül kapta vala. Ezóta Gyula-Fejérvárnak neveztetett. Sz. István a teljes függetlenségre törekvő Gyulát meghódoltatá s Erdélyt Magyarországgal egyesíté. Ő az erdélyi püspökséget is megalapítá, melynek székhelyévé Gyula-Fejérvár lett. Sz. László a püspökség javait megszorítá. Akkor bizonyosan az első székesegyház is építteték, de ennek nyoma sem maradt meg. A tatárok 1241-ben a várost teljesen elpusztították. Rogerius, ki a mongolok pusztításait, mint szemtanújuk, latin siralmas énekekben leírta, Gyulafejérvárra nézve ezt írja: „Nyolcz nappal azután hogy az erdőt elhagytuk, Gyulafejérvárra érkezőnk... ott csak holttetemeket és levágott fejeket találtunk..., a lerombolt paloták és templomok falai keresztyének vé-

rével festvék, s noha a föld az ártatlan vért, melyet elnyelt, szemünk előtt elrejtí, mégis a vérrel pirosított köveket látjuk, melyek mellett mentől gyorsabban elhaladunk, mélyen sóhajtozva.“ — Gyulafejérvár azonban nemsokára ismét fölépült s azontúl is a püspök székhelye maradt. Hunyady János szentimrei győzelme után a székesegyházat újra felépítteté, miután az eredeti főtemplom alkalmasint már összeroskadt vala.

A reformatio Erdélyben annyira elterjedt, hogy a százszok magyarok és székelyek csaknem mind a római kath. egyháztól elszakadtak. A százszok az ágostai hitvallást, a magyarok nagyobbbrészt Kálvin tanait vették be. Blandrata György, János Zsigmond fejdelem orvosa, azután az unitáriusok tanait is elterjeszté. A lelkiismeret és hitszabadságot már az 1557-ben Thordán tartatott országgyűlésen tevék törvénnyé s 1563-ban újra megerősíték. Az 1556-ban Kolozvárt tartatott országgyűlés a kath. püspökséget eltörlé, javait és jövedelmeit a fejedelmi kincstár számára lefoglalták.

Miután Szapolyai János király Ferdinánd királylyal 1538-ban a nagyváradi békeszerződésre állott vala, Erdély lassankint elszakada Magyarországtól s önálló lön. Az osztrák házból való magyar királyok ugyan Erdélyre való jogigényeikről sohasem mondtak le s folyvást azon munkálkodtak, hogy az Magyarországhoz visszakapcsoltassék. De saját országlatuk meghiúsította ebbeli törekvéseiket, s Erdély fejedelmei a török szultánnak rendszerint nem igen nyomasztó ótalma alatt egészen I Lipótig meg tudták védeni önállóságukat. A részrehajlatlan történelem e körülményt kénytelen Magyarországra nézve valódi szerencsének vallani, mert Erdély másfél századon át a vallási szabadság és magyar alkotmány bástyája volt.

Az erdélyi fejedelmek többnyire Gyulafejérvárt székelték. Már János Zsigmond kezdé meg a fejedelmi palotát, melyet azután Bethlen Gábor bevégeztete és kellőleg fölszereltete. Ugyancsak Bethlen a tudományokat is nagy buzgósággal előmozdította s Fejérvárt, mint már említettük, a kollegiumot alapítá meg, mely azután Nagy-Enyedre tétetett át.

Erdély fejedelmeinek nagyon eszélyes és óvatos országlatot kellett követniök, hogy országukat egyfelől a törökök, másfelől

a magyar király ellen megóvják. Martinuzzi bíbornok megöletése után, ki Izabella és fia János Zsigmond kormányát nagy ravaszsággal vezette vala, Erdély sokat szenvedett I Ferdinánd hadaitól; Rudolf idejében Basta György császári hadvezér s Mihály oláh vajda által, mely utóbbi az országot a magyar király és császár nevében megszállta vala, a legrémítőbb módon pusztítottatott, gyaláztatott és sanyargattatott; 1658-ban megint a törökök által dúlatott fel. Gyulafejérvárnak is sok viszontagságot kellett szenvednie, s ismételve elpusztítottatott, úgy hogy lakosai költségesebb és szilárdabb házakat sem akartak többé rakatni, s az 1618-diki országgyűlésnek azon rendeletet kellett kibocsátania; hogy minden házbirtokos Fejérvárt oly szállásokat építtessen magának, melyek a fejedelmi székvároshoz illendők legyenek.

A jezsuiták a Báthory nemzetségből való fejedelmek alatt Erdélyben is megfészkeltek magokat, s azonnal a különböző vallásfelekezetek között addiglan uralkodó testvériességet és jogegyenlőséget alá kezdék ásni. Ámde törekvéseikkel nem boldogultak oly könnyen s ismételve kénytelenek voltak az országot elhagyni, de nemsokára újra bejöttek s folytatták áskálódásaikat. Midőn végre Erdély elveszté önállóságát s I Lipót uralkodása alá hajolt, akkor a jezsuiták az ellenreformatiót teljes sikerrel kezdhették meg. 1696-ban az erdélyi kath. püspökség helyreállították s újlag megadományoztaték; Mártonffi György erdélyi püspök 1717-ben szállá meg a kincstár költségén helyreállított fejedelmi palotát.

Az erősség építtetése 1715-ben kezdeték meg gróf Kornis Zsigmond akkori kormányzó és gróf Steinville katonai főparancsnok felügyelete alatt, az építést báró Weisz mérnök igazgatta. Hajdan azon a dombháton egy vár állott, mely azonban leromboltatott. Az új erősséget Károlyvárnak nevezték, mely név azután a sz. k. városra is ragadt, úgy hogy a németek csakis így, a magyarok pedig Károlyfchérvárnak nevezik.

Az erdélyi fejedelmek rendszeren a fejérvári főegyházban igtattattak be méltóságukba. Ez a következő ünnepélyességekkel történt: a fejedelem magára vevé a nemzeti díszköntöst s fejére a kócsagos kalpagot tevé. Midőn a palotából a főegy-

házba a indúla, a főlovászmester előlmenvén, megnyitá a kaput, a kancellár és tanácsosok utána menének. Az utcára lépő fejedelmet az ország nagyai s a gyalog vagy lovas hadi nép nagy örömkialtásokkal fogadák. Azután kocsiba szálla, a kancellártól jobb felől, a lovászmestertől pedig bal felől segítettve. A főegyház igen közel volt a fejedelmi palotához, azért az ünnepélyes menet a nagy piacot és a külvárosokat is megkerülé, és pedig a következő renddel: a menetet a kapitánya által vezérelt testőrség nyitá meg, azután a német kapitány következik, ha t. i. a fejedelemnek német testőrsége is volt; erre a főlovászmester a fejedelemnek ékszereivel, melyeket a fényes kapu követe szokott volt átadni, t. i. a buzogánnyal, zászlóval, kaftánnal és fejedelmi bottal, azután a díszkocsi jöve, pompásan fölszerelt lovakkal, a fejedelem a kocsiban ült, vele szemben az első ülésen a kancellár volt, kezében a selyembe és aranyba tartart athnamét, azaz török beigtatási oklevelet tartva; az udvari cselédség a kocsi két oldalán gyalog ment; azután következének a fejedelmi tanácsosok, a fejedelmi (most királyi) tábla tagjai, a főispányok, a fejedelmi hivatalosok, a megyék, székek és városok követei közönséges kocsikon ülve, végre az erdélyi hadsereg fővezére s válogatott had csapatok jöttek. A menetet az összesereglett népsokaság rekeszté be. Az ágyúk dörögtek, a trombiták harsogtak, így menének a templomba. A fejedelem a kancellár és főlovászmester segítségével kiszálla a kocsiból, s az ország ékességeit és athnamét vivő főurak kíséretében a templomba menván, ott a fejedelmi székbe üle. Egy kis szünet mulva, mely alatt a külföldi követségeket bevezették, a kancellár a fejedelem nevében beszédet monda, melyet a fejedelem maga csak néhány szóval megtolda, azután az athnamét olvasá fel magyar fordításban. A karok és rendek előnöke szerencsekivánatokkal válaszola s felolvasá a feltételeket, melyeket a rendek az új fejedelem elé szabtak, s magyar nyelven azon kérdést intézé hozzá, akarja-e megígérni és esküvel megerősíteni, hogy Erdélyt a törvények és a három nemzet törvényes szokásai szerint fogja kormányozni s a négy törvényesen bevett vallásfelekezet szabadságait megőrizni. „Megígérem s esküvel megerősítem“ válaszola a fejedelem. Azután a

világi és egyházi urak intézének néhány szót a fejdelemhez, míg oda kűnn a trombiták harsogtak s az ágyúk dörögtek. Az egyházi ünnepélyesség bevégezte után a fejdelem és kísérete ugyanazon rendben, a mint jött vala, visszatérek a palotába, hol dúsan megrakott asztalokhoz ültek. Az asztalok jobb oldalán a követek és főurak, a bal oldalon a fejdelem, a főtisztviselők és főpapok foglaltak helyet. Egy asztal emelvényen állott s „majestas“-nak, más asztal ugyanazon teremben alacsonyabb helyen volt s „inferior“-nak neveztetett. A vendégek a törökök módjára a lakoma előtt és után megmosakodtak. Végre táncmulatság következett, s azután a legfőbb urak a követeket szállásaikra kísérték.

Az osztrák házból való fejedelmek alatt az uralkodásba való igtatás szintén bizonyos ünnepélyességgel járt. A fejedelmek nem jöttek ugyan személyesen Erdélybe, de biztosokat küldtek oda, kik az országgyűlést a fejdelem képében megnyiták s az alkotmány fentartását megigérték, erre azután az ország rendei megtevék hódolatukat az új fejdelemnek.

1848 és 1849-ben Gyula-Fejérvár is sokat szenvedett. Miután az oláhok Janku vezérlete alatt Zalathna virágzó bányavárost feldúlták s magyar lakosait jobbra leölték vala, Gyula-Fejérvár ellen fordúlának. Az errösséget császári hadak tartották megszállva. Az oláhok által fenyegetett városbeliek Horak tábornok s várparancsnokhoz segélyért vagy legalább azon engedelemért folyamodtak, hogy az errösség falai között kereshessenek ótalmat. A tábornok elutasítá kérelmüket. Ekkor a nemzetőrség fegyveres védelemre készült, noha számára igen csekély volt; 800 nemzetőr kirohanást tőn és azétszóra a zsákmányt áhítózó oláhságot. Az ütközet után a várparancsnoka lefegyverezteté a magyar nemzetőröket; a város lakosai tehát részint Nagy-Enyedre és Tordára, részint Kolozsvárra menekülének. Azután az oláhok Gyula-Fejérváron és környékén minden fék nélkül garázdálkodtak.

Miután 1849 tavaszán a magyarok Bem vezérlete alatt csaknem egész Erdélyt a császári hadaktól s a zász és oláh önkénytes csapatoktól elfoglalták vala, Gyula-Fejérvárt is körülszállák. Bem marc. 31-kén a várat minden lövegeiből

ágyúztatta s azután felhivatá, hogy adja meg magát. A várparancsnok, August ezredes, visszautasítá Bem felhívását. A magyarok sokkal gyönyébbek voltak, hogysem a várat rendes körűlszállással és ostrommal megvívhatták volna, s így minden igyezetökkel sem tudták azt megvenni. A hosszas ágyúztatás folytán az erősségnek csaknem minden épülete leégett.

Csetátye. Detunata. Nagyág.

Károly-Fejérvárról kirándulást teszünk Erdély nyugati Érczhegységébe, hol földtani és tájképi tekintetben sok igen érdekes pontot találunk. Az Ompoly völgyén fölfelé nyugatra megyünk s 6—8 óra alatt Zalathna bányavárost érjük el, melyet az oláhok 1849-ben a fejdelem iránti hűség ürügye alatt csaknem földig lerontának. E rombolási düh nyomai még most is megláthatók. Zalathna valami 2900 lakossal bír s az erdélyi bányakapitányság székhelye; gazdag arany és ezüst bányái s az országnak miveltesésben levő egyetlen kéneseő bányái vannak. A szomszéd Fatzebaje hegységben termés tellur találattik. Végre Zalathnán kincstári kohók is vannak.

Utunkat tovább éjszaknyugatra folytatván, egy keskeny, bércki völgyön s magas hágón keresztül, részint nagyon rossz úton Abrudbányára jutunk, mely egyik legnevezeteseő bányaterület középpontja. Abrudbányán egyebek közt bányagazgatóság és aranybevéltási hivatal van, de magánál a helység-nél nincsenek bányák. Onnan az igen tekervényes Aranyos völgyén Offenbányára megyünk, melynek bányáiban részint termés aranyt, részint tellur-aranyt találunk. Azonkivül egy szemcsés mészkő-telepben ezüstöt és ólmot tartalmazó érczfekeket is van.

Hogy kirándulásunk fő célpontját elérhessük, Offenbányán lóra ülünk s az Aranyos bal partján lovagolunk fölfelé. Két órai lovaglás után elhagyjuk a völgyet s tetemes magasságú

hegyágon kapaszkodunk fel. A hágóra feljutván, csodálatos tájképen legeltetjük szemünket.

Szép erdős hegyek rekesztik be köröskörül a láthatárt, köztük főleg a Vulkán nevű hegy tűnik ki, melynek meredek sziklacsúcsa az egész tájékon uralg. Mindjárt előttünk azon mélyen bevágódott völgy nyúlik el, melyben Verespatak fekszik. Ezen nagy faluban 3200, többnyire rumán és magyar lakos lakik, s három temploma van. A helység a völgynek egész felső részét foglalja el, kelet felé a völgyet félkörben sorakozó erdős trachitkúpok rekesztik be. Épen átalellenben egy kopaaz, horgas hegyhát nyúlik el, ez a Csetátye, azaz Vár, melynek 6—700 l. magas lejtőjét csaknem teljesen világos színű górczok borítják be, melyek között alig lehet a sok tárna századait jelölő apró gunyhókat kivenni. A völgy mélységéből az érczet zuzó vasnyilak nehéz ütéseinek folytonos dörömbölése hallatszik fel, mert ott valami 800 zuzómű van mozgásban törve és porrá zúzva a kőzeteket, hogy belőlük azután az aranyat lehessen kimosni. A völgy éjszaki oldalán is mindenütt górczokat és szabálytalan lyukakat találunk, mert az itteni aranybányákat már a rómaiak kezdék vájgatni. Az egész föld köröskörül fel van túrva és átlukasztva, mert mindenütt arannyal van behintve. Csak néhány szántóföld és kert maradt meg a sok górcz és kútbányászkodás túrásai között, s a völgybe hosszan lenyúló helység házai is alig leltek helyet a bányászkodás maradványai között.

Ha a helység szabálytalanul elszórt házai közé leereszkedünk, legott majd egyesen majd csoportosan érkező kis hegyi lovakkal találkozunk, melyek súlyos kosarakkal terhelve a völgyön lefelé mennek. E kosarakban az aranyérczetet szállítják a zuzóművekbe. Verespatakon valami 300 különböző bányatársulat s 900—1000 bányarészvényes van. E bányarészvényesek nem pénzben, hanem zuzóérczekben vagy termés aranyban kapják osztalékukat; s az érczetet kiki úgy értékeli, a hogy tudja. Azért csaknem minden bányarészvényesnek külön, igaz gyakran nagyon nyomorult zuzóműve van, melyben az érczetet összezúvatja s a lehető legegyszerűbb, azért nem is nagyon czélszerű módon kimosatja. E szokás azoros kap-

© 1900 J. G. Thompson

© 1900 J. G. Thompson

© 1900 J. G. Thompson

PRODIGEN

DETTUNATA. QDIA

Leuffer es Sölp hromanvaben Proten

IN SIFRINDURGEN.

csolatban van az ottani nagyon sajátságos bányabirtoki viszonyokkal, s ezek megint az arany ottani sajátságos előfordulásának természetes következményei. Kétség sincs benne, hogy az arany termelése sokkal nagyobb volna, ha az aknázás s az érczek feldolgozása közös terv szerint és észszerű módon eszközölnék. Mert a trachit- vagy porfirféle kitódulási kőzetből álló egész Csetátye s a környező homokkő hegyek majdnem mindenütt aranyt tartalmaznak. E nemes ércz ugyan számtalan, s részint nagyon szabálytalan hasadékokban, erekben van elosztva s többnyire a kemény kőzetben oly finomul elhelve, hogy pusztá szemmel meg sem látható s hogy előállítása nagy nehézséggel jár; mindazáltal Cotta Bernát azt állítja, hogy Verespatak környéke egész Európának leggazdagabb aranyvidéke, azaz hogy itt aránylag kis területen a legnagyobb arany mennyiség van összehalmozva. Azért Verespatak környékét méltán Erdély Eldoradójának nevezhetjük.

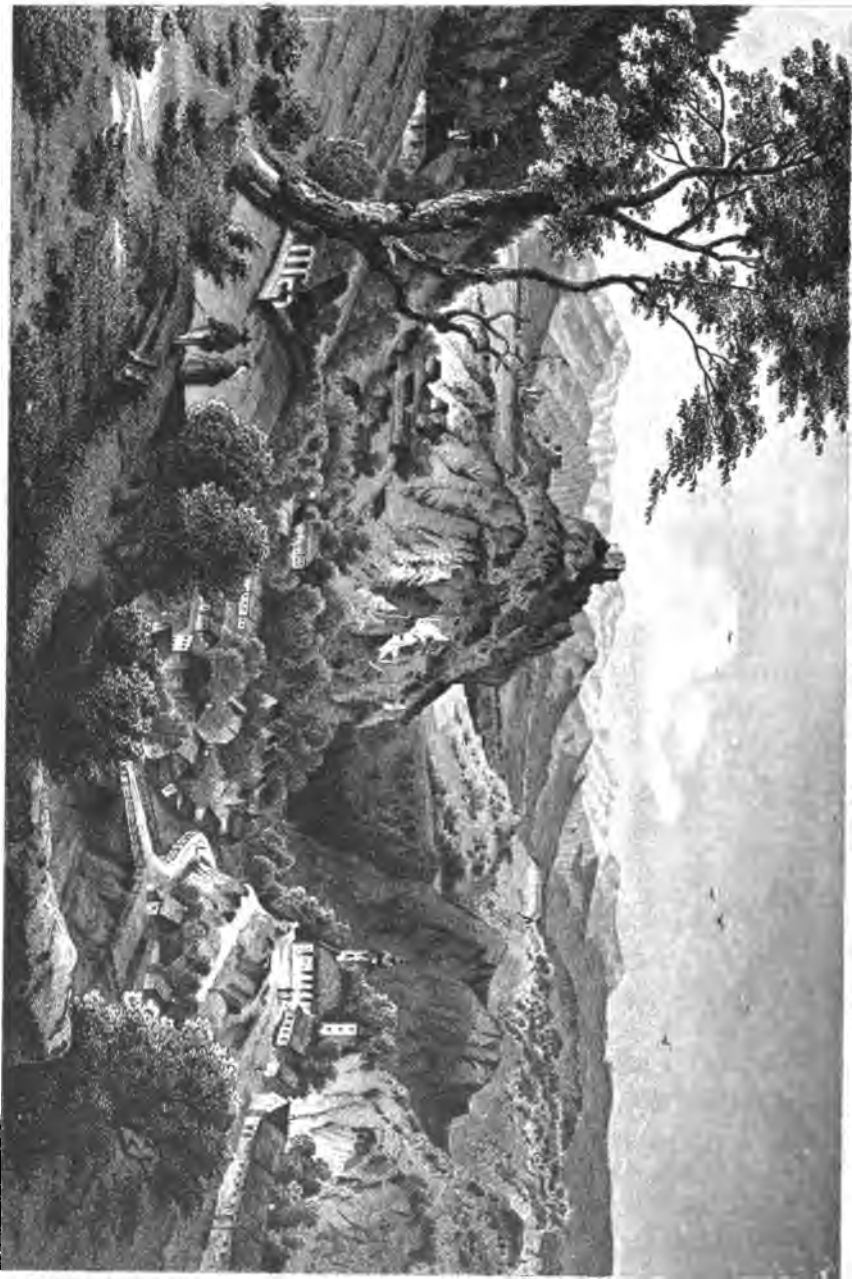
A mély főtárna s ennek oldalágai által, melyek egyszersmind ló-vaspálya által az Abrudbánya alatti kincstári zúzóművel vannak összekapcsolva, 300 aranyhasadékot vagyis eret fedeztek föl. Ez erek csaknem mind a homokkőben vannak, de annál számosabbak, mennél közelebb esnek a Csetátyéhez. A tárna most valami 800 öl hosszú, s a Csetátye kitódulási kőzetébe még csak keveset hatott be. A tárna oldalfalain látható, számozott nyílások a feltalált aranyteléreket jelölik meg, melyek közül csak néhányat vájnak. Mindezen hasadékok aranyt tartalmaznak, de ez többnyire oly finoman van feloszolva vagy annyira a kénköves érczekkel összekeverve, hogy pusztá szemmel nem látható, s hogy gyakran a kőzet zuzatására sem érdemes. De néha mégis termés arany, azaz lemelezeket, ágakat, hajakat stb. képező kisebb nagyobb arany darabok is találatnak, melyek vagy világosan kristályosodvak vagy legalább kristályforma alakokat mutatnak. Néha egyes nagyobb hömpölyök is előfordúlnak. 1863 elején Abrudbánya határában egyik felső-verkesi bányában valami 20 fontot nyomó arany hömpölyt leltek; a legszebbik darabja, mely körülbelől fél fontot nyomott, a bécsi cs. k. ásványgyűjtemény számára

vásároltatott meg; a kolozsvári és pesti nemzeti muzeumoknak egyegy negyedfontot küldtek belőle.

A Csetátye kitódulási kőzetében az aranytartalom nagyobb, néha az egész hegytömeg át van hálózva szabálytalan aranyerekkel és behintve aranyos kéneggel. Az aranyos kőzet egyaránt a mélységben s a hegy hátán található. Tehát legmagasb gerinczén is roppant üregeket vájtak, melyek mélysége több mint 100 láb s tágassága néhány 100 láb. Ez üregeket nagyrészt még a rómaiak idejében vájták ki, midőn a lőport még nem ismerték, s a kemény sziklákat csak tűzzel tudták megpuhítani. Az üregek, szagatott falak és sziklapárkányok a hegy gerinczén egy helyütt némileg az oláh asszonyok szoknyájához hasonlítanak, azért Katrinczának nevezik. Messziről tekintve maga a hegy sok górczai-, csarnokai- és sziklaoszlopaival valami vár romjaihoz hasonlít s azért Csetátyénak, azaz várnak nevezik. A régi vājások különösen két ormon láthatók, az egyik a nagy, a másik a kis Csetátye (Csetatyé mara és mika). A „nagy vár“ vagyis oszlopos üreg sziklafalai át meg át vannak odúzva, s fenekén is mély lyukak láthatók. A másik ormon levő „kis vár“ előtt egy sziklaiv emelkedik. Ott egy borzasztó nyílás a mélységbe szolgál, alulról a bányászok kalapácsütései hallatszanak fel, mert a Csetátyét még most is vājják.

A verespataki bányák s különösen a Csetátye megismerése után Erdélynek leghíresebb két bazalt-hegyét keressük fel. A félkörben elnyúló szép trachitkupok alatt elsőben dél felé megyünk az országúton, mely Bucumba visz. Ez hajdan német és magyar helység volt s Tőkefalvának nevezték, most merőben oláh lakosai vannak. Bucumnál elhagyjuk az országutat s a regényes ösvényt követjük, mely folyvást patakok mentén és érczúzó malmok között éjszakketre viszen. Nemsokára ott állunk Erdély egyik csodája, a Detunata-Gola (mennykőtűtötte vagy mennydörgős) kopasz hegy alatt. Ez a környezete fölé valami 300 lábnyira emelkedő bazaltorom, melynek nyugati oldala meredekül emelkedik ki a földből, mint óriási templom homlokzata, ezernyi ezer karcsú oszlopával, vagy mint óriási orgona egymás fölé hajló tömér-

1911

THE MOUNTAIN

1911

WATAS

1911

dek sípjával. E csodás falazatot csaknem egyenlő vastagságú, négy, hat vagy nyolcz élű, hosszú felséges bazaltoszlopok alkotják, melyek ívformára hajlítvák, mintha boltozatot képeztek volna valaha. Az oszloptos kőfal valami 1000 ölnyi. Olyan, mintha e magaslat egykor kerek lett volna, s egyik fele lesüllyedt, míg másik fele mint nagyszerű félteke megmaradt. Idő jártában egyes oszlopok s egész oszlopsorok leszakadnak, leomlanak s alant száz ölnyi távolságig összeviszahányva hevernek. A legrégebb omladékok már páfránnyal benővék, mohhal takarvák, körülöttök egyes fenyvek állanak. A hegy gerincz közepén kis horpadás látszik. Keleti oldala helyenként be van nőve, s ott a bazaltoszlopok nem mutatkoznak oly szépen. Ez oldalon szédületes lépcsők vezetnek fel az oszlopcsarnok párkányára, honnan felséges kilátás nyílik a környező völgyekbe s az átellenben álló Detunata-Flokoszára (erdős), mely szabályosabb hegykúp s erdővel van fedve. A két bazalthegy külön és együtt véve valóban gyönyörű és érdekes látvány.

Zalathnáról vagy Abrudbányáról néha igen rossz, de nagyon érdekes és regényes hegyi ösvényeken dél felé mehetünk azon nevezetes hegycsoport közzé, mely a Maros völgye éjszaki oldalán kőrszín alakjában domborodik, s melynek egyik keskeny völgyében Nagyág vagyis Szekerembe bányaváros van.

Nagyág a Hajtó hegy tövéen egy meredek lejtésű s éjszakeről délnyugatra a Maros felé nyíló völgyben terjed el hosszan elszórva, a völgyet nyugat és dél felől gyönyörű trachitkúpok szegélyezik. A helység legalsóbb házai igazi gesztenye- és diófák közt vannak, míg legfelsőbb, valami 1000 lábbal magasabban fekvő házai körül a tölgy- és bükkfák közzé már a komor fenyű is vegyül. A helység házai a völgyben s az ezt berekesztő kúphegyek oldalain szétszórva; három temploma megannyi különböző magasságú, kúpadag hegyfokon épült. Gyönyörű kilátás esik onnan felfűl. A völgy mentén festői sziklaormok és erdős hegykúpok között eltekintve a Maros tágas, termékeny völgyét látjuk: túl rajta magasabb és magasabb hegysorok emelkednek s ezek mögött a távoli láthatáron

a Retyezát magas czikkás ormai ködlenek. Nincs talán Európában egy bányaváros is, melynek fekvése oly bájos és festői mint Nagyágé. Ámde e szép fekvés sok kényelmetlenséggel is jár.

Nagyág bányái szintén nagyon nevezetesek. A Ferencztárnán igen kényelmesen szállhatunk le egy aranybányába. A nagyági bányákban a termés arany igen ritka, annál gyakoribb a tellurarany. Ez itt mint nagyágít vagyis levelestellur, fehér tellur és sylvanit vagy irástellur találtatik. Mindezen tellurarany-érczek sikárolt aczélemezkékhez hasonlítanak, s jobbára csak Erdélyben találató ritka ásványok. Oly értékesek, hogy Nagyágon a bányákat mindig elzárva tartják s a kijövő bányamunkásokat mindannyiszor tetőtől talpig megvizsgálják, nehogy apró érczdarabokat magokkal vigyenek. A nagyági aranytelérekben igen sok másféle nevezetes ásványok is előfordúlnak. Nagyágon, melynek lakosai többnyire oláhok bányász iskola van.

Szász-Sebes, Szászváros és Déva.

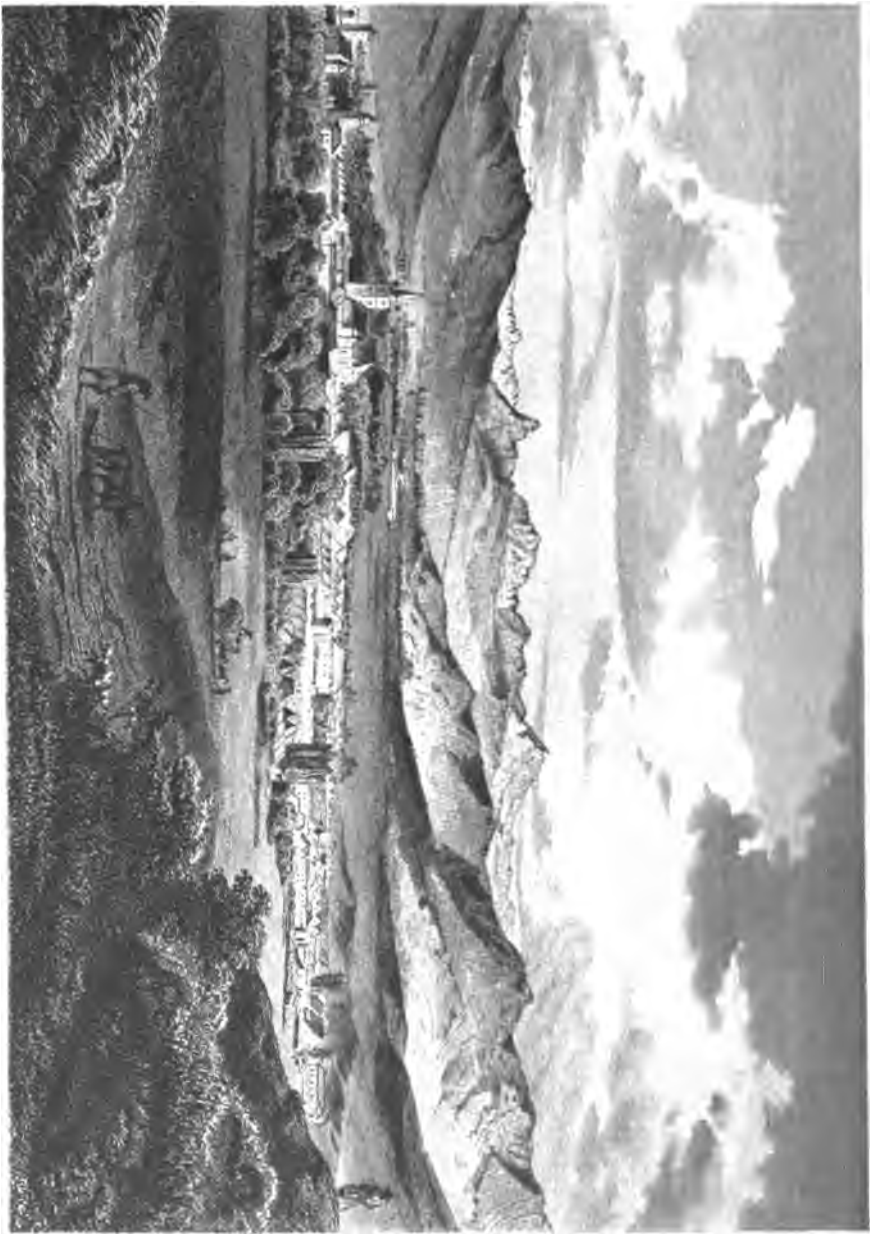
Ha Károlyfehérvárról a délre vivő országutat követjük s Marosportónál egy talpon a Maros déli partjára átkelünk, nemsokára Szász-Sebes sz. k. várost érjük el. Ez a szászok egyik csinosan épült városkája, melynek szász és oláh, összesen 4700 lakosai nagyrészt a mezőgazdasággal és bortermesztéssel foglalkoznak. A város terjedelmes szőlőhegyeiben termett bor Erdélynek jobb asztali borai közé tartozik.

Szász-Sebes a Sebes folyó jobb oldalán, egy tágas lapos völgyben terjed el, melyet alacsony és részint szőlőtőkkel beültetett dombhátak rekesztenek be; a háttérben magasabb, sziklás hegylánczatok emelkednek. A város hajdan kőfalakkal volt kerítve, melyeknek még jelentős maradványai láthatók. Legnevezetesebb épülete az evang. nagy templom, mely egyik legrégebb megmaradt építmény Erdélyben. Egykor meg

L. F. H. K. 1888

Printed & Published by G. J. Lange in Durban.

L. F. H. K. 1888

37/AS 76 - S. B. S. S. M. T. E. L. J. B. A. C. H. E.

London: The British Museum Press.

volt erősítve, most különböző épületekkel van környezve és elfedve. Gót modorban van építve, de egyes részein még a román modor ismerszik meg. Nevezetesen egy kapu s a torony egyik része román modorú. A külső falak és támak még némi szobrászati művekkel ékesítvék, melyek azonban többnyire megcsonkítvák. A szentély mind kívülről mind belülről sok tekintetben eltér a tulajdonképi templomtól; gazdagabb tagosulata és ékesítése van s belül sokkal szebb és világosabb mint a templom három hajója.

Szász-Sebes 1150-ben alapították s 1383-ban Zsigmond király rendeletére kőfalakkal kerítették, melyeket azonban a törökök 1438-ban lerontának. Izaabella királyné idejében azon egyszerű kőfalak építtetének fel, melyek maradványai még most is láthatók. A törökök 1438-ban a várost csaknem földig leronták; ekkor leváltára s ezzel együtt kiváltságlevellei is oda-veszének. Albrecht király azután 1439-ben Sachs János király bíró kérelmére megújítja a város szabadságait. Az utóbb bekövetkezett háborús időkben Szász-Sebes sok viszontagságon ment keresztül. Szapolyai Iános 1540-ben orvosai tanácsára Gyula-Fejérvárról, hol május 14-dike óta a betegségben feküdt vala, Szász-Sebesre vitették, s itt tünnepelé meg fiának, János Zsigmondnak, július 7-dikén történt születését s azután jul. 21-kén meghala. Özvegye Izabella hosszas ellenkezés után végre 1551-ben Szász-Sebesen elfogadá a föltételeket, melyek alatt Erdélyt Ferdinándnak átadá s magát Opoliába vevé. De eltávozta után csakhamar általános elégtelenség harapózott el Ferdinánd kormányával. Petrovics már 1556-ban szállá meg Szász-Sebest Izabella királyné nevében; az ország rendei azután oda gyülekezének s elhatározák Izabella és fia visszahívását, hogy a kormányt ismét ő vegye át. — 1562-ben Szapolyai János Zsigmond hapitányai elfoglalák Szász-Sebest, mely, mint általában a szász városok, kevés rokonszenvenvel volt a honi fejedelmek iránt. A 18-dik század elején volt polgári háborúk alatt Szász-Sebest különösen 1706-ban Rákóczy Ferencz vezére Csáky András szorongatta.

Szász-Sebesről az országuton, mely a Maros szép völgyében nyugatra kanyarodik Magyarország s nevezetesen Temes-

vár felé, tovább haladunk s egykét óra alatt Szászvárost érjük el. Ez a hasonnevű szász szék fővárosa s a II Endre király által a szászoknak adott kiváltságlevélben megjelölt legnyugatibb pontja a szászok földjének. Szintén csinos városka, melyben nemcsak szászok, de magyarok és oláhok is összesen 4200 laknak. A magyarok a reformált vallást követik s Szászvároson algymnaziumuk van. A város tágas piacán két templom van; az egyik magas, de már omlatag kőfalakkal és két toronnyal van megerősítve, ez az evangélikus szászoké.

Szászváros, úgy mondják 1200-ban építették föl s német nevét (Broos) szent Ambrozius tiszteletére épült ősrégi templomtól származtatják.

Az említett országúton tovább nyugatra menvén Dévára jutunk. Ez magyar, oláh és bolgár lakosokkal népesített mezőváros és Hunyadmegyének, valamint egy nagy kincstári uradalomnak főhelye. Magában a városkában nem sok nevezetességet találunk; legtekintesebb épülete a reformáltak régi temploma, mely kőfallal van kerítve; a piacon kath. kápolna van; a Maros partján pedig a bolgár ferencesek terjedelmes templomat és kolostorát, odább egy dombon az óhitű görögök templomát és temetőjét találjuk. Ez utóbbi templom tornyáról igen szép kilátás esik a városra és festői környékére. A város nyugati végén a majdnem függőlegesen felnyúlakodó, részint erdős, részint sziklás trachitkúp van, melynek tetejét a dévai vár festői romjai koszorúzzák.

A dévai várnak a belföldi fejdelmek idejében mint végvárnak nagy jelentősége volt, mert a várhegy tövén elmenő országúton s a Maros völgyén teljesen uralgott. Azért az erdélyi történelemben gyakran van róla szó.

Gróf Bethlen a dévai várat emlékirataiban következőleg írja le: „A dévai vár Erdélynek legnagyobb és legjobb erőssége (a 17-dik században), sőt mondhatnám, hogy a bombák feltalálása előtt egész Európában a legjobb erősség volt.

Egy annyira mennyire menedékes hegyoldalon fölmenve az első őrházhoz jutunk, mely torony alakjában épült s melyben valami 100 embernyi őrség él. Odább sziklás hídhöz jutunk, mely a sziklába vájt, valami 5 öl mély és 6 öl széles árkot

hidal át. Azután a második űrház következik, mely olyan mint az első, végre valami 20 öl széles boltozat alatt tovább menvén, a várudvarba jutunk. Ez kerek s átmérője valami 50 öl. Közepén igen nagy víztartó van, mely a lovak és barom itására szolgál, s melybe a hó és eső vize összegyűl. Azonkívül két kút is van, a víztartó jobb és bal oldalán, melyekből a vizet ökrök által forgatott nagy kerék segítségével húzzák fel. E kutak nagyon mélyek s vizök igen jó. A várudvar hátulós részén egy neme a halastónak van, melyben igen sok kis hegyi teknősbékát tenyésztenek; mellette ráktartó van, igen sok rákkal. A vár egész terjedelmét földalatti helyiségek foglalják el, ezek fölött tágas eleségtáruk és istállók vannak, melyekben mindenféle eleség, a lovak és barmok tartatnak. A várudvar négy sarkán egyegy csigalépcsőzet van, melyeken az udvart környező helyiségekbe s a terrasszokra feljuthatunk, ez utóbbiak fent vannak s az egész váron uralognak. A vár sziklaközetekből oly szilárdul van építve, hogy falaiban a legkisebb rést vagy nyílást sem vesszük észre. A terrassz, mely az egész terjedelmes épületet fedi, még oly szilárd és tökéletes, mintha csak most készült volna el, pedig a vár emlékezetet meghaladó időben épült. Csaknem általában azt hiszik, hogy már Trajan alatt építettett föl.“

Mondják, hogy Dévát ősidőben „Decidava“ nak nevezték, s hogy az nevezetes dáki város volt. Némelyek azt is állítják, hogy a dákok utolsó királya, a Trajan által megvert Decebal ott temettetett el. Csakugyan mind Déván mind környékén, kivált Veczel falunál különböző római maradványokat leltek.

A múlt század végén a várat részint lerombolák s azután elhagyák, 1829 óta ismét helyreállíták, de szilárdság és izlés nélkül. Az őrséget a végvidéki katonaság egy osztálya tette, a raktárak s parancsnok lakása a hegy tövéen voltak. Három, részint közvetlenül a sziklára rakott kerítőfal az alsó kaputól kezdve a hegyoldalon fölfelé húzódott s bekeríté a hegy tetején levő fellegvárat, mely hosszukás, otromba négyszöget képezett; mondják, hogy a felső várat egy földalatti folyosó a hegy tövéen épült várdával kapcsolta össze. Elég lankás út kigyózdott körül a hegyen s így fölfelé menve a felső várba vitt.

A bombamentes, igen vastag kőfalak egy része 1844-ben újra építették föl. Az ekkép helyreállított várnak ugyan csekély kiterjedése volt, de majdnem hozzáférhetlen fekvése miatt sok ember feláldoztatása nélkül nem lehetett megvenni.

Miután Bem 1849 február és márczius havakban az osztrák és orosz katonaságot csaknem egész Erdélyből kiszorította vala, a dévai vár körülszállását és vívatasát Forró ezredesre bízta. Ez valami 2000 emberrel és 6 ágyúval megszállá a várost és a környező magaslatokat, s azután felhívá a vár parancsnokát, Kudlich főhadnagyot, adja fel a várat. Kudlich visszaütését a felhívást s a környező magaslatokat megszállta katonákat és a várost ágyúgolyókkal üdvözlé. Forró várvívó nehéz lövegek nélkül nem sokra mehetett, tehát csak a várat mentől teljesebben körülszállatta. Ekkép a várórség nemsokára kifogyott eleségéből s máj. 27-kén kénytelen volt magát megadni. A magyarok legott megszállák a várat s bevivék a kellő készleteket. Nehány hét múlva azonban, nem tudni gondatlanság-e vagy árulás következtén, meggyulada a lőpor s fölveté a várat s az őrség nagy részét a romok alá temeté. Most tehát a várnak már csak puszta romjait látjuk. A várhegy alján terjedelmes épületek vannak, melyekben az uradalmi s többféle állami hivatalok is szállásolnak. Az omladékokkal környezett várudvarba csak nagy ügyvel bajjal juthatunk fel. De onnan felülről gyönyörű kilátás esik a Maros szép völgyére, melyet itt mindkét oldalán festői sziklák és hegységek szegélyeznek. Éjszak felé a Maros jobb oldalán a fokozatosan emelkedő vulkáni hegységek domborodnak, t. i. Nagyág és Zalathna hegységei, melyek Erdély leggazdagabb arany ezüst érczereit rejtik gyomrukban; a folyó bal oldalán alacsonyabb, többnyire kúpalakú hegyek sorakoznak, a dévai várhegyhez csatlakozva. A Maros tágas és termékeny völgyalapályon kanyarodik el, szőlőkkel betöltött dombzatokat locsolva; azután völgye összeszűkül, de majd ismét kitágul, így különösen Déva alatt Lesnyek és Dobra helységeknel, végre sötét völgszorossá változik, mely a határhegységeket áttöri s mely csak Magyarorszában Soly mosnál és Radnánál tágul ki ismét, hol a dévaihoz hasonló kúphegyet s rajta festői várromokat találunk.

J. H. Bach

St. Petersburg, 1880

J. H. Bach

A. DIEVAI VAB. NYUGATSIDL. FELSŐTÖRZSÉGV. ALFÖLDSELETTEN.

Laufer és Stolp bismarckvárosi festői

A dévai várral szemben, a Maros jobb partján egy magas hegy emelkedik; Aranyhegynek nevezik, hajdan vár állott rajta, melyet Kapi urak bírtak, most nyoma is alig látszik.

Vajda-Hunyad s a hátszegi völgy.

Déváról Szántóhalmáig az országúton a Maros völgyében haladunk, azután a Cserna regényes völgyébe fordulunk be. Éjszak felé a szép nagyági hegycsoport domborodik, dél felé a Retyezát hegység czikkás, 7900 láb magas orma merül fel, melyhez a Cserna völgyét szegélyező hegysorok csatlakoznak. Nehány óra alatt elérjük Vajda-Hunyad kiváltságos mezővárost, melyben magyar, oláh és német lakosokat találunk, s mely egy nagy kincstári urodalomnak főhelye. A helység a völgyben terjed el, ott hol a Zalásdi patak a Csernába ömlik. A helységen uralgó meredek mészsíklán a nevezetes vár van, mely még néhány éve Erdélynek legjobban megtartott lovagvára volt a 15-dik századból. Hunyady János, a híres hős s Magyarország jeles kormányzója e helységről vette nevét, s ő rakatá itt azon várat, mely az ő jó ízlését az utána való nemzedékeknek a mi korunkig hirdette. A környék mély völgyek által van átmetszve s nagyon regényes, a várdomb két oldalán magasabb s részint kopár sziklás hegyek emelkednek. E tőkről mind a környezetre, mind a várra és helységre igen szép és érdekes kilátás esik. A vár főkapujához egy 8½ öl hosszú fahíd vezet, mely néhány régi, nedves mohhal borított, tömör bolthajtáson nyugszik s 3 ölnyi magasságban a rohanó Zalásdi patak által átfutott völgy felett terjed el. Ha a vár éjszaki oldalán levő azon hídról az épület előlső oldalát szemléljük, akkor annak csak egyik részét látjuk, mely felséges, tiszteletet parancsoló építmény. A nyugati oldalon gótmodorú karzat van, melyet négy, igen csinosan faragott s kecses ívek által összekapcsolt, toronyka képez. E karzat az építménynek felette választékos és gyöngéd jellemet ad. Hunyady János

idejében rakaték. Odább dél felé nagy, négyszegletű torony van, már a kerítő árkon kívül; azon torony külvárdául szolgált; a várral egy karzat által van összekapcsolva, melynek végén felvonóhíd volt. Sem a torony, sem a karzat nem volt befedve. A kőfalak, melyekre később a fedelet rakták, magasak és vastagok és lőrésekkel készítvék. A szegleteken a lyukak látszanak, melyeken az eső vize lefolyt. A déli torony lőrésain keresztül némely maradványait láthatni azon régi várnak, melyet a templomos vitézek bírtak s mely 1310-ben lerontaték. A torony másik oldalán, keletre, egy más tömeges, kerek torony áll, mely sakktábla módjára veres és fehér négyszegekkal befestve, s a várral szoros kapcsolatban van. Azon torony a 15-dik században épüle és festették be. Erre azután azon tornyok következnek, melyeket 1619—1624-ig Bethlen Gábor rakata. Ezek a várnak azon oldalán vannak, hol a várkáporna; ugyanott a várba vezető másik híd is volt, melyet Bethlen Pál rakata. Odább a Korvin Mátyás idejében épített kőfalak vannak. A főhidat egy vastag s a legújabb időben befestett torony által mazta.

A hunyadi vár eredetileg inkább kéjvár volt, mintsem erősség; de Hunyady János utódjai különböző építményekkel kitágították, védelmi sánczokat hányattak, tornyokat és bástyákat rakattak s ekkép erősséggé változtatták, melynek különböző alkotórészei nem igen illenek egymáshoz s egységes egészet épen nem alkotnak.

A vár belső udvara szabálytalan alakú s köröskörűl építményekkel van berekesztve. Három oldalán karzatok vannak, a vár legtöbb ablaka is az udvarra szolgál. Az ajtók felett különböző czimerek láthatók a kőbe bevésve, köztük Hunyadyék czimere a hollóval, melynek orrában gyűrű van. A vár eredeti építményei közül való a káporna; ez csakély kiterjedésű s igen egyszerű, csak faragott kövekből rakott erkélye által tűnik ki.

Az eredeti vár legtöbb maradványát a nyugati oldalon találjuk. Az udvarról jobbra szép gót ajtó egy nagy, bolthajtásos terembe nyílik; ezt közepén öt márvány pilér két részre osztja, melyekre a boltozat szépen alkotott ívei támaszkodnak.

1872

1872

1872

1872

1872

Az egyik pilér fejezetén festői ékesíték van a következő felirattal: „Hoc opus fecit fieri magnificus Johannes Hunyades, regni Hunyariae Gubernator. Ao Dni 1452.“ Ott, hol a boltozat hevederei egymást szegik, különböző czímerek és ékesítékek láthatók. A hevederek vállköveit is a terem oldalfalain különböző ékesítékek díszesítik. A terem arányai mostanában választófal által elrontvák, egy részét t. i. kisebb szobákká változtatták át, másik részében pedig vasrudak vannak összehalmozva. Ugyanis Vajda-Hunyad környékén számos vashánya és vaskohó van, s a várnak egy része vas-raktárul, másik része a kincstári tisztviselőknak lakásul szolgál. Hajdan, azt mondják, Hunyady János köztanácskozásokat tartott az említett teremben, mikor a törökök ellen hadjáratot akart intézni.

Egy művészeti faragványokkal díszített ajtó keskeny csigalépcsőre nyílt, melyen a vár felső részébe mentek föl. Itt legelsőben Hunyady János szép gót toronykái mutatkoznak. Apró, ívezett ablakaik vannak, talajok márvány lapokkal volt kirakva, boltozatuk czímerekkel ékesítve. Mellettök az úgynevezett lovagterem van. Ez is boltozott, magasabb mint az alsó terem s egykor a magyar vezérek és Korvin Mátyásig való királyok arczképeivel volt ékesítve. Ez arczképek sokáig be voltak meszelve s újabb időben igen csúnyán megújítottak. Az egész teremet is elrontották, mert magasában új padlás által két részre osztották, felső részét egyben hagyták s raktárul használták, alsó részét pedig választófalak által kis lakószobákra osztották.

E teremből a csapóhídra s ezen át a karzatra lehetett jutni, mely a külvárdául rakott tornyot a vár főépítményeivel összekapcsolta. Egy folyosó azon építményekbe vezet, melyeket a 17-dik században Bethlen és Zólyoni rakatának. A várnak ezen részét is újabb időben átalakították s író és lakószobákká változtatták. De-Gerando szép munkájában: „La Transilvanie et ses habitans“, a hunyadi várra nézve ekkép nyilatkozik: „E várat nem szemlélhetjük meg, annélkül hogy a kormány fukarságát kárhoztatnók, mely nem akar egykét ezer főt arra áldozni, hogy másutt állíttassa fel a maga hivatalozobáit. A várban készített új szobák, melyek, nem tudom

micsoda terv szerint rendeztetek el, többnyire sötétek és kényelmetlenek, még csak a közigazgatási épületek nyomorult szabályosságával sem bírnak. S e miatt egy nemzeti emléket rontanak el!“

De a hunyadi várnak azon dicső maradványai is, melyeket De-Gerando még valami 20 év előtt láthatott és leírhatott, most már eltűntek. 1855-ben tűz támadta a várban, s fedele és csaknem minden, mi benne fából volt, a lángok martaléka lett. Senkisésem gondolt az építészet ezen szép emlékének helyreállításával, alig hogy annyira mennyire deszkákkal befedték.

Mátyás király halála után a hunyadi vár törvénytelen fia János birtokába jutott s ennek özvegye, Frangepán Beatrix Töröknek adá el. Török István 1605-ben török fogságba került, s felesége a várat 12,000 aranyért eladá. Ekkor Bethlenék szerezék meg, kik helyreállították s új építményekkel megtoldaták. A 17-dik század közepén Bethlen két nő ivadéka bírta, az egyik Tököli Imréhez, a másik Zólyomi Dávidhoz mene férjhez, s most ezek osztottak birtokában. A várat már 1599-ben Mihály oláh vajda csapatai hamvasztották vala el. Midőn Tököli Imre és Zólyomi Miklós az I. Lipót ellen támasztott zendülésben való részvétel miatt birtokaiktól elejtetének, a hunyadi vár Apaffi Mihály akkori erdélyi fejedelem birtokába juta, ennek halála után pedig a magyar koronára szálla s ezóta a kincstár bírja.

Vajda-Hunyadról a hátszegi völgybe tehetünk kirándulást. Ezen völgy, melyet tág körben kelet felől a Hunyadi havasok, dél felől a Retyezát csoportja, nyugat felől a Bánsági hegysorok rekesztenek be, Erdélynek legérdekesebb s legbájosabb vidékei közül való. Délről éjszakra nyúló, hosszukás, mélyen bevágódott medenczét képez, melyet sok csermely és kis folyó átfut. Mindezen vizek a Strél folyóval egyesülnek, mely a sziklás hegyeken áttörvén, Piskinél a Marosba szakad. A völgymedencze középső része lapos síkság, ezt menedékes oldalú domborok szegélyezik, melyek az említett zord és magas hegységek ágazataihoz csatlakoznak. A földmedenczét és mellékvölgyeit sok oláh falu lepi el, Hátszeg mezőváros,

Printed in London

Printed & Published by J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, Pa.

VANDIA - BOUNDARY.

No. 11

Published by J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, Pa.

Printed in London

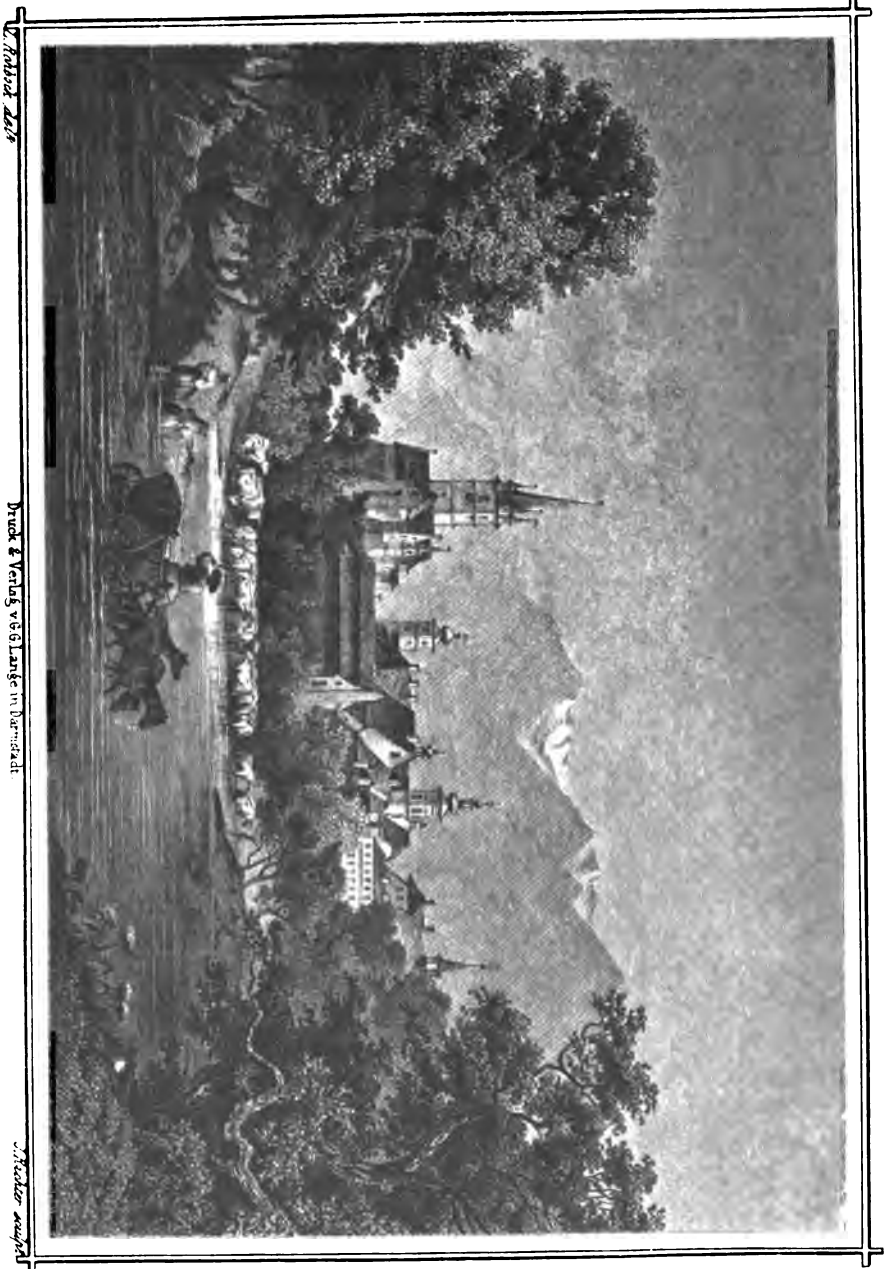
melyről a medenczét nevezik, valami 3 mfdre délre esik Vajda-Hunyadtól. Szép környezetén kívül alig találunk benne valami nevezetességet. Hátszeghez délnyugatra, majdnem két mfdre Demsus falu van. Itt egy még meglehetősen jó karban levő római emléket találunk. Ez azon építmény, melyet az oláhok templomul használnak. A falu egyszerű gunyhói fölé emelkedő magaslaton áll; kis négyszöget képez, közepén félig leomlott toronnyal. Valami római templom vagy sírbolt lehetett, s félkörben épült kupolája, kelet felé mélyedése, nyugat felé oszlopcsarnoka volt. Ez utóbbinak helyét most kőfal foglalja el. Bejárása keskeny, alacsony és nagyon egyszerű. Belül nagy négyszegletű négy pilér van, melyekre ugyanannyi nehézkes, kerek boltív támaszkodik; ezek a toronyt hordják. A piléreken feliratok és lóalakok láthatók. A félkör mélyedés most az oltárhelyül szolgál, melyet sokféle szentek képei ékesítenek. A falakat is, mint ez a görög templomokban szokott lenni, durván készített festmények fedik, melyek az erkölcstelenség rossz következményeit nagyon is kézzelfoghatólag ábrázolják. A külső falakat újabb gyámoszlopok támogatják, melyeket a régi római oszlopok töredékeiből raktak. Azok, kik úgy vélik, hogy a Demsusban levő római építmény eredetileg sírbolt volt, állítják, hogy Trajan császár építteté fel Longinus katonai tribunus emlékére, ki a dákok hatalmába kerülven, méreggel végezte ki magát.

Sokféle érmek- és más emlékek, melyeket a hátszegi völgyben leltek s még most is lelnek, Nagy Sándor és utódja Lysimachus hadjárataira emlékeztetnek, melyeket azok a dákok ellen intéztek; a római uralom emlékei minden lépten nyomon mutatkoznak. Itt dák és római érmek, ott kőkoporsók és sírkövek ásatnak ki; emitt a római utak és vízvezeték nyomai, amott egy római körszín maradványai láthatók. Legtöbb régi emléket Várhely falunál találnak, keletre a Vaskapútól, mely hágó a Bánságból Erdélybe, a hátszegi völgybe vezet. Várhely helyén, azt mondják, Sarmis dák király által alapított fővárosa a dákoknak, Sarmisaegethusa állott, melyet azután a rómaiak római várossá tettek és „Ulpia-Trajana,” nevével illettek. Trajan császár átkelven a Dunán, legióival

a Bánságnak Orsovánál nyíló völgyében nyomúla elő, átkele Magyarország határhegységein s a Vaskapun keresztül a dák fejdelem székvárosa alá szálla. Decebal megvereték, s birodalma a győztés rómaiaknak hódola, kik azonban uralkodásukat két századig sem tarthatták fen Erdélyben. Várhely falu a hajdani dák és római város egy részén terjed el, ennek omladékai a gunyhók és sövények között mindenütt láthatók. Összetördelt emlékkövek és szobrok, római oszlopok töredékei tövei és fejezetei szerteszt hevernek. Az alapfalak és omladékok oly területet borítanak be, melynek átmérője legalább 1200 lépés. E terület valamivel magasabb, mint a környező föld, s egykor köröskörül árokkal volt bekerítve, mely most a falu házai közzé is elnyúlik. A nép Csetátyének, azaz várnak nevezi. Valamivel odább egy körszin maradványai láthatók. Külső falai egészen földdel befedvék s valami 12 láb magas, fűvel benőtt falazatot képeznek, mely 75 rőf hosszú és legzélesebb helyén 45 rőf széles teret fog be. A körszin arenája most szántóföld, egy kő sem maradt a máaikon. 1823-ban, midőn korcsmát akartak építeni, majdnem a mostani falu közepén, egy római háznak maradványait fedezték fel, 3 lábnyi mélységben; nevezetesen két szobatalajt leltek, melyek szép mozaikművekkel voltak kirakva. A telek tulajdonosa a szobatalajok fölé egy szint építtete, hogy a látogatók rongálásaitól megóvja, de azután senkisésem gondolt vele, s nemsokára az egész emlék tökéletesen megrongáltatott és elhordatott. Szerencsére a két mozaiktalajt lerajzoltatták vala. Az egyikén Priamus látogatása Achillesnél volt ábrázolva, midőn az Hektor holttestének kiadatásáért könyörög; a másikon Paris ítélete volt. Utóbb még néhány más mozaikdarabot is leltek.

Tabak 228

Druck & Verlag von Lange in Harzard

Neuer Weg

MAAT - S. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Laddey es Coudi hizeemiyaban Pasten.

Nagy-Szeben.

Szász-Sebesről az országút Erdély déli határ-hegyláncolata éjszakai ágazatai tövén délkeleti irányban Nagy-Szebenbe viszen. A vidék, melyen az út keresztülvonul, dombos, s kevés változatosságot nyújtó, jóllehet rajta a gabna és rozsbor elég bőven terem. Nehány órai kocsizás után Szerdahelyt érjük el, mely csekély kiterjedésű és jelentéktelen szász mezőváros, mindazáltal a róla nevezett szász székeknek főhelye; evangélikus temploma meg van erősítve. Azután Nagy-Apoldra jutunk, mely nagy szász falu egy kicsi oldalvölgyben fekszik, s melynek régi, torony és erős kerítőfalak által kitűnő temploma van. Erre magasabb hegyekkel borított vidék következik s a kúpdad tetői által kitűnő hegysor alján épült Gállis, Szelistye, Válye, Szibjel és Orláth falvaknak szép fekvésök van. A Szecselnél levő elég meredek oldalú hegyen átkelvén, a tágas völgylapályba jutunk, melyet a Czibin folyó éjszakra fordult nagy ívben átfut. Nemsokára Keresztény falut érjük, melyben szintén kőfalakkal bekerített régi templomot találunk. — A szász városok és falvak legtöbb régi szent házai bástyákkal és kőfalakkal kerítvék. E templomvárak gyakran még egészen jó karban vannak. Azonkívül a szász helységekből egészen sajátos modorban épített templomok is vannak, melyek kívülről inkább valami várkastélyhoz, mintsem szentházhoz hasonlítanak. Ezek az úgynevezett védelmi templomok. Márcsak azon templomok is azt tanúsítják, hogy Erdélynek kevés békés napjai voltak. A törökök 1420-ban jelenének meg először Erdélyben, s a rákövetkező 300 évben csaknem minden pillanatban valami ellenség betörésétől kellett tartani. A szászok nem épen felette vitéz emberek, annál óvatosabbak és körülnézők, tehát templomaik udvarát erős kőfalakkal és tornyokkal kerítették be, melyek közzé megvonulván, az ellenséggel sikeresen megvívhattak s ekkép felesé-

geiket és leányaikat a gyűlölt hitetlenek bántalmaitól mególtalmazhatták.

Nagy-Szeben a Czibin folyónál terjed el, részint a dél felé emelkedő Resinári és Preszbe hegységekre támaszkodó földfokozat éjszaki párkányán, részint a meglehetősen mélyen bevágódott völgyben. Tehát a tetemes magaslaton épült felső s a völgyben elterjedő alsó városra oszlik. A belváros körül a külvárosok és számos kéj-, gyümölcsös meg konyhakertek terjednek el. A belvárost kerítőfalak veszik körül, melyekben öt kapu van. A felső városba elég meredek utcák vezetnek föl, s csak a legújabb időben építének kényelmesebb utakat. Egészen véve Nagy-Szebennek valami komor, csaknem rideg jelleme van; legközelebbi környéke is kopár s nem igen nyájas.

Nagy-Szeben az ország fővárosa akar lenni s e tekintetben Kolozsvárral verseng az elsőség felett. Az 1849 után következő évtizedben csakugyan az ország fővárosa volt; miután az összes főhatóságok benne voltak központosítva. Azelőtt a kormányzék Kolozsvárt; a legfőbb törvényszék, t. i. az úgynevezett királyi tábla Maros-Vásárhelyen, a székelyek fővárosában; a hadi főparancsnokság, a k. kincstár, a fő postaigazgatóság, stb. Nagy-Szebenben voltak. 1860 okt. után ismét a régi szokás állott helyre, jelenben tehát a főhatóságok megint a három város között vannak elosztva. Nagy-Szeben azonban a szászok elismert fővárosa, s tehát a szászok grófjának, a szász universitás azaz nemzeti gyűlés meg törvényszék, a nemzeti irodák és levéltár, valamint a város és szebeni szék tisztkarának székhelye. Mindezeknél fogva Nagy-Szeben a magyarok iránt kevés rokonszenvet mutató specifus szász-ság s a szász burokratia középpontja.

A szászok Hollandiából, Flandriából s Németország különböző tájairól jöttek be Magyarországra és Erdélybe. Nem egyszerre, hanem különböző időkben és kisebb nagyobb csapatokban költöztek be; Erdélyben 1141 táján, II Géza országlása alatt jelenének meg először. II Géza kecségtető kiváltságokat biztosított nekik, s ők Kolozsvár, Décezs Thorda és Nagy-Enyed városokban telepedének le s onnan azután részint a déli, részint

az északi vidékekre terjeszkedtek. A német jövevények száma mindinkább szaporodott, s a király egy pusztai földterületet adományozta nekik, mely a Nagy-Küküllő, Maros és Olt folyók között elterjedett, s melyet a megszállók Ó földnek neveztek. Ezen területen támadtak a szebeni, újgyeházi és nagy-sinkai székek; később ezekhez hozzájárultak: a szászvárosi, szász-sebesi, szerdahelyi, kőhalmi és segesvári székek. A megyesi szék még később támadt. Végre a szászok földéhez még a beszterczei és brassói vidékek csatoltattak. A brassói vidéket vagyis Bárczaságot 1211-ben II András király a német vitéz rendnek adományozá, hogy ez az országot a kún csordák betűtései ellen megvédje. A német vitézek erős várakat építének s a nekik adományozott földterületet egészen függetlenül kezdék igazgatni. III Honorius pápa előmozdítá törekvéseiket. Ők tehát megtagadták az országtól és királytól a tartozó engedelmességet. De miután II Endre a magyarokat az 1222-ben kiadott arany bulla által némileg megnyugtatta, s az erdélyi szászokat az 1224-ben részökre kibocsátott diploma által megnyerte vala, hadat indítá a makacskodó lovagok ellen s elfűzé az országból. Ekkép idő jártában a Bárczaság is a szászok birtokába került. A szászok II Endre említett diplomájának erejénél fogva igen nagy kiváltságokat nyertek. Az első pont megerősíti régibb kiváltságos leveleiket; a második külön nemzetül ismeri el őket s az általok megszállott földterületből, a „királyi föld“-ből külön területet alkot, mely csak az ő előjárójok, a nagy-szebeni gróf s a kebelökből választott tisztviselők igazgatása alatt álljon. Az ezen földön létező erdőket és vizeket ők minden különbség nélkül egyaránt, ugyancsak a besenyők és oláhok erdősegeit és vizeit is, melyek az ő területökbe esnek, azokkal együtt közösen használhassák. Másféle ember az ő területökön nem szerzhet fekvő birtokot. Tisztviselőiket és papjaikat szabadon választhatják; ez utóbbiaknak a tized jár. A királynak 500 márka ezüstöt fizetnek mint évi adót; ha a király köztük mulat, három napig ingyen vendégeljek meg; a királyi vajdát csak két napig tartoznak ingyen megvendégelni; háború idején benn az országban 500, az ország határain kívül 100 vagy 50

embert kötelesek állítani, a szerint, a mint maga a király száll a táborba, vagy pedig más valaki vezérli a hadakat. Végre még azon jogot is kapták, hogy bizonyos meghatározott időkből a sóaknákból sót vehessenek s háborgatás meg vámfizetés nélkül országsherte dolgaik után láthassanak és kereskedést űzhessenek.

II. Endre azon oklevelét az utóbbi királyok megerősítették, s a szászok mostanig megtartották nemzeti és helyhatósági jogaikat és szabadságaikat. A történelem alig mutat fel más példát arra, hogy aránylag oly csekély számú jövevények bármely országban saját szokásaikat, nyelvöket, társadalmi és állami intézményeiket, törvényeiket, nemzeti és helyhatósági szervezetöket annyi századokon át épségben megtartották volna. De nincs is más nemzet, mely mások jogait, szokásait és intézményeit jobban tisztelte, tűrte volna és tisztelné, mint a magyar, s bizonyára nem volt és nincs más alkotmány, mely a helyhatósági szabadság és önállóság kifejlődésének és megszilárdulásának úgy kedvezett volna és kedvezne mint a magyar. Mindazáltal az erdélyi szászok nem igen hajlandók ezt elismerni s e jótéteményeket, melyeket az országban kaptak, mely öket mint vendégeket befogadta vala, méltányossággal viszonzni. Miután az 1860-diki események következtén az előtte való évtized alatt felfüggesztve volt helyhatósági jogaik élvezetébe visszahelyeztetek vala, semmi által sem indokolt s alig megfogható oly törekvésekkel léptek föl a magyarok ellen, melyek okvetlenül Erdély történelmi viszonyai felbomlására fognak vezetni.

A szászok magokkal Németországból hozták törvényeiket és szokásaikat. Ezek szerint intézték el községeiket, s tulajdon magán polgári törvényeik is voltak. Helyhatósági törvényeik 1583-ban Hutter Albert, nagyszebeni királybíró intézkedése mellett összeszedettek, s e törvénykönyvüket Báthori István fejdelem s azután I. Lipót király is megerősítették. Később még néhány kiegészítéssel és a szabályozó pontokkal toldották meg, melyek a szász nemzet, székek és községek szervezetét és jogait közelebről meghatározták.

Ezek szerint a szászok földén a közigazgatás és törvénykezés lényegesen eltér a magyarok- és székelyekétől. Az egész szász nemzet mint magábanvaló és külön testület közös főhatósággal, a szász nemzet universalitásával bír, mely a közigazgatást közvetlenül a fejedelem felügyelete mellett kezeli. Ez universalitás vagy egyetem a székek és vidékek által választott 22 tagból áll s évenként gyűlésez Nagy-Szebenben. Feje a szász nemzet grófja, kit hajdan magok választottak, de az újabb időben a fejedelem nevezett ki. Ez a tulajdonképi királyi tisztviselő s mint olyan egyszersmind a Kolozsvárban székelő kormánysszék tagja. A különböző ügyek elintézésére több hivatalosztály van neki alárendelve. A szászok földje 9 székre és 2 vidékre oszlik. Minden szék és vidék élén egy fő tisztviselő (főpolgármester, vidéki főnök vagy királybíró) áll, ki a közigazgatást viszi. A második tisztviselő a szék vagy vidék bírása, ki a törvénykezést vezeti. Azon székekben és vidékekben, melyek fővárosai sz. k. városok (Nagy-Szeben, Segesvár, Brassó, Mezőgyes, Besztercze, Szász-Sebes), valamint Szászvároson is a fő tisztviselők mellett egy tanács van, mely a szék vagy vidék köztügyi felett tanácskozik és határoz s a székbe kebelezett helységek igazgatása felett is felügyel. Azonkívül évenként két széki vagy vidéki közgyűlés szokott tartatni; e gyűléseken választják a tisztviselőket és követeket a nemzeti gyűlésre, megvitadják és eldöntik a fontosabb kérdéseket s általában ellenőrzik a városi tanácsokat. Azon közgyűlésekre a sz. k. városok hat, a szék (vidék) többi szabad községei pedig kétkét követet küldenek.

A széki (vidéki) közigazgatás mellett a városi és falusi községek számára külön igazgatás van. A városi tisztviselők részint széki és vidéki tisztviselők is, s ezek az illető városok és székek vagy vidékek képviselői által közösen választatnak. A községek külön tisztviselőit pedig az illető községek képviselői magok választják. A fővárosokban a tanácsok mellett városi képviselőségek vagyis községi gyűlések s ezek választmányai vannak, s a szabad mezővárosok és falvak is saját bírákkal, tanácsokkal és községi gyűlésekkel bírnak.

A szászok helyhatósági rendszerében tehát a városi és megyei szerkezet szorosan összefügg egymással s össze van olvasztva; míg a magyarok földén, úgy mint Magyarországon, a megyei és városi szerkezet meg igazgatás egymástól egészen független. A megyék a nemesség, a városok pedig a polgárság közönségei voltak.

A szászok az általok megszállt földet nem hatalommal foglalták el, hanem mint békés jövevények költöztek be, hogy új hazájokban a földmivelést, műipart, kereskedést meg bányászatot előmozdítsák. Mint szabad leteleplők kezdettől fogva élvezték a személyes szabadságot és joggyenlőséget. Köztük nemesség nem létezett, s a hűbérség idejében is népies intézményekkel bírtak. Szászok is megnemesítették ugyan, de ekkor magyar nemesek voltak s mint olyanok a szászok földén semmi előnnyel sem bírtak társaik felett. Tehát a szászok mindenkor szabad emberek voltak és szabad, földesurat nem ismerő községeket képeztek. De mind az egész nemzet, mind az egyes helyhatóságok szerezhettek nemesi birtokot, s valóban a nemzetnek s az egyes székeknek alattvaló falvaik voltak, melyeknek lakosai semmi politikai joggal sem bírtak, sőt gyakran nyomasztóbb állapotban voltak, mint a magyar földesurak alattvalói. A szászoknak alávetett helységeikben csaknem kizárólag oláhok laknak. De a szabad szász helységeikben is sok oláh van, kik a politikai jogok gyakorlásában ritkán vehettek részt, míg a magyarok földén, hol csak a nemesek s néhány kiváltságos város lakói élveztek politikai jogokat, a magyar és oláh vagy más ajkú nemes között semmi különbség sem volt. Onnan van, hogy az oláhok általán véve a szászok iránt nagyobb ellenszenvvel viseltettek mint a magyarok vagy székelyek iránt. A szászok akadály nélkül telepedhettek meg és szerezhettek fekvő birtokot a magyarok és székelyek földén, de a szászok földén a kirekesztés elve uralkodott, ott a két más közigazgatási területéről való magyar és oláh nem szerezhettek magának ingatlan jószágot. A szászok régtől fogva nyilvánítottak separatistikus törekvéseket; néhány évtized óta mindinkább eltagadják az Erdéllyel és Magyarországgal való kapcsolatnak érzetét, inkább németek akartak és akarnak lenni mintsem a

Verlag des

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt.

des Buchhandelsverlags

**EVANG. SZENTECHEGYHÁZ NAGY-SZEDENYEN.
EVANG. KÖRÖRÖM ZSU DEUTZMANNSBACH.**

Leffler és Stolp kiemanyában írták.

magyar állam tagjai. E tekintetben teljesen különböznek a szepesi németektől, kik nyelvöket és szokásaikat ugyan szintén maiglan megtartották, de kik mégis a magyarok polgártársainak, a magyar állam tagjainak tekintik magokat, s a magyarok iránt ellenséges indulattal épen nem viseltetnek.

Egyébiránt az erdélyi szászok szorgalom, munkásság, takarékosság s általában erkölcsi és értelmi miveltség által tűnnek ki. Erdélynek egy más népsége között sem találunk oly közönségesen elterjedt jóllétet, mint a szászok között. Városaik és falvaik már külsejüknél fogva különböznek a többi népségek helységeitől. Legfelülőbb ellentétben vannak velök az oláh helységek, melyek többnyire csak dohos, füstös, roppant zsúpfedelekkel fedett gunyhókból állanak. A magyarok és székelyek házai már valamennyire nyájasabbak és kényelmesebbek. De legtartósabban, legtágasabban, legszellősebben és legkényelmesebben a szászok házai építvék. „Az oláh, így nyilatkozik Degerando, szereti a „farniente“-t; alig keresi meg azt, mire okvetlenül szüksége van, hogy éhen ne haljon. A magyar nem tunya; derekasan dolgozik, hogy magának és családjának az életet biztosítsa; de mihelyt meg van róla győződve, hogy egész éven át lesz, miből élnie, megelégszik vele s nem keres többet, mert nem törekszik gazdagságra. A székelyről körülbelül ugyanazt mondhatni. A szász ellenben itt nem állapodik meg: ha szert tett arra, mit szükségel, azon van, hogy bőséget szerezzen magának, s valameddig hasznot remélhet, valameddig szorgalmát és munkásságát érvényesítheti, mindaddig sem munkát sem fáradságot nem kimél.“

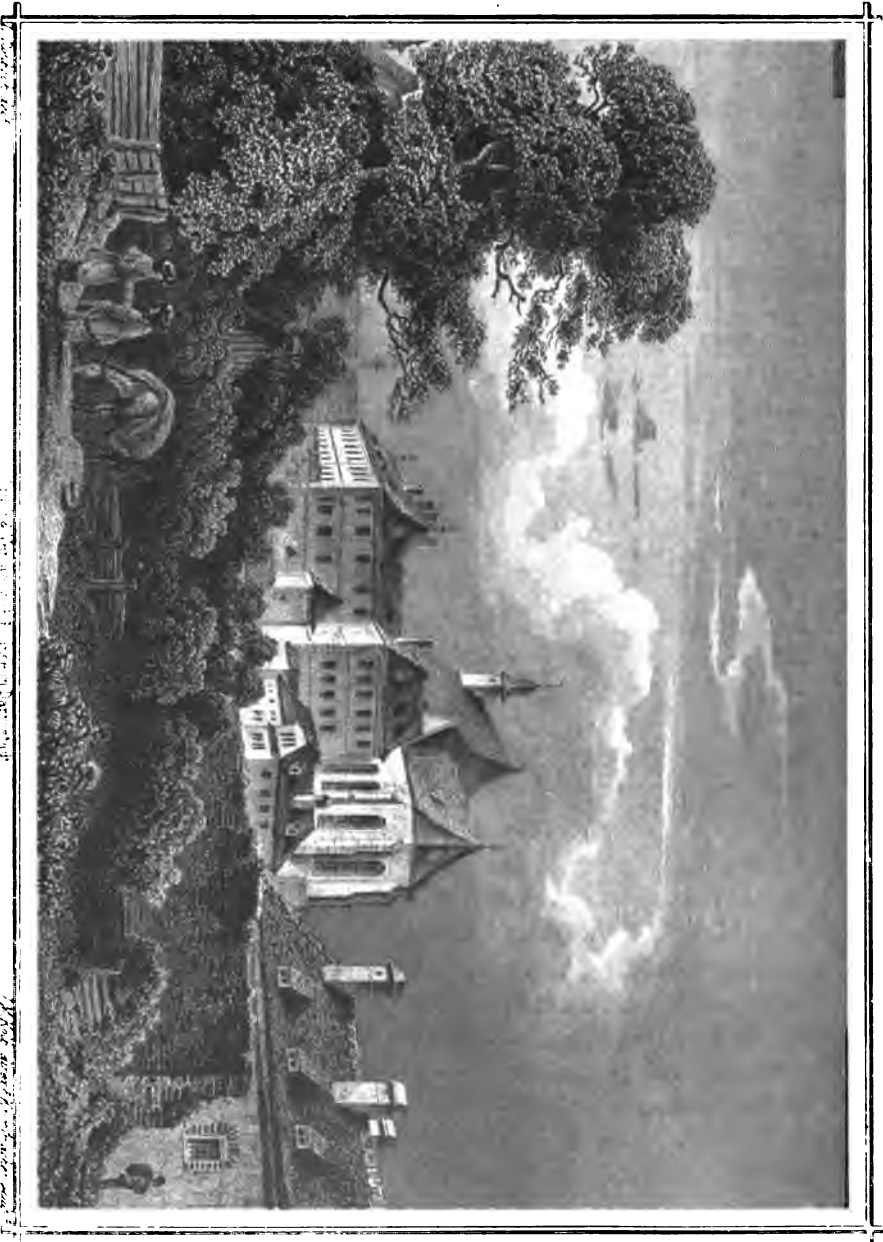
Most térjünk vissza Nagy-Szebenbe. A nagy körön vagyis főpiacon a kath. plebániai templomot találjuk, melynek alapját 1726-ban a jezsuiták vetették meg. Terjedelmes, olasz modorban épült, oldalain nagy félpilérekkel, a főoltár felett fris mészben való festményekkel diszesített szentház. Ugyancsak a tekintélyes házakkal környezett s közepén közkúttal ékesített főpiacon néhai báró Bruckenthal palotája van, mely terjedelmes, kétemeletű épület az ugynevezett renaissance modorban készült. Báró Bruckenthal az első szász ember volt, ki Erdély kormányzójává lett; Mária Terézia emelte azon méltó-

ságra. Igen vagyonos és mivelt ember volt, ki a tudományokat és művészeteket nagy buzgalommal előmozdítja. Sok költséggel egy szép könyvtárt, római, görög, német, pápai, de kivált magyar és erdélyi érmekből álló éremgyűjteményt, erdélyországi arany- és magyarországi ezüstérmék nagy sokasága és szépsége által kitűnő ásványgyűjteményt s végre egy 200,000 ftra becsült képgyűjteményt szerzett össze. Mindazon gyűjteményeket a közhasználatra engedé át s 36,000 ftnyi alapítványt is tőn azok fentartására és szaporítására. A könyvtárban különösen sok klasszikus és történelmi munka van. A képtár sok remekművet ugyan nem mutathat fel, de már annál fogva is méltatásra érdemes, mivel Erdélyben az egyetlen jelentősebb képgyűjtemény. A gyűjtemények az említett palotában őriztetnek.

A nagy piacon a *szász* egyetem épülete is van; ezt 1823-ban vevék meg s alakíták át a rendeltetéséhez képest.

A kath. plebániái templom tornya alatt egy kapuforma átjáró van, melyen át a kis piacra jutunk. Ez szabálytalan alakú, ódon külsejű, boltíves házakkal környezett tér, melyről mellékutczán az evang. templom udvarába jutunk. Itt Nagy-Szeben legnevezetesebb építményét találjuk, t. i. az evangélikusok nagy szentházát, melyet 1436-ban kezdenek építeni s 1520-ban befejezének. Kései gót modorban van építve, de utóbbi újítások által sokat veszített eredeti jelleméből. Éjszaki oldalán hat csúcsos ormó, egy előcsarnok s egy torony van. A templom ablakai többnyire szép szerkezet, üvegfestmények és egyéb diszitmények által tűnnek ki. De gyámai otrombák s ékesítéktelenek. Csak a sekrestyébe nyíló kapu felett láthatók némi domború faragványok. A csarnok alatti odalkapu szép szerkezetű, még szebbnek mondható a homlokzat főkapuja, melyen a legrégebb ékesítéket találjuk, s mely az eredeti gót idomokat legjobban tartotta meg. A déli oldalon csak egy kiugró előcsarnok van, oly kapuval, milyen az éjszaki oldalon. Belül a templom három hajóra van osztva; a főhajó jóval magasabb mint az oldalhajók. A falakat részben igen szép festmények ékesítik. A pallón néhány nevezetes sirkő látható. Jeles orgona is van a templomban.

MAINT-STÄUBEN, A/2 DRSDNASTZU'ZAEK TERNPLDMA IES K OLDSTORA.
 DIE ERMAUNNENLEUDIG, KICRCEK UND KIOSPTER DER DRSDNENSTER NONTEN.

THE PHOTOGRAPH BY THE AUTHOR.

Az evangélikus templom terén, az éjszaki oldalán a főtemplommal szemben, a kétemeletű nagy evang. gymnáziumi épületet is találjuk, mely 1781-ben egészen újból építették föl. Mindjárt mellette az ősrégi épület áll, melyet kis kápolnának neveznek, s melyben a gymnázium könyvtára és muzeuma van felállítva. Gót modorban van építve. Hajdan a III. Béla által alapított s Coelestin pápától 1191-ben megerősített, sz. Lászlóról nevezett gazdag prépostságé volt. Hozzá csatlakozik a gymnáziumi igazgató lakása. A tér déli oldalán a paplak van; kapuja fölött a reformátorok dombormű-arczképei vannak kifaragva.

Az evang. templomon kívül Nagyszebenben különösen az orsolyaszűzek szentegyháza és kolostora nevezetes építmény. Ez a város déli oldalán, mindjárt a kerítőfalnál van. Szintén gót ízlésben épült. A hozzácsatlakozó kolostor is szép és nagy épület. Hajdan a dömés barátoké volt és az orsolyaszűzeknek csak 1727-ben adták át. Ezeknek ott leányiskolájok és nevelő intézetök van. — Kevéssel odább a ferenczes barátok kolostorát és templomát találjuk, melyek hajdan a Kláraszűzek birtokában voltak s 1714-ben a ferenczeseknek adattak át.

Az említett szentegyházakon kívül a r. katolikusoknak még a város falain kívül, a várostól éjszakra is van egy plebániái templomuk, s az Erzsébetkapu előtt egy kápolnájok. Az előbbi városrészen a Mária Terézia által alapított, kolostorhoz hasonló árvaház van.

Az evangélikusoknak a nagy főtemplomon kívül még három más szentházok van; t. i. az Ispotálytemplom, Erzsébettemplom s az ugynevezett lugason levő szentház is az övék. — A reformáltak szentháza a Mészárosutczában áll, 1786-ban építették, egyszerű modorban és czukorstüveg-alakú toronnyal.

Az óhitű görögök három, az egyesült görögök pedig csak egy templomot bírnak Nagyszebenben.

Egyéb középületek közül említendők: a városháza, melyben a szász nemzeti levéltárt s a régi fegyvergyűjteményt találjuk; a nagy fenyítő és dologház; a szegények kórháza; a

nagy kaszárnya s a színház. Ez utóbbit 1787-ben Hochmeister Márton polgármester rakatá, az 1828-ban volt nagy tűz után megújították. — A nagy cs. k. katonai főnevelde a városon kívül, nyugatra van.

A város körül a szép sétány terül el, melyet az 1840-ben elhunyt Latzl József, cs. k. tanácsos és táborigazgató s Nagyszében díszpolgára rendeztetett. A sétány alatt kies virágos és gyümölcsös kertek vannak, mellette pedig a Ferencz-József-ről nevezett polgári kórház szép épületét találjuk, mely egy kies kertben 1857-ben rakaték. Odább egy csinos étkező van, szökőkúttal. A város komor kerítésfalai és téglával fedett tornyai feltűnő ellentétben vannak a környező nyájas fatömbekkel s az ezek közül itt is ott is kimosolygó csinos új építményekkel. A város előtti sétányon I Ferencz császár és király bronzból készült mellképe is áll, melyet a polgárok a fejdelem 1817-diki körútjának emlékeül állítottak fel.

A város közelében alig találunk oly pontot, melyről az egészset megszemlélhetnők. A belsőváros általán véve elég szabálytalanul van építve, s a lejtős magaslaton való fekvésénél fogva még szabálytalanabbnak látszik. A Czibin bal partjáról, az éjszaki oldalról a városból a legnagyobb részt láthatjuk. Ha valamivel odább megyünk, akkor Sz. Erzsébet felől, mely helység Nagyszében éjszakkéleti oldalán egy dombon fekszik, vagy pedig az éjszaknyugatra Vizaknára vivő s lassan magasabbra emelkedő országútról nemcsak Nagyszebent, hanem legközelebbi és távolabbi környékét is legjobban szemlélhetjük. Éjszakkélet, éjszak és éjszaknyugat felé a láthatárt csak alacsony domborok rekesztik be, délkelet, dél és délnyugat felé ellenben hatalmas, cikkszerű hegylánczatok emelkednek. Délkelet felé a legmagasb hegytetők mutatkoznak: a Szurul, Bugyiszlav s a déli havasok lánczatának egyéb csúcsai. Dél és délnyugat felé azon hegytetők emelkednek, melyek a Czibin hegységet és ágazatait alkotják s melyek közül a Csindrel és Frumoásza nyulakodnak ki, a szép hegyi tó fölött, melyből a Czibin folyó ered s melyet Czibin jezerének neveznek. A déli hegylánczat fő csúcsai, t. i. a Szurul és Frumoásza között, majdnem a közepén egy mély horpadás látszik, ez az érdekes

Verestoronyi szoros, mely a magas heglánczolatot Nagyszeben-től délkeletre áttöri, s az Oltnak utat nyit Oláhországba.

Nagyszeben nemcsak a szász főhatóságok és néhány országos hatóság székhelye, hanem az erdélyi szászok szellemi törekvéseinek is központja. Ott találjuk a szászok legjelesebb tanintézteit, a felgymnaziumon és reáliskolán kívül egy jogakadémiát is, mely néhány év óta fennáll. Azután a szászok két tudományos társulata, t. i. a történelem és országisme gyarapítására keletkezett s a természettudományi egyletek is Nagyszebenben székelnék. Mindkét egylet a maga dolgozatait becses folyóiratban teszi közzé. Végre Nagyszeben jelentős műipart és kereskedelmet is űz, mindazáltal e tekintetben Brassó mögött van, mely még jelenleg is Erdélynek legelső kereskedő városa.

Nagyszeben állítólag már sz. István alatt alapították. Valami szegény lovag, kinek neve Hermann volt, úgy mondják, a magyarok első királyának feleségével együtt Bajorországból, Nürnbergből költözött be az országba, s Erdélybe menvén ott a róla nevezett városnak (Hermannstadt) veté meg alapját. Más tudósítás szerint a II Géza alatt bejött szászok 1160-ban építék fel Nagyszebent. III Béla a sz. Lászlóról nevezett prépostságot szerzé Nagyszebenben s a szászok kedvéért terjedelmes kiváltságokat ada neki, melyeknél fogva az egyházi dolgokban egyelőre egyedül a pápától függött s az erdélyi püspök hatósága alól kivételt, világi dolgokban pedig közvetlenül a királynak rendeltetének alája. Az erdélyi püspökség a kalocsai érsek megyéjéhez tartozott, mindazáltal a király által kedvezményezett nagyszebeni prépostság a kalocsai érsek elmellőztesével az esztergomi érseknek rendeltetének alája. Az erdélyi püspök természetesen tiltakozott jogainak ezen megcsorbítása ellen, annál inkább, mivel azáltal a szászok tizedétől is megfosztatott. A püspökök t. i. a beszedett tizednek $\frac{3}{4}$, az alsó papság pedig annak csak $\frac{1}{4}$ részét kapta. A prépost csakugyan a tizedet az összes szászoktól a maga részére szedte be. A püspök tehát pert támaszta, melyet csak a pápa közbenjárása igazíthatott el. III Béla 1189-ben oda magyarázá kiváltságlevelét, hogy a prépost hatóságát csak azon flandriai tele-

pekre terjeszté ki, melyek II Géza alatt a Nagyszében melletti pusztán keletkeztek vala. II András idejében, 1211-ben a nagyszébeni prépostot püspökké akarták tenni, miáltal a szászok külön egyházmegyét és egyházi kormányzást nyertek volna. Az erdélyi püspök azonban tiltakozott e szándék ellen, s a pápa is rosزالotta.

Károly Róbert halála után a szászok között nagy forrongás támadt; némelyek azt állítják, hogy a magyar koronától teljesen elszakadni akartak. Nagyszében már akkor is a szászok fővárosa s a zendülés központja volt. Lajos király tehát 1342-ben Erdélybe jöve, az ellenszegülő szász városokat fegyverrel meghódoltatá s nemsokára helyreállítá a csendet. A szászok azon kiváltságot kapták vala, hogy árúikat az egész országban minden vámfizetés nélkül hordozhaassák körül, I Lajos most e kiváltságot megszorítá s a nagyváradi káptalant feljogosítá, az erdélyi szászok árúitól, melyek Nagyváradon átszállíttatnak, bizonyos vámot szedni. A szászoknak csak egy század múlva sikerült ez adóztatástól megszabadulniok. I Lajos 1370-ben a Verestoronyi szoros elején, az ott hajdan létezett kolostor helyén, Koronavárt építteté. Ez építkezés terhe leginkább a nagyszébeniekre hárult, s Lajos azért azon kiváltságot adá nekik, hogy árúikat Ausztriába, Cseh- és Dalmátországba szabadon kiviheassék. Ugyancsak I Lajos 1376-ban Pheubel Goblin erdélyi püspöknek, ki a szász nemzetség tagja volt, és Scharfenek koronavári várnagynak meghagyá, hogy a szászokat tanácskozássra meghívják az ipartígy rendezése végett. Ekkor a czehrendszernek veték meg alapját, mely Erdélyben a legújabb időig dívott. Lajos özvegye Erzsébet 1384-ben néhány kiváltságlevelet ada, melyek közül az egyik minden idegen mesterembert a városból kiutasított. Zsigmond király 1424-ben eltörlé a nagyszébeni prépostságot, mivel az erkölcs-telenség tanyájává fajult vala el s az istentisztelettel nem sokat gondolt; javait a városnak ajándékozá.

Albrecht, a Habsburg házból való első király alatt a törökök rontának be a Vaskapun át Erdélybe Mezeth bég vezérlete mellett. Szászsebest lerontván Nagyszében alá szállának, mely akkor már jól meg volt erősítve. Nyolcz napig

vivák a várost, mindazáltal meg nem vehették, s odább vonulának és Meggyest, Segesvárt s Brassó külvárosát pusztították el. Végre a töröcsvári szoroson kitakarodának Erdélyből valami 70,000 foglyot vivén magokkal.

Mezeth bég 1442-ben újra betöre Erdélybe a Vaskapun s mindent pusztítva égetve Fejérvárig nyomúla. Ekkor Hunyadi mene eléje, Fejérvár és Tövis között, Sz. Imrénél csatára szállnak, a magyarok véres harcz után megveretnek. Mezeth bég hadsergének egy részét Nagyszében alá küldi, Hunyadi azalatt új haderőt gyűjt s a segítségére siető Ujlaki Miklós dandáraival is egyesül. Mezeth bég meghagyta vala embereinek, hogy különösen Hunyadit vegyék szemre s igyekezzenek őt élve vagy halva kézre keríteni. Ekkor Kemény Simon feláldozza magát a szeretett hőséért, Hunyadi fegyverzetét veszi magára, lovát is elkéri s így az ellenség legsűrűbb rendjei közzé ront. A tulnyomó erő által lesujtatik. A törökök már a győzelem felett ujongnak, most az igazi Hunyadi tör előre s tökéletesen megveri őket. Lélekszakadva futnak ki az országból a Verestoronyi szoroson.

V László idejében Nagyszében új erősítvényekkel környeztetett, s a király 1453-ban húsz márka ezüstöt ajándékozta a városnak: az új erősítvényekre.

II Lajos 1521-ben Pemflinger Márkot nevezé ki Nagyszében királybirájává s a szászok grófjává. E nagy befolyású ember megengedte, hogy Luther tanításait Nagyszébenben már 1522-ben nyilvánosan hirdessék. Ez új tanok az erdélyi szászok közt oly gyorsan terjedtek el, hogy néhány év múlva az egész nemzet Luther részére álla.

A mohácsi csata után a szászok I Ferdinándhoz szítottak, míg Erdély többi része Szapolyai János mellé állott. Lassankint a szász városok is az utóbbinak hódoltak meg, de Nagyszében továbbra is Ferdinánd híve maradt. Tehát 1531-ben Báthory István erdélyi vajda körülszállá a várost, a következő évben Gritti Alajos, Szapolyai kormányzója, vivatá; utóbb Majláth István ostromoltatá, de siker nélkül, s 1535-ben kénytelen volt az ostrommal felhagyni. Végre 1536-ban Nagyszében is meghódola Szapolyainak, miután minden biztatás és ígélet

ellenére semmi segílyt sem kapott vala Ferdinándtól. Szapolyai azután márcz. 6-kán megerősíté a város sz abadságait.

Midőn Izabella királyné az I Ferdinánddal szerzett kötés-nél fogva Erdélyt oda hagyá, Nagyszeben az utóbbinak hódola meg s Castaldo 1551-ben osztrák őrséget rakott a városba. De Izabella nemsokára fiával együtt visszajöve, s majdnem egész Erdély megint neki hódola. Nagyszebenben az Izabellához való csatlakozás miatt zendüles támada 1556-ban, melyet nagy tűzveszély kísért s melyben Roth polgármester agyonlöveték, három más polgár pedig a piacon lefejezteték. A fő pártosok Ausztriába kényszerültek menekülni, s Hallersteini Haller, a szászok grófja, viselte a királybíró tisztségét. 1599-ben Báthory András bíbornok, kit egy rész Erdély fejdelmévé választott vala, Nagyszeben és Sárpatok között Mihály oláhországi vajdától megvereték, ki az országot Rudolf király nevében árasztotta volt el hadaival. Báthory szökni kényszerült, az ellenség üldözé s a székelyek földén, Csík-Sz.-Domokos környékén egy erdőben utoléré s hű kíséreljével, Mikó Miklóssal együtt agyonüté.

Különböző viszontagságok után Báthory Gábor lőn erdélyi fejdelemmé, ennek kicsapongó, hatalmaskodó és kegyetlen jellege volt. A szászok elleneszegültek parancsainak s különösen Nagyszeben is daczolt vele. Báthory körülszállatá a várost s oly sikeresen vivatá, hogy 1610-ben kénytelen volt magát megadni. Báthory mint haderő által megvett várossal bánt vele, a polgárokat lefegyverezteté, súlyos sarczot vete ki rájuk, a városi tanács tagjait bilincsre vereté, sokat a polgárok közül számkivete, feleségeiket pedig magánál tartóztatá le, végre a várost katonái által fel is dúlatá. A szászok mindezekért úgy irták le mint a legnagyobb zsarnokot, s még most is annyira gyűlölik, mint egy hazai fejdelmet sem. A múlt évtizedben nem egy alkalommal lehetett a szász lelkészek kifakadásait hallani, melyekkel templomban a szószékülről a népnek a belföldi fejdelmek nyomasztó uralkodását s különösen Báthory Gábor kegyetlenségeit hirdették.

II. Rákóczy György szerencsétlen hadjáratot tett vala Lengyelországba s a török szultánnal is daczolt. Ez tehát Barcsait

választatá helyébe fejedlmmé. Barcsai 1659-ben szállá meg Nagyszebent. Következő évben II Rakóczy, kinek még sok híve volt, szálla hadaival Szeben alá. Ebben akkor magyar és török őrség volt. Rákóczynak nem voltak az ostromlásra alkalmas ágyúi, tehát rohammal meg nem vehette a várost s így csak berekeszteté. Tavasszal Ahmed budai pasa elűzé Szeben alól.

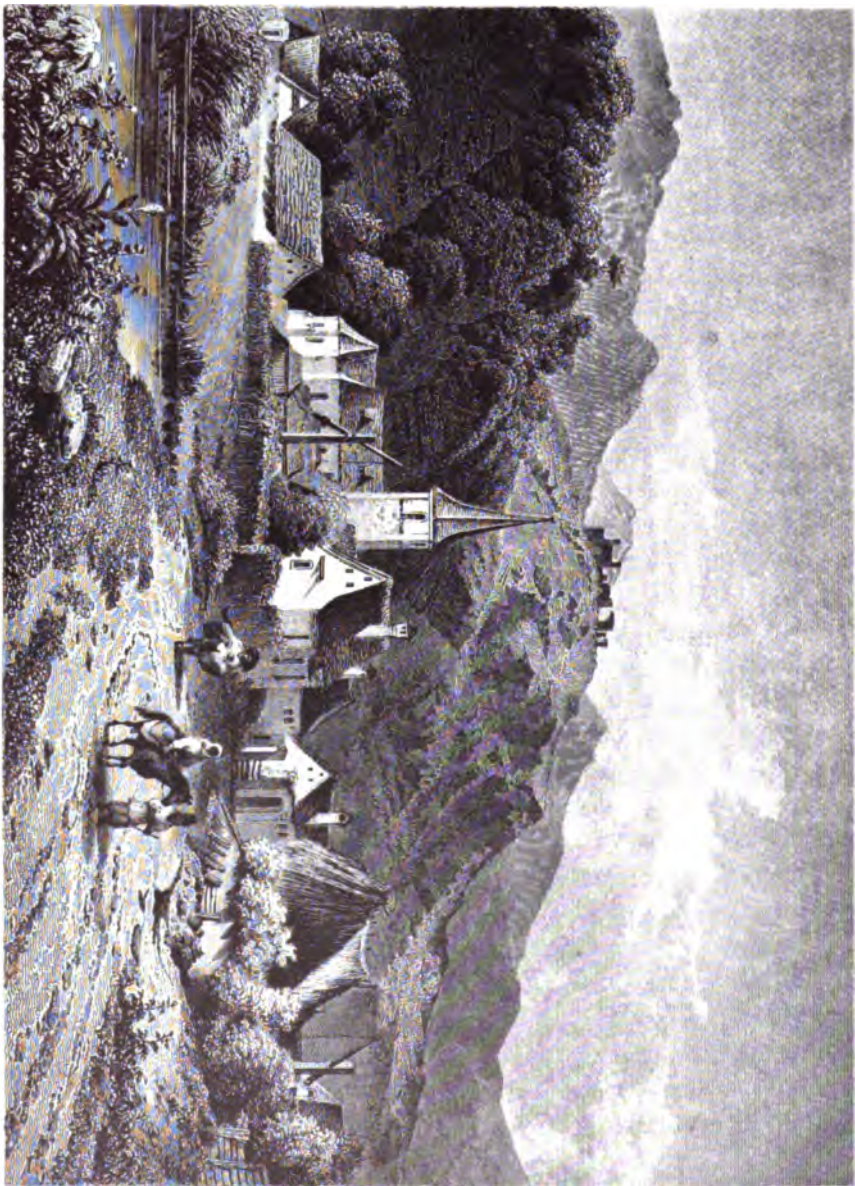
1685-ben Apaffy Mihály, az utolsó belföldi fejdelem jöve Szebenbe, s ott folytatták az alkudozásokat, melyek folytán Erdély végkép a magyar király uralkodása alá jutott. 1688-ban az ország rendei Szebenbe gyülekezének, s egyfelől a fényes portától való elszakadási, másfelől az I Lipót királynak való alávetési és hódolási okleveleket irták alá. Caraffa tábornok azután Erdély fő katonai parancsnokává Veterani grófot tévén, 1689-ben elhagyá Szebent. Tököli Imre és II Rákóczy Ferencz törekvései csakhamar megghiúsultak és ők csak rövid ideig fejdelemkedtek Erdélyben. 1705-ben az ország rendei ismét Szebenbe gyülekezének s megint a magyar törvényes királynak hódolának meg, miután II Rákóczy választatását megsemmisítették vala.

Azután csendesebb idők következtek, melyekben Szeben jólléte annál jobban gyarapodhatott, minél több kedvezményben részesítettett a bécsi udvar által. De 1848-ban és 1849-ben Szeben is tapasztalta a boldogtalan polgárháború súlyos következményeit.

Az 1847.,-diki magyar országgyűlés berekesztetése után az erdélyi országgyűlés május 29-kére iratott ki, és pedig Kolosvárra. A gyűlést Puchner cs. k. altábornagy nyitá meg mint királyi biztos. Wesselényi Miklós báró indítványára Erdély egyesülése Magyarországgal minden föltétel nélkül elfogadtatott. Szeben városának száz követei óvást tettek ugyan s azt indítványozák, hogy a szász nemzet pecsétje, melyet úgy mint a magyarok és székelyek pecséteit minden törvényjavaslat alá kellett nyomni, megtagadtassék. De miután a többi szász székek követei beléegyeztek az egyesülésbe, a szebeniek tiltakozása nem vétetek tekintetbe, s az ekkép határozatba ment egyesülési törvény szentesítés végett ő Felsége elé terjeszteté.

A király helybenhagyá és szentesíté az egyesülést, s a magyar miniszterium vevé kezébe Erdély igazgatását; az erdélyi országgyűlés befejeztetett s az új magyar országgyűlésre a magyar törvény szerint irattak ki a követválasztások. Az erdélyi követek csakugyan meg is jelenének az 1848 július elején Pesten megnyitott országgyűlésen; a szászok is megválasztották vala a rájuk eső követeket. De az oláhok között már aprilisban támadt vala általános mozgalom, s Nagyszebenben oláh bizottság működött. A szászok az oláhokkal egyesültek s elpártoltak a magyaroktól. Csakhamar a polgárháboru gyúlt ki, mely egész Erdélyt romokkal és holttetemekkel töltötte be. A magyarok mind több teret vesztek s már csaknem az egész országból szorultak vala ki. 1848 végén Bem lengyel tábornok küldeték Erdélybe, s ekkor rögtön más fordulatot vett a dolog, a magyarok egyik győzelmet a másik után vívtak ki; Bem 1849 jan 21-kén már a jól megerősített Nagyszeben alá szálla. Ez csak egyik oldalán, Sárpatak felé van nyitva; déli oldalán a Czibin folyik s némileg várórokkul szolgál. Az osztrák hadi mérnökök a szászok segítségével a város régi erősítvényeit helyreállították s így jól védelmezhető erősséget teremtettek vala. Sárpatak felé ideiglenes erősítményeket raktak, a Czibin tulsó oldalán levő s részint posványok és lápok által környezett külvárosokat oly váracsokkal vették körül, melyek a közlekedési vonalokon uralkodtak, egymást ágyúlövésekkel érintették s melyeknek mindenik oldalról csak egy bejárásuk volt. A Nagyszebent köröskörül övedző különbféle erősítmények Sárpataktól Szent-Erzsébeten át Kis-Toronyig terjedtek. A város kerítőfalainak mellvédei s a régi bástyatornyok laposai helyre voltak állítva s ez utóbbiak ágyúkkal megrakva. Egy szóval, Nagyszeben egy jól megerősített, fő rakhelye volt a löszereknek, élelmezési és fegyverzési anyagoknak. Az őrség Puchner főparancsa alatt s valami 11,000 ember rendes katonaságból állott, kikhez még a szász mozgósított nemzetőrség s az oláh népfelkelők járultak. Bem Nagycsür felől közeledék s a várost 5000 emberrel és 18 ágyúval támadá meg. A harc alatt még némi segítsége érkezék meg. Nehány tizte mindjárt az első lövöldözések folytán elesék. Érezhető veszteséget vall-

Amor...
1874

17th St. N. E. of the ...
1874

1874

1874

1874

ván a magyarok, utoljára is kénytelenek voltak elvonulni. A következő márciusban Bem a Meggyes mellett vívott s elvesztett csata után másodszer szálla Nagyszeben alá. A Puchner által vezérlett osztrák hadsereget megelőzvé, csak az oroszokat találá, kik Szeben ótálnára jöttek vala be az országba. Bem a város előtti térségen csatarendben álló oroszokat marc. 11-kén megtámadá, véres harcz után a külvárosokba szorítá, majd ezeket s végre a várost is elfoglalá. Így tehát Nagyszeben is a magyarok kezére került, kik iránt a mozgalom kezdetétől fogva ellenséges indulatot tanúsított vala. Mindazáltal a magyarok nem bántották a várost és nagyobb kiméletet és emberiséget tanúsítottak mintsem magok a szászok várták vala.

Nagyszeben környéke.

Nagyszebenből különböző kirándulást tehetünk. Nehány órányi környezetében történelmi és természettudományi tekintetben érdekes s nagyon festői helyeket találunk. Ott van egykét órajárásnyira a várostól a Verestoronyi szoros, melyen az Olt a Duna felé folyik. Már messziről láthatni a fokozatosan leereszkedő horpadást, mely Szebentől délre a déli határbeli magas hegylánczolatot megszakasztja; de a völgysszoros bemenetelét alacsony előhegyek takarják el. Az út a Sz. Erzsébetnél délre forduló Czibin jobb oldalán egy dombos özönvizi lapályon át délkeleti irányban húzódik el. Sárpatak, Vesztény és Talmács falvak csaknem egyenlő távolságokban következnek egymásra. Talmács mögött erdős hegyvonal emelkedik, mely a Hortobágyot és Czibint az Olttól elválasztja s melyet Talmácson alúl a Czibin átszeg, hogy az Oltba szakadjon. A hegyvonalt változatos magaslatok és horpadások, gömbölyded kúpok és hosszan elnyúló gerinczek jellemzik. Talmács déli oldalán a hegyvonalhoz egész sora a kerek kúphegyeknek csatlakozik. Az egyiken azon gömbölyded hegyek közöl, az úttól balra, némi rommaradványok láthatók. Ezek a talmácsi

várnak maradványai. A Czód és Czibin egyesülésénél s egy szép alkotásu hegyvonal tövén elterjedő Talmács tehát csinos, festői tájképet nyújt.

Az út azután jobbra Vesztény felé fordul s egy elég lejtős hegyoldalon fölfelé vonulván, Boicza oláh faluba jut, mely épen a Verestoronyi szoros bejárásánál van. Mögötte azon hegykúp emelkedik, melynek tetején Koronavárnak (Landskron) romjai láthatók, odább egy más hegykúp van, mely alatt a völgyben Porcsesd falu terjed el. Boicza előtt a kúphegyeknek azon sora nyúlik el, mely a helységet félkörben övezvén a Verestoronyi szoros jobb oldalán emelkedő hegyekhez csatlakozik. Mindjárt Boiczán túl a veresre festett, négyszegletű torony emelkedik, melyről a szoros neveztetik. E toronyhoz egy terjedelmes s néhány kisebb épület csatlakozik, melyek fölé még egy más torony nyúlakodik fel. A nagyobb épületben a katonatisztek laknak, nevezetesen a Verestoronyi várnak parancsnoka, egy törzstiszt, ki egyszersmind a veszteglő intézetre is felügyel. A Veres torony melletti sorompóknál egy katonai őr áll.

Mindjárt e helyen, a szoros elején, igen szép tájkép tárul fel szemünk előtt. Az Olt, mely idáig a Fogarasi hegység számos patakait s a Hortobágygyal egyesülő Czibint veszi föl, zajongva fordul a sötét szorulatba. Egy III. Károly alatt 1717-ben építtetni kezdett, századunk elején bevégezett s a legújabb időben tetemesen javított szép országút, a szorulat görbületeit követve, a folyó jobb partján húzódik el. Majdnem egészen sík s nagyrészt a hegyek falazatának szikláiba van vájva. Néhol oly keskeny, hogy alig mehet el egymás mellett két szekér. Ha már azon utat követjük, akkor a legszebb és legváltozatosabb tájképek mellett haladunk el. A szorulatnak mindkét oldalán meredek hegylejtők emelkednek, melyeket magas fák és buja növényzet fed be, s melyek fölfelé festői csúcsokra oszlanak fel. Helyenként egy-egy sziklacsoport mutatkozik. Az egész hegység jegöczős kőzetekből áll. Legmagasb tetői: jobbra a Preszbe (5487') és Vurvu-Mare (6215'), mindkettő valami két órajárásnyira nyugatra esik a szorostól; balra a Klaybulzulni (4348) csak félórányira van. Odább

Druck & Verlag v. J. Lange in Bernstadt

**A VIERSTÖCKIGEN STABEN, NEUGARTEN VIELER.
DIE BRUNNEN - TÜRME, WÄSSERLEICHES JENSEITIG.**

1884. 1. Aufl. bei J. Lange in Bernstadt.

Лейпциг, 1877

Продажа в Лейпциге 11. Января 1877.

В. Г. Г. Г. Г.

**A. VERBESZTESI ÉS SZÖRÖS A LEOPOLDINA BAVAR KÖNYV-
KÖZLÉSEK ÉS KÖNYVPAISZ A M. LEOPOLDINA BAVAR.**

Leipzig's Book and Stationery Business

keletre a Szurul, Bugyiszlav, Negoí és más, körülbelül 8000 láb magas hegyek emelkednek, melyek Erdély legmagasb csúcsai. A szorulat fölé közvetlenül felmeredő hegyek természetesen sokkal alacsonyabbak, de igen magasaknak látszanak, mivel a völgynyílás aránylag nagyon mélyen van bevájva, közepes magassága csak 1150 labnyi levén a tenger felett.

A mint a szorulatban utunkat Oláhország felé folytatjuk, gyönyörködve látjuk a felséges hegyi tájképeket, Nemsokára a folyó partján egy félig bedőlt tornyot s a hegyek oldalában egy régi kőfalat pillantunk meg. Ezek a régi Veres toronynak s a II. Rákóczy György rendeletéből a szorulaton keresztül az egyik hegyoldalról a másikig rakott kőfalnak maradványai. A falazat mellett egy svájci modorban épített csinos ház áll, melyben az út felügyelője lakik. Odább délre az úgynevezett Császárkúthoz jutunk. A szorost szegélyző hegyek különösen e helyen nagyon szép képpé csoportosulnak. Nemsokára az új veszteglő intézethez érkezünk, melly a nyugatról, egy szűk szurdokból, lerohanó Lotriona patak torkolatánál a szorulat egyik tágulatában fekszik. A köröskörül fölmeredő erdős hegyek azon helyen szintén nagyon szépen csoportosulnak. A Lotriona éjszaki partján egy korcsma van, mögötte magas hegytető emelkedik, mely alatt a patak hidjáról némi várromokat láthatunk, melyeket azonban a sűrű bokrok és fák már csaknem egészen befednek. Átellenben egy más, szintén magas hegy gerincz nyúlik el, ennek tövén a veszteglő intézet csinos házai sorakoznak egymáshoz a Lotriona és Olt egyesülésétől délre. Az ország határa még valami félórányira odább délre van s a szintén nyugatról az Oltba szakadó Riu-Vaduluj patak által jelöltetik, melynek déli partján az oláhországi örök állnak. A szorulat hossza Bojczától azon határpatakig 2 mfd; Oláhországban még valamivel hosszabbra nyúlik tovább.

A verestoronyi szoros mindenkor egyik fő kapuja volt Erdélynek Oláhország felé és felől. Erdély t. i. mint a természet által alkotott erősség köröskörül kisebb nagyobb magasságú hegylánczatok hatalmas sziklagátjai által van övezve; ez óriási kerítő falazatnak csak néhány nyereghorpadása és mélyebben bevágódott völgy szorosa van, melyeken Erdély

és a szomszéd tartományok közötti közlekedés lehetséges, és pedig többnyire csak gyalog vagy lóháton megjárható ösvényeken s csak igen kevés szekérúton. Csak az ország éjszaknyugati sarkán szakad meg a kerítő határfalazat s ott tág nyílás van, mely Erdély belső medenczejét Magyarország nagy medenczejével kapcsolja össze. Különben csak hegynyergek és szűk völgy-szorosok szolgálnak a szomszéd tartományokba. E hágók és szorosok idő jártában erősítmények által elrekesztettek, s gyakran véres harczok folytak azokban. Ez különösen a Verestoronyi szorosban történt. Védelmére három erős várat raktak vala. A határon volt Lotrioravárat állítólag a német vitézrend tagjai építették. V László 1453-ban a három várat, t. i. a Koronavárat, Verestornyot Boiczánál s Lotrioravárat hét faluval együtt a szászoknak adományozá, hogy azokat megvédjék. E végre a szorosban a vámot is ők szedték. Akkoron még csak gyalog és lóháton lehetett a szorosban menni. Altenberger Tamás nagyszebeni polgármester 1473-ban azon engedélyt eszközöl ki, hogy szekérutat vágathasson a szorosban. A régi Verestornyot 1535-ben a kiáradt Olt hullámjai rombolták le, a nagyszebeniek s utóbb II. Rákóczy György helyreállíták a várat. Idő jártában mindhárom vár bedőlt, s azután csak a Veres torony építettett fel újra s környeztetett némi erősítményekkel.

Mondják, hogy már Trajan római császár K. u. 105-ben e szoroson nyomult be hadseregével Decebal ellen, lerontván a dák erősítményeket. A magyarok ismételve szálltak e szoroson át Oláhországba az oláhok és törökök ellen. 1437-ben a törökök nyomultak be ottan, de a nagyszebeniek által vitézül visszaveretének. Alibég is azon szorosban vereték meg 1493-ban. Azután 1550-ben a törökök és oláhok, 1691-ben Tököli Imre veretének meg azon szorosban. Végre 1849-ben az oroszok is harczolának ott a magyarok ellen, miután Nagyszebenből kiszorultak vala.

Nagyszebenből egy más kirándulást Kis-Disznód faluba tehetünk, hol egy érdekes hegyi templomot találunk. Az út déli irányban a szép városi tölgyerdőn keresztül megyen, hol mulatóhely van. Az erdő egy része még fiatal eresztevény,

másik részében igen régi tölgyek díszlenek, ezek közül főleg az egyik ötlík fel nagysága által, fa korlással van környezve. A császár tölgyének neveztetik, mivel alatta I Ferencz József mulatott körútja alkalmával. Egy patakon átkelvén, az út egy hegyen viszen föl, a hegy gerinczére jutván már a szép hegyi tájékat láthatjuk. Az erdős magas hegyek közül legott szemünkbe ötlík az alacsonyabb, elszigetelt hegykúp, melynek tetején egy régi templom áll. A falu egy mély völgyben terjed el, mely keletre nyílik, hol Nagydísznód nyájas helység van. A kisdisznódi hegyi templom román modorban épült.*) Aránylag igen széles, miért is kissé otromba külsejű. Középső hajója jóval magasabb és hosszabb mint két oldali hajója. Külsején kevés tagosulást láthatni, a szokásos ékesítésekben is szűkölködik. De a főkapu, mely durva homokkőből van készítve, igen méltó a megtekintésre. Hajdan a templomnak két tornya volt, most csak oromcsúcsa nyúlik fel. Kerítőfalakkal volt környezve, melyek még elég jó karban vannak, s melyeken belül néhány melléképület is volt. Most egy még lakható házikó van ottan. A kerítőfalakon s ezek mögött sok kerek fővenykövet láthatni, melyek az erdélyi medence neogén képleteit jellemzik, s a Svédországban előforduló marlekorhoz hasonlítanak. Némelyek e kerek kövekközül 5—10 mázsát is nyomnak. Bizonyosan a végett hordták fel oda, hogy ellenség ellen védelmi eszközül használhassák. A monda azt regéli, hogy minden kis-disznódi legénynek egy ily kő golyót kellett a völgyből a hegyre felvinnie, hogy ez által a házasságra való képességét mutassa meg. A hegy tetejeről, melyen a

*) Erdélyben a román építésszet korából kevés templom maradt meg. A kisdisznódi templomon kívül még csak az evangélikusok templomai Szász-Orbóban és Harinán, Teke közelében Szász-Régen és Besztercze között, tartották meg a román modort nagyobb tökéletességben. Azonkívül még a fehérvári székesegyházon s néhány más templomon találunk némely román idomokat. Ellenben a gót modorban épített templomok száma Erdélyben igen nagy. Magyarországon az ellenkező eset fordul elő, itt t. i. sok s részint nagyon nevezetes román templomot találunk, míg a csúcsívfű modorban épített templomok száma csekély, s ezek közül csak a kaszai székes egyház tűnik ki, mint a művészet egyik remeke.

templom áll, szép kilátás esik a környező szép hegytájokra. Dél felé a Bálványhegynek nevezett hatalmas, erdős, kúpadag hegy emelkedik, mellette más tetők nyúlnak fel. Kelet felé alacsonyabb hegysorok nyúlnak el. Délkelet felé pedig a magas Szurul kéklik.

A mindenféle gyümölcsfákkal környezett Kis-Disznód felől a magas hegyek közé tehetünk egy kirándulást, s a Dirsan és Besineu hegyeken át a Frumoászához juthatunk, melynek csúcsa alatt valami 7000 lábnyi magasságban a Czibini tó vagyis jezere van, melyből a Czibin folyó ered. A tó medenczéje körülbelül 140 öl hosszú s 60 öl széles, szívalakú, köröskörül sziklatetőkkel van környezve, dél felé dől, s a legtisztább vízzel van megtöltve, melynek színe smaragdzöld. A tó partján törpefenyű öve zöldell, különben az egész környék kopasz s a sziklafalak vágányait örök hó tölti be.

Nagyszebenből éjszakra az országút Szelindeken, és Nagy-Sellyken át Megyesbe viszen, mely szász város a Nagy-Küküllő mellett épült. Szelindek szászok és oláhok által népesített falu. Közepén egy régi várnak találjuk maradványait, mely hajdan igen erős s egyike azon hét várnak volt, melyekről Erdély német nevét származtatják. A szelindeki vár sokszor ostromoltatott, egyebek közt 1529-ben, midőn Báthory István, Szapolyai erdélyi vajdája által megvételék. Az utóbb bekövetkezett polgári háborúkban majdnem egészen lerontatott, 1715-ben ismét fölépítették, de csak félig meddig. Szelindek és Nagyszeben közt egy magaslaton a nagyszebeni observatorium van.

Nagyszebenhez éjszaknyugatra, még közelebb mint Szelindek, a magyarok, szászok és oláhok által népesített Vizakna van, hol sóbányákat, sós tavakat és fürdőket találunk.

Erdély belső medenczéjének gyomrában egy roppant sótelep van, melynek hossza valami 120, szélessége pedig 15 — 21 mfd. Onnan magyarázható a sok sósforrás, melyeket Erdélyben találunk. Eddigelé 247 helységet tudunk, melyek határában sósforrások vannak, s ezek száma valami 800. A sótelep néhol csak vékony földkéreg által van befedve, sőt egyes helyeken kidudorodik a földből s egész sóhegyek van-

U. F. 100

Frank & John V. Hill, New York

U. F. 100

A KUNSTWERK VON FRIEDRICH WILHELM MÜLLER, BILDBAUER IN SIEBENBRUNNEN.

Verlag von Neumann, Neudamm

nak, melyek vagy egészen meztelenek vagy alig befedvék földdel.

Vizakna két órajársnyira van Nagyszebentől s egy völgykatonban fekszik, melynek déli oldalán a só-tartalmazó s földomlások és süppedések által jellemzett hegysor nyúlik el. Most azon helyen csak két aknát vájnak. Az ottani sóstavak egy részét a mezőváros és környék lakosai már régóta használják fürdőül. A kincstár a legújabb időben fürdőkamarákat építtetett s a vizet vegybontás által megvizsgáltatta. Nevezetesen a Török-, Veres és Zöld tavakat használják fürdőül. Az első a mezőváros délnyugati végén a völgytorok felső részében van, mélysége 16 öl 5 láb. A Veres tó magában a völgynyílásban a helység közepén van, vize nem oly sós mint Tököly taváé, abban tehát csak kellő óvakodással lehet fürdeni; mélysége 21 öl és 5 láb. Kisebb tócsával van közvetlen kapcsolatban. A Zöld tó, melyet Asszonyok tavának is neveznek, mindjárt a Veres tó mellett van; mélysége szintén 21 öl és 5 láb; vize még gyengébb mint a Veres tóé, a fürdőkamarákon kívül tehát csak nagy vigyázattal lehet benne fürdeni. A Zöld tó két más tócsával van kapcsolatban.

Vizaknán több más régi elhagyott sóbányán kívül a Visszhang nevű akna van, melynek közelében veszélyes járni, mint-hogy ott naponként fordulnak elő földomlások. Azon akna mélysége több mint 151 öl, körülbelül mélységének egy harmadáig vízzel van megtöltve.

F o g a r a s .

Most keletre fordulunk s azon utat követjük, mely Nagyszebenből Brassóra viszen. Veszvény mellett a Czibin folyón, azután a Veszvény és Fenyűfalva között domborodó erdős hegháton kelünk át. Nemsokára az Olt folyón is átkelünk s így Felekre érkezünk, hol báró Bruckenthal terjedelmes és szép kertligettel környezett kastélyát találjuk. Az út az Olt bal

partján keletéjszakkéleti irányban megyen tovább. Dél felé a déli határlánczolat magas gránitfala emelkedik, melyet Fogarasi hegységnek neveznek. Ebben a magas hegység jellemvonásai erősen kifejezvék. Meredek, rémitő, zord hegykúpok, szirtezetek, sziklatetők és szarvak hosszan elnyúló, meredek, sőt függőleges sziklafalakkal váltakoznak s a legváltakozatosabb alakokban és színezetben emelkednek egymás mögött és mellett mély völgyhasadékok és feneketlenségek fölé. A hegytetők magassága a környező lapályok felett 4000—6584 lábat tesz. A hegység tövét és oldalait 4000 lábnyi magasságig tölgyesek és bükkesek fedik; feljebb 5350 lábnyi magasságig a komorabb színezetű fenyvesek öve nyúlik el, melyben sok fenyűfa díszlik, melyek vastagságra a leghatalmasabb tölgyekkel s magasságra a pálmafákkal versenyeznek. A fenyűöv fölé a hegység vállalai és tetői gyakran még 2000—3500 lábnyira nyulakodnak fel, melyek sok helyütt dús havasi rétekekkel s gyönyörű virágokkal ékesítvék, más helyütt pedig kopaszok és ridegek, úgy hogy fehér meztelen szikláik messzire láthatók, mintha örök hólepelbe volnának burkolva.

Azon hegység legmagasb csúcsai a Szurul, Negoii, Olan, Butyanu, Vervu-Ourla, s odább keletre a Királykő és Bucsecs. E zárt hegyfal s az Olt völgye között egy szép és termékeny, jóllehet kissé zord síkság terül, melyet számos hideg és gyorsan rohanó hegypatakok szeldelnek. Az Olt jobb partját alacsony és többnyire megnívelt hegyek sora szegélyezi, melyek déli lejtői az Olt felé jobbra meredek és elárkosodvák. Azon domblánczolat alján és harántvölgyeiben sok helység van, melyek közül különösen Kis-Sink ötlük fel a maga három templomával. Az Olt bal oldalán a magas hegység tövéig elterjedő széles lapályon szintén sok helység van. Az országúttal balra, mindjárt az Olt partján Kercz falu fekszik, hol hajdan a cisztercziták egyik gazdag apátsága volt, melyet a tatárok és törökök ismételve feldúltak, a nagyszebeniek pedig újra meg újra felépítettek. Róbert Károly király 1322-ben az apátság feletti védjogot a szászok grófjára ruházta s egyszersmind jövedelmeinek egy harmadát is neki adá. I. Mátyás király 1477-ben eltörlé a kerczi apátságot, mivel az apátok kicsapongó

Druck & Verlag v. G. Lange in Bamberg.

Dr. Friedrich Adolf

FOGGARAS VARA. FJESTUNE FOGGARAS.

Udgifter og Stolpe hvornår og hvem bestemt.

életet viseltek, s javait a nagyszebeni főtemplomnak adományozá. Azóta az apátság épületei egészen elhanyagoltattak; az egykor nagy hírben állott templomból csak a szentély maradt meg, s a helység szász lakosai még most is abban tartják istentiszteletöket.

A kerület főhelye Fogaras, mely sz. k. város egyenlő távolságra esik Nagyszebentől és Brassótól. Magyarok, szászok és oláhok laknak benne. A helység közepén egy még jó karban levő várat találunk. Ez négyszegletű épület, mindegyik sarkán egyegy torony emelkedik, s az egész építményt erős kőfal keríti be. A széles árkok hajdan vízzel voltak megtöltve, most szép gyepek zöldell bennök, s külső oldalukon csinos sétány nyúlik el, mely az egész várat körülveszi. Ez egy fő s néhány melléképületből áll, melyekben a várnagy s néhány száz katonából álló őrség lakik.

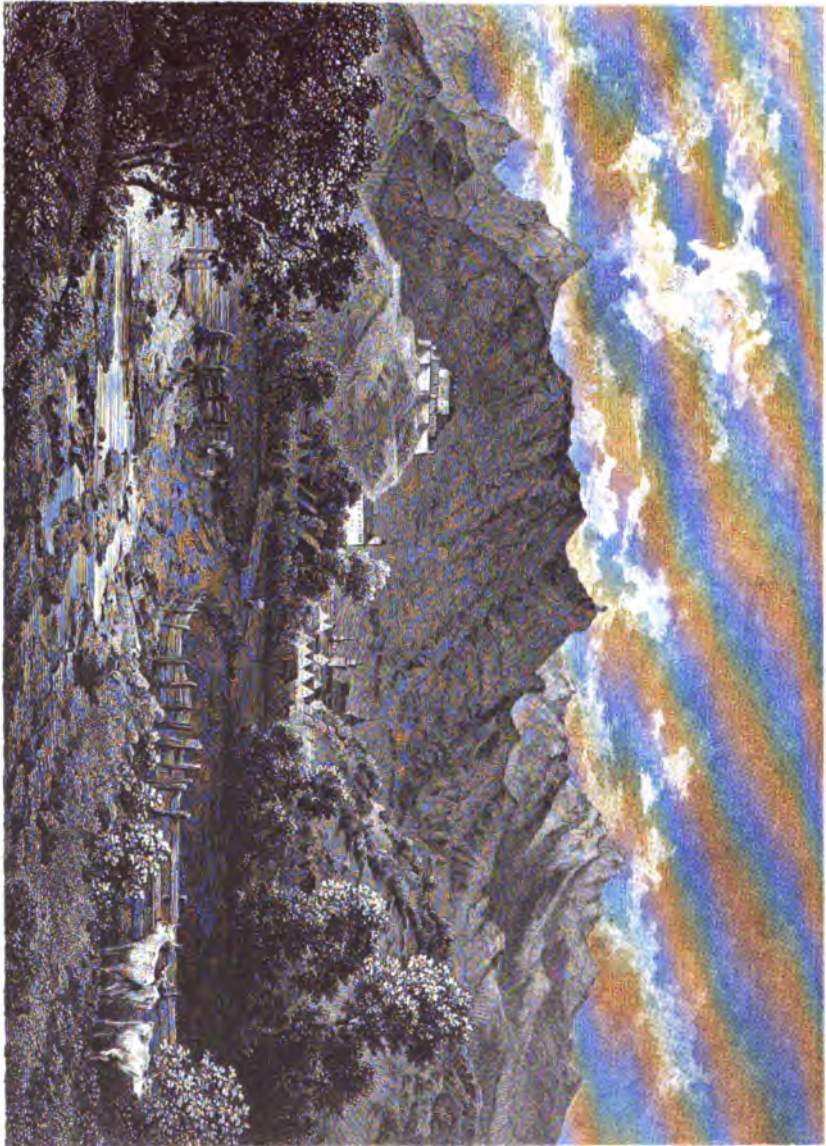
A fogarasi vár, úgy mondják, 1299-ben építették először. A munkásoknak, azt regéli a monda, minden este egy fagarast vagy batkát adtak, szombaton pedig a fagarasokat igazi pénzzel váltották be. Onnan származtatják a vár nevét. Az oklevelekben Fagaras vagyis Fogaras III Endre alatt említetik először. Ezen király t. i. Ugrin mestert erősíté meg a vár birtokában. Róbert Károly idejében Opor vajda bírta, ki azt vagy egészen újból építtette föl, vagy csak helyreállította. I Lajos király a fogarasi kerületet Oláhország vajdájának, I Mátyás király pedig 1464-ben egyik rokonának, Geréb Jánosnak és fiainak adományozá. De a szászok már akkor is jogigényt tartottak a kerület birtokára s némely adományleveleket is kaptak. Hosszas perlekedések támadtak, mindazáltal Geréb megmaradt a kerület birtokában. II Ulászló király 1504-ben Fogarast Korvin Jánosnak adományozá, a szászok tiltakoztak ez adomány ellen, de tiltakozásuk mellőztetett. Később a fogarasi vár és urodalom Bornemisza János birtokába kerüle, ennek halála után pedig a koronára szállt. Szapolyai János 1530-ban Nádasdy Tamás nádornak adományozá, ez azután nővérenek s illetőleg sógorának, Majláth Istvánnak engedé át. Majláth utóbb elpártolt Szapolyaitól s Ferdinánd részére állt. Szapolyai hadvezére, Török Bálint azért külfölszállá a fogarasi

várat, hol Majláth 1540-ben meghúzta vala magát. Midőn ez látá, hogy Ferdinándtól nem várhat segítséget s hogy magának nincs elég ereje, az imént meghalálozott Szapolyai özvegyének és fiának hódola meg és fogada hűséget. De alig hogy a veszélyből kiszabadult, már ismét ármánykodáshoz látá. Ferdinánd hívei által Balassa Imrével együtt Erdély vajdájává nevezteték ki s legott nyílt háborút kezdé Izabella ellen. Szulejman ekkor Nikápoly pasáját és Oláhország vajdáját küldé Erdélybe. Majláth ismét várába zárkozék s vitézül védelmezte magát a törökök ellen. Azonban a pasa ígéreire hallgatva személyes értekezés végett a török táborba mene. Itt azonnal vasra vereték s Konstantinápolyba hurczoltaték, hol a hét torony nevű börtönben végezte életét. A fogarasi vár a törököknek adá meg magát, kik azután Izabella királynénak adták át. Majláth István fia Gábor azonban megszerezvén magának Izabella és fia kegyét, visszanyeré a fogarasi várat, de nemsokára Békesi Gáspárnak adá el. Ez szintén hűtlen lett a fejdelem iránt, Bánffy György azért körülszállá a várat s kilencznapi ostrom után elfoglalá 1537-ben. Bethlen Gábor fejdelem a fogarasi urodmalmat saját nevének, Brandenburgi Katalinnak adományozá s a várat helyreállittatá. Rákóczy György azonban 1631-ben elvevé az özvegytől.

Fogaras az ország egyik legerősebb vára volt. Birtokosai a zászlós urak közzé tartoztak, kik gyakran a fejedelmek veszélyes versenytársai voltak. A fejedelmek tehát mindig azon voltak, hogy a várat a magok birtokába ejtsék, s olykor biztos menedéket is találtak benne. Apaffy Mihály fejdelem is bírta, halála után pedig I Lipót szállatá meg. Ezóta Fogaras mindig királyi vár maradt, a hozzája tartozott urodmalom pedig felosztatott. Egy része t. i. 1764-ben az erdélyi katonai végvidékhez csatoltaték, másik része pedig a szászoknak, kik régóta törekedtek vala birtokára, adaték zálogba 200,000 ftért.

Különben Fogaras vidéke külön kerület és törvényhatóság, melynek főtisztviselője kapitánynak neveztetik, s mely a magyarok földjéhez tartozik.

1880

1880

1880

**БРАСЛО А КАПОЛНАУБИЛЪ СЪТЪЛ.
КРАКОУСТАДЪТЪ МОДЕЛКЕИТЕ СЪТЪТЪ ИДЕМЪ КАДЕТЕДЕНЪКЪСЪ.**

Ландшафтъ съ Сръбъ и манастиръ Пасторъ

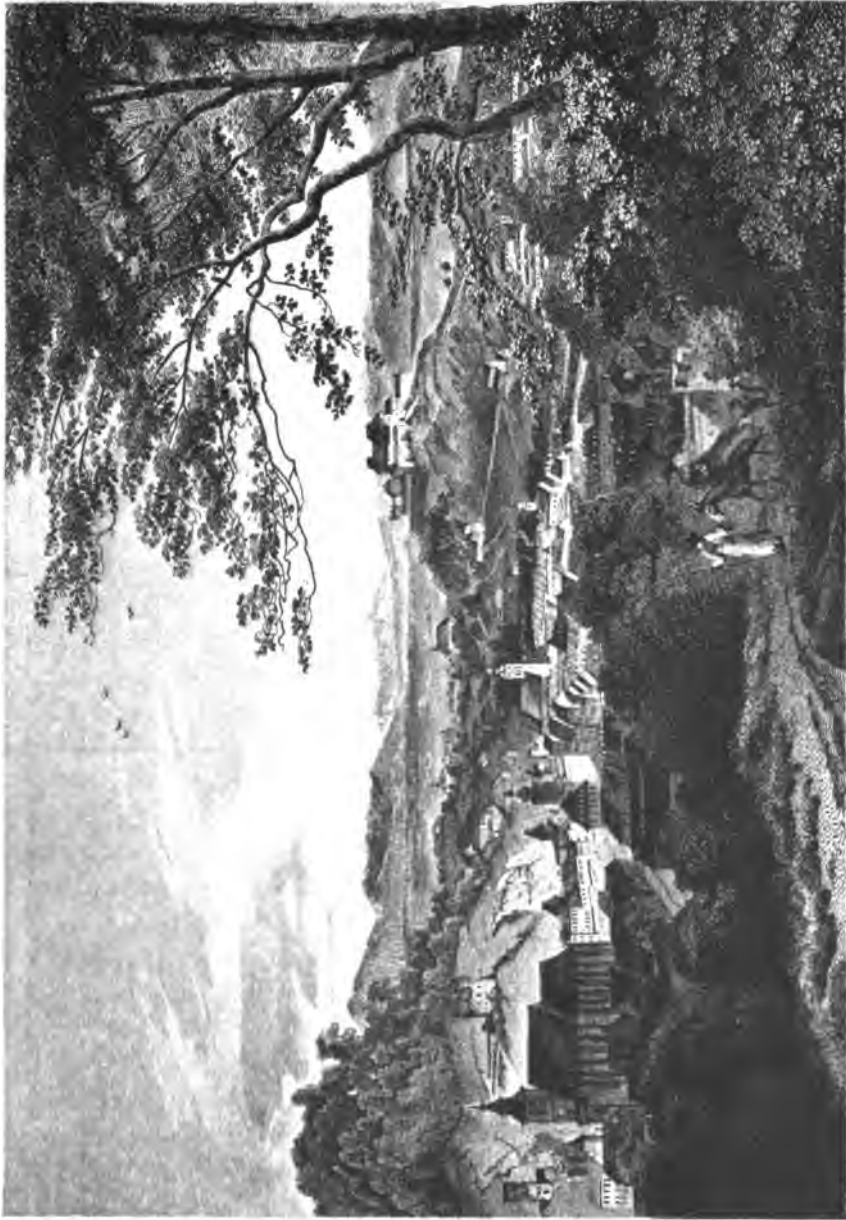
B r a s s ó.

Fogarast elhagyván, még egy darabig a lapályon folytatjuk utunkat kelet felé, azután délkeletre fordulunk s Persány falu mögött egy nagy bükkes erdőbe jutunk, mely a déli határhegységnek egyik éjszakra kinyúló hegyágazatát, az ugynevezett Apáczai vagyis Persányi hegysort borítja. Az országot e hegysort legmagasabb csúcsának, a szép alkotású, kúpad Feketealmi hegynék éjszaki tövén szegi át s Vledény falun s Feketealom csinos mezővároson keresztül a gyönyörű lapályra szolgál, melyet Bárczaságnak neveznek. Feketealmon túl érkezvén, csakhamar egy délről éjszakra kinyúló hegyág éjszaki fokán egy tekintetes templomot pillantunk meg; ettől éjszakra magános hegy domborodik, melynek hátán egy várnak kőfalai és tornyai láthatók. Amaz sz. Bertalan temploma, emez pedig a brassói fellegrvár, melyek mesziről láthatók. Magát a várost még nem látjuk. Végre a Bertalan templomához jutunk s azután a külvárosba, mely keskeny vonalban majdnem 2. órányira nyúlik el.

Brassónak nagyon sajátosságos és festői fekvése van. A város t. i. az Iskola hegység egyik regényes völgyében épült. Ott, hol e szűk völgytorok a tágas lapályra nyílik, az elszigetelt várhegy emelkedik, melynek két oldalán a völgy két karja a lapályra nyúlik ki. A várhegytől délre, közvetlenül a város mögött a meredek Czenk vagyis Kápolna hegy emelkedik, melynek előlső oldalát bükkes fedi, míg csúcsa majdnem kihajló, hatalmas, meztelen szikla, melyről az ember azt gondolná, hogy mindjárt leomlik. A Czenk hegyhez bal felől néhány alacsonyabb, kúpalakú hegyek csatlakoznak, melyek a várost keletről rekesztik be; jobbra, azaz délnyugatra egy mély és szűk völgyhasadék messzire a hegységbe nyúlik be, s mögletében a szép Salamon sziklája mered föl. E völgyhasadék éjszakyugati oldalát a hosszan elnyúló Hernyóhegy szegélyezi, mely a Bertalan temploma felé huzódik s ott nyugatra kanyarodik. A belváros már a fővölgyben, a külvárosok pedig annak ágáiban

terülnek el. Azon külvárost, mely a Hernyó- és Várhegyek között éjszaknyugati irányban elhuzódik, Óvárosnak vagy Óbrassónak nevezik, mivel hajdan Brassó arra felé a lapályban feküdt s onnan vonult a völgytorokba, az ótalpat nyújtó hegyek közzé, ama rettenetes időben, midőn a hegyek előtti lapályt különböző nemzetek fiainak patakokban omló vére áztatta. Az északkeleti, tágasabb völgyeletet a Bolonya (Blumenau) nevű külváros foglalja el, a délnyugatra messzire elnyúló, keskeny és lejtős völgytorokban pedig az oláh külváros vagy Bolgárszeg terjed el. Kisebb külvárosok a Méheskertek és Deresztkek. A természeti viszonyok által föltételezett sajátságos fekvés festőiségét az emberek építményei még növelik.

A város mögött óriási háztető alakjában fölmeredő Czenk hegy a jövevényre meglepő, hogy ne mondjam aggasztó benyomást tesz; bizonyosan minden idegen meg fogja azt mászni. Sűrű erdővel fedett előlő oldalán egy könnyen megjárható, sok kanyarúlattal, de nem igen meredekül felvonuló ösvény viszen a hegy tetejére. Szabad kilátás csak akkor nyílik előttünk, mikor a sziklahalmaz alá jutunk, mely a hegy kopasz csúcsa. Azonban ne érzük be e kilátással, hanem kapaszkodjunk tovább a kő guláig, mely a hegy csúcsán áll. Ott azután olly nagyszerű látványbau gyönyörködhetünk, millyet nem igen találunk másutt. Alattunk a mély völgyben Brassónak magva terül el, övezve még egészen jó karban levő kerítőfalak, kapuk, tornyok, sarokbástyák által; ez utóbbiak közül különösen a város délnyugati végén álló, ugynevezett takácsbástya tűnik ki. Túl rajta egy tócsa csillámlik, e mellett a testgyakorolda csinos épülete áll, odább egy más bástya van, melyet sok toronyka ékesít. Az egykori árkok és sánczok szép sétánnyá vannak átváltoztatva, mely a szürke kerítőfalakat és tornyokat mint zöld szalag övezi, s mely mögött mindjárt a völgyet szegélyező hegyek meredek oldalfalai emelkednek. A városra néző hegyoldalokat többnyire a hegyek gerinczéig felnyúló kertek és mulató házak ékesítik; ittott a legmeredekebb helyek is szőlőtőkékkel, cseresnye-és meggyfákkal, rózsza és orgona bokrokkal beültetvék. E nyájas kertekkel sötét bükkesek és meztelen sziklacsoportok váltakoznak, ittott a kerítőfalakon

Alpenlandschaft

Dieck & Vial, 1870, Leipzig, 12. Aufl.

W. Beckmann, 1870

BRASSERIE FRIEDL   KRONSSTADT, SÜDSIEBTE.

Leitung des Städt. Bauamtes.

kivül különböző kőerősítvények láthatók, ősrégi tornyok és váracsok, melyek részben már festői omladékokká lettek.

A belváros utczái a háromszegletű piacra szolgálnak, melyen a tisztos városháza áll. Ettől nem messze a pompás evang. főtemplom emelkedik, mely a város méltó központja. A többi templomok tornyai, melyek fém fedelei és keresztjei a nap sugaraiban csillognak, úgyszólván egyarányos távol-ságokra állanak a főtemplomhoz.

A Czenkkel átellenben, a város éjszaki oldalán, a felleg-várral koszorúzott hegy domborodik, mögötte a szép bárczasági lapály terül, melyből csak egy halom, a kúpdad Péterhegye dudorodik ki. A gyümölcsös kertekkel környezett mezővárosok és falvak mint sötét erdőfoltok mutatkoznak a mosolygó zöldellő lapályon. A Bárcza, Vidombák és a lapály éjszaki oldalán keletről nyugatra folyó Olt felé siető más patakok szélein szintén sötétzöld bokrok és fűzek nyúlnak el. Éjszakketel felé a háromszéki és feketetügyi lapályok terülnek; ezektől éjszakra különböző hegységek körvonalai ködlenek. Kelet felé magasabb hegysorok merülnek fel messze távolban. A Czenkhez közelebb egyik hegység a másikkal sorakozik, színtalál mód-jára; mögöttünk az Iskola hegység sziklás tetői tornyosulnak, ezeken túl a fenséges Bucsecs egy része látszik. Nyugat felé elsőben a Hernyóhegy alacsonyabb sorozata nyúlik el; ezen túl a Királyhegy fehérén csillámló horgas falazata merül fel, mellyől a harangalakú, erdős Feketehegy nagyon eltűn. A Feketehegyről s a hozzácsatlakozó Apácza erdőről, melly a Bárczaság lapályát Fogaras vidékétől elválasztja, szemünk a hegyfokon álló Bertalan templomára, azután a várra s ismét a városra és tisztos házaira meg emberektől hemzseggő utcáira fordul.

E körszemlében eleget gyönyörködve, leszállunk a hegyről s a várost tekintjük meg közelebbről. Ez szabályossága és szépsége által teljesen megfelel a szép környezetnek. Különösen a belvárost csinos, 1—2 emeletű és magas oromfalakkal épített lakóházak, meg jól burkolt és tiszta utczák tüntetik ki. Brassó Erdélynek legnagyobb, legnépesebb s alkalmasint leggazdagabb városa. Kolosvárnak nyílt, derült jelleme s

némely úriás vonásai vannak; Nagyszében tiszteletet igénylő, de arczata komor, s már külseje is azt mutatja, hogy a burokrácia székkelye; Brassó végre az iparos polgárságnak igazi városa; tiszteletet igénylő, de nem komor és hallgatag, hanem derült, mozgalmas és zajos. Utczáin tarka, üzelmis népcsoportok járnak kelnek. Szászok és németek a francia frakkban, székelyek és magyarok szűk szabású nadrágban és zsinóros attilában; törökök és görögök festői tarka ruházatukban; örmények prémes bundában; oláh bojárok török ékszerekkel; zsidók hosszú kaftanban; oláh pásztorok hosszú bőrsapkában és zsiros fekete üngben; szennyis cigányok kuszált hajjal, villogó szemmel s félig meztelen testtel: mindezek s mások népesítik Brassó utcáit tarkánál tarkább csoportokban. A különböző tarka ruhákba öltözött sok idegen, kik kivált nyáron mulatás vagy valami üzlet végett Brassóban laknak, a városnak némileg keleties kifejezést adnak, s a különböző édességek és csemegék, a török kávé s más efféle dolgok, melyekkel az embert a sétány szellős kioszkja alatt kínálgatják, még inkább juttatják eszébe a keletet. Csak a szászok becsületes arcvonásai és vaskos alakjai, meg az idegen előtt érthetetlen nyelvök, melyen egymással beszélgetnek, emlékeztetnek arra, hogy még Erdélyben, jóllehet annak legdélekeletibb szögletén, vagyunk.

Brassó az erdélyi kereskedelem központja. Jelentős műipara is van. Különösen sok posztót és durva szőnyeget meg pokróczot gyártanak ottan. Kereskedelmi és ipari forgalmát már 1798-ban ötödfél millió ftra becsülték. Ujabb időben Brassó kereskedése és műipara csökkent, de ha különösen vasút által forgalma előmozdítottatnék, akkor kereskedése és műipara gyorsan emelkednék, mert az arra megkivántató alapjai megvannak a városnak.

Brassónak legszebb és legérdekesebb építménye kétségkivül a piac közelében levő evang. főtemplom; az egész szász földön legszebb templomnak tartják. Építtetését 1383-ben kezdék meg, 1424-ben pedig befejezék. Gót modorban építtették. Kár, hogy nem áll szabadon s hogy az erdélyi szászok rossz szokása szerint köröskörül holni apróházakkal

Verlag v. G. B. Neumann, Neudamm

Verlag v. G. B. Neumann, Neudamm

Verlag v. G. B. Neumann, Neudamm

A. ROZAN'S ERBENFÜRBERECHTIGUNG
 VON GABRIEL'S GEB. KILBERGER IN KROBENSPADT.

Verlag v. G. B. Neumann, Neudamm

van környezve, melyek falait félig elfedik. Ha szabadon állana, sokkal nagyobbserű látványt szolgáltatna, mert igen terjedelmes, 260 láb bosszú építmény. Külseje komor, mert falai csaknem egészen kopaszok, gyámoszlopain is hibáznak a szokott ékesítékek. Csak hátsó részén láthatók még némi faragványok. Az oldali hajóknak két-két szépen tagosított kapuzatuk van. A főkapuzat kissé mélyen van s nem elég magas. A torony is a templom nagyságához képest alacsony. A másik toronynak csak alsó fele áll. Belül is elég kopasz a templom, de a pilérek és ívezetek, melyek a templom belsejét három hajóra osztják, igen szépen és merészen építvék. Főleg a szentély pilérei tűnnek ki nagy karcúságuk által. A boltívkeken egy korona, a város czímere látható. A templom falai hajdan felírásokkal voltak borítva, melyek a város krónikáját 1571-ig foglalták magokban. A roppant orgona egyik legnagyobbserű és legszebb orgona Európában. 1836—1839-ben készítették, és pedig a berlini Buchholz által. 4060 sipja s 76 változata, 4 készítője s egy lábitója van, mely utóbbi 27 billentyűből s egy változattól áll.

A templom mellett a paplak és iskolaépületek vannak. A századoknak Brassóban is van virágzó gymnáziumuk. E tanintézetben az ősrégi szerkezet és szokások a legújabb időig maradtak meg; a deákok sajátos öltözetben jártak.

A piac közepén a városháza áll; ez 1420-ban épült, de sokszor megújított, tisztes épület. Közelében a nagy árúház van, mely 1545-ben Hirscher Apollonia, a városi bíró özvegye költségén rakaték.

Az Óváros felé szolgáló éjszaki utczában a kath. plebániái templom van, mely 1766 — 1782-ig építették olasz modorban. Azonkívül a róm. katolikusok még a barátok templomát bírják. Az ágostai hitvallásúaknak a külvárosokban négy, a reformáltaknak pedig Bolonya külvárosban egy templomuk van. Az ág. hitvallásúak szentegyházai közül még a Bertalan temploma említendő, mely az Óvárosban van s igen érdekes műemlék.

A göröghitűeknek szintén néhány templomuk van Brassóban. Köztük legnevezetesebb az, mely az oláh külváros

éjszaki végén áll. Bizant modorban van építve s igen terjedelmes és czifra. Falai mind kívül mind belül sokféle képekkel borítvák. Fedele fölé hét torony nyúlakodik fel, mellyek mind bádoggal fedvék; fedelök olyan mint a ezukorsíveg s rajta egy csillogó görög kereszt áll. A főtorony négy szegletén egy-egy kisebb toronyka áll. Az egész templom, kivált messziről tekintve, hatásos látványt szolgáltat. Erzsébet orosz csárné költségén építették föl 1751-ben.

A belváros és oláh külváros között az oláhok tisztos gymnaziumi épületét találjuk, melly 1855-ben rakaték. Ez az oláhok egyetlen algymnaziumuk Erdélyben.

A belváros délnyugati sarkán a takácsbástyát, azután az 1820-ban épített városi kaput találjuk; odább egy más kapu van, melly a belvárosba szolgál; mellette a testgyakorolda (Turnschule) van, mellynek fekvése nagyon festői s melly nagyon szépen van berendezve. Ott közel egy gőzfürdő is van.

A Márton hegye, mellyen a fellegvár áll, egy részint erdős magaslatokkal környezett, kúpdadomb, melly éjszakkéleti irányban hosszan elnyúlik. Hátán sánczok, kőfalak s néhány melléképület van. Maga a vár négyszegletű s magas kerítőfalakkal övezett épület, mellynek négy sarkán szintén négyszegletű épületek és tornyok kiugranak. A vár kapuja a városra néző déli oldalon van. Most már jelentéktelen erősség, mégis katonasággal van megrakva. Ugy mondják, hogy a német vitézrend azon dombon 1211-ben egy favárat rakata, mellyet 1529-ben a moldvai vajda lerontata. 1553-ban a császáriak azon helyen egy váracsot építének.

A várhegy tetejéről szintén igen bájos kilátás nyílik; egyfelől a nyugat, éjszaknyugat és éjszak felé terülő lapályt s az ezt bekeretező hegysorokat, másfelől Brassót s az ezt környező festői hegyeket láthatjuk onnan.

Hajdan a Czenk hegyen is volt valami váracs, melly a brassóiaknak néha menedékkül szolgált, de mellyet azután ők magok rontottak le.

Brassó 1203-ban alapították. A Bárczaság főterményei közzé a len tartozik. E körülményből származott hihetőleg a

Poppe 2007

BIASSO A DEIGNI DEAVI D'IDALIBO,
KONSTANTZ VON DER SIO WERTICCHEN SEITE.

1882

monda, melly Brassó német elnevezésére vonatkozik. A monda ekkép szól: A piaczon, hol most a város háza áll, egykor rendkívül sok len termett, s midőn magasra nőtt, szálainak felső végei összehajlának s némi koronává egyesülének, millyet a város pecsétje ábrázol. Azon lenkoronát gyökerestől kivették s utóbb a város czimerébe festették; Zsigmond király azon helyen, hol a lenkorona nőtt vala, a város házát rakatá, melly azonban 1689-ben a koronával együtt a lángok által megemésztették. A monda egyik módosítványa szerint nem len, hanem aranykorona nőtt az említett helyen, s arról nevezték a helységet Koronavárosnak (Kronstadt).

Eredetileg Brassó ott feküdt, hol a völgy a tág lapályra nyílik, utóbb a háborús időkben a hegység közzé vonúlt, hol nagyobb bátorságban volt. 1236-ban a tatárok által dúlaték fel. I Lajos király 1377-ben a brassóiak régi kiváltságait megerősíté s új jogokkal megtoldá, mivel ők a Bárczaság többi lakosaival együtt magokat lekötelezték vala, a Detrekőn való Töröcsvárat saját munkájokkal és költségekkel fölépíteni. Nemsokára ezután a boldogságos szűz Máriának szentelt nagy templom építéséhez fogtak. Ugyanazon időben a város kerítőfalait és erősítvényeit is hezdék építeni, s 1384-től fogva majdnem egy századig építettek rajtok. Hunyadi János kormányzó megengedé a brassóiaknak, hogy a czenki vár onladékait a városi erősítvényekre fordítsák.

Zsigmond király gyakrabban fordúlt meg Brassóban. 1395-ben azon kiváltságleveleket újítá meg, mellyeket I Lajos a szászoknak adott vala, s Brassónak azon fontos kiváltságot adá, melly szerint a brassói kereskedők áruikat akadály nélkül Bécsig szállíttathatták, idegen kereskedő pedig Brassón túl Oláhországba nem hordozhatta áruit, hanem kénytelen volt azokat Brassóban eladni vagy elcserélni; továbbá senkitem szállíthatott Brassón át nyers viaszt, hanem ezt ott elolvasztania kellett s így juttatnia a forgalomba. Zsigmond azonkívül a székelyek grófjának meghagyá, hogy Oláhországból az árúk vámmentes bevitelét ne gátolja. Végre Zsigmond a brassói plébánosnak Zernyest falut adományozá, melly addig Töröcsvárhoz tartozott vala.

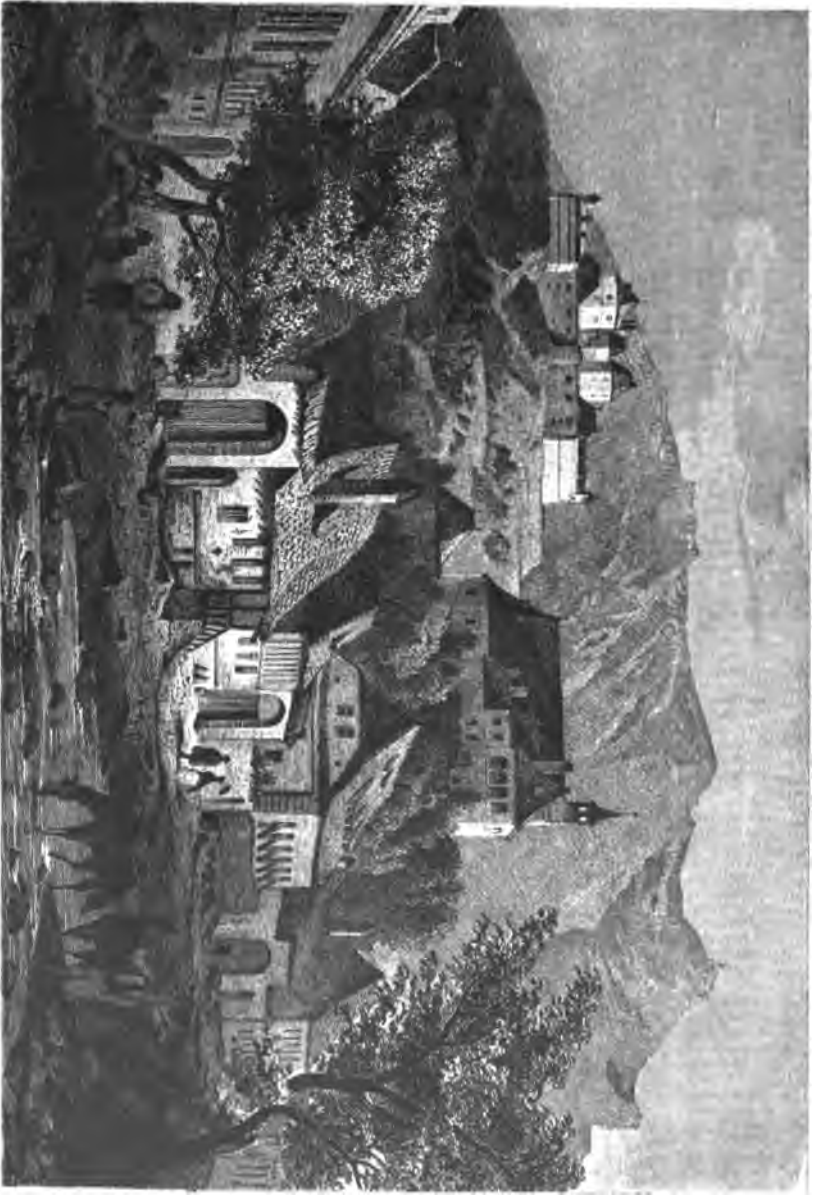
Korvin Mátyás szintén számos kedvezményben részesíté a brassóiakat, mivel az ellene forralt összeesküvésben nem vettek vala részt. Brassót az „ország ékességének, bátyájának és kapujának“ nevezte. 1471-ben a szászokat általában feljogosítá arra, hogy egész Erdélyben aranyt moshassanak és salétromot főzhessenek; továbbá meghagyá a magyar vármegyéknek, hogy a jobbágyok költözését a szász földre ne akadályozzák.

Brassó a nyert kiváltságok következtén gyorsan virágzott fel s különösen élénk kereskedést űzött. Ámde sokféle viszontagságokat is kellett szenvednie. 1421-ben a törökök a Bárczaságot is elárasták, april 3-kán megverék az erdélyi hadsereget, meglepék Brassót s Weyrauch királybíró magokkal a fogságba hurczolák. A brassóiak még jul. 4-kén is védelmezék magokat a czenki várban. 1432-ben Murad szultán Vlád Drakul hűtlen oláh vajda vezérlete alatt küldé egy török sereget Erdélybe; ekkor a brassói, kőhalmi vidékek s a székelyföld egy része tüzzel vassal pusztítottak el.

Brassó már 1527-ben szakadt vala el Szapolyai Jánostól, Ferdinánd részére állván. E példát azután a többi szász városok is követték. 1529-ben Péter moldvaországi vajda és Szapolyai szövetségese üte be Erdélybe, Földvárnál megveré a szászokat, s Prásmárt fölperzselvén Brassót szállá körül. A város előtti Márton hegyén álló favár nem sokáig állhata neki ellent s leromboltaték; a város azonban olly vitézül védelmezte magát, hogy Péter kénytelen volt az ostrommal felhagyni s odább állani. A következő évben Péter új hadsereggel érkezék meg, s most Brassó is kénytelen volt háromheti védelem után magát megadni és János királynak hódolni.

Mikép Brassó jelenleg Erdély fő kereskedelmi városa, ugy hajdan is az volt. Derék iparosai a 15. és 16. századokban a Nilus partjaiig vitték készítményeiket. A tudományokat és művészeteket is buzgón ápolták, s Brassó nem egy embert mutathat fel, kire méltán büszke lehet. Ily ember Honterus János, brassói polgár fia volt, kiben sok és alapos tudomány és szent buzgalom lakozott. 1533-ban Krakóból, Wittenbergből és Bázélből, hol tanulmányait folytatta vala, haza érkezvén,

von Konrad Weitz

Druck & Verlag v. G. Lange in Dürrescheldt

von Konrad Weitz

BRUNNEN, DAVEN, GYMNASIUMS, DES WÄLDR. ALTESSTADT UND FESTE UND KRÖNENSTADT.

Im Verlage des Buchhändlers in Berlin

a Bárczaságban a reformációt hirdeté s Brassóban Erdély első könyvnyomdáját állítá fel. Brassóban az új tanításokat még elébb vették vala be, a barátokat és apáczákat már 1530-ban fűzték ki a városból. Honter és tudós barátja Wagner Bálint fáradhatlan buzgalommal megerősíték az új egyházat. Honter 1544-ben a város papjává lön s ekkor a még most is virágzó gymnasiumnak veté meg alapját; első igazgatója Wagner Bálint volt.

Midőn Honter Izabella királyné által tanácsosa és kincstárnoka Martinuzzi ösztönzésére Fejérvárra az országgyűlésre idéztették, hogy ott sáfarkodásairól számot adjon; az aggódo brassóiak Honter helyett Glatz Mátyást küldék egy követséggel, s az az új tanítást olly bátran és sikeresen védelmezte, hogy Martinuzzi indítványát, miszerint az eretnekek megégettessenek, a királyné tanácsosai határozottan elvetették.

Brassónak vitéz emberei is voltak. Illy vitéz és ildomos ember Weisz Mihály királybíró volt. Báthory Gábor fejdelem Nagyszebenben sok zsarnokságot művelt vala s 1611-ben hadaival Brassó alá szálla, hogy ezt is engedelmetlenségé miatt megfenyítse. Weisz Mihály, az elszánt királybíró legott erélyes intézkedéseket tett, hogy a fenyegető veszélyt Brassóról elhárítsa. Szövetséget vete Radul Szerban oláh vajdával, ki a fejedelmen valami sérelmet akart megboszúlni. Az oláhok a hegységen át az országba nyomulván, Brassó falai alatt járnak tábort. Báthory Sz. Péter mellett táborozott; az összehittközést még halasztani kívánta. Radul rábeszélé a brassóiakat, hogy a fejedelmet táborában támadják meg. A szövetséges hadak tehát kivonulának a városból s csatára szálltak a fejdelemmel. Ez megverették, s a város krónikája szerint 10,000 harczosa maradt a csatamezőn. Báthory eltakarodni kényszerült s Bethlen Gábort Konstantinápolyba küldé, hogy új török segédhadat szerezzen. Bécsben a kínálkozó jó alkalmat meg akarván ragadni Forgács Zsigmondot német katonákkal küldék Erdélybe. Forgács Kolosvárt és Fejérvárt megszállván, Radul oláhjaival egyesült. Báthory Nagyszebenben vonult vala meg. Forgács és Radul körülzállák a várost, de a rendes vívást nem kezdhették meg, mivel

kellő ágyúik nem voltak. Tehát alkudozás által akarták Báthoryt rábírní, hogy magát megadja. A fejdelem már habozott, ekkor híret vevé Bethlentől, hogy a török segítség már az uton van. Most hallani sem akart többé a megadásról s a székelyeket csatára szólítá, kik nemsokára meg is érkezének. Forgács az alkalmas időt elmulatta vala, hadserege néhány sikertelen csatározás után szétszóraték, Radul pedig Oláhországba takarodék.

Azalatt a törökök Erdélybe nyomulának s Brassó alá szállának, melly Báthorynak még ellentállott. Weisz Mihály belátta, hogy a két ellenség felett nem győzhet. Tehát rábeszélé a pasát, ki a törökséget vezénylette, hogy vele személyesen találkozzék. Ott elmondá az okokat, mellyek a szászokat fegyveres ellentállásra indították vala, s a pasát lekenyereznie sikerült. A törökök elvonulának. Báthory Gábor erre feldühödven az egész környéket elpusztítá. Megvevé Földvárt, Rosnyót, Töröcsvárt és Feketehalmot s azután ismét Brassót szállá körül. Ekkor rendkívüli lelkesülés szállá meg a brassóiakat, örege apraja fegyvert ragada s a negy templomban esküvel fogadák, hogy magokat életre halálra védelmezik.

Báthory gyanút vetett vala Bethlen Gáborra, ki még mind Konstantinápolyban mulat vala, s Géczy Andrást küldé oda, hogy eljárását a szultán előtt igazolja. De Géczy elárulá urát s Konstantinápolyban a szászok kezére dolgozott, sőt török segítséget is vitt a szorongatott városnak. E körülmény a brassóiak harczvágyát egészen a gondatlanságig fokozta. Kivonulásnak a városból, hogy az ellenséggel nyílt csatamezőn szembe szálljanak. Földvárnál esék meg 1612-ben a véres csata, mellyben Báthory győzelmeskedett. Mondják, hogy egy hűtlen oláh hamis hír által a zsoldos lovas csapatokat futásra indította, míg Géczy a csatarend felállításával volt elfoglalva. A gyalogság, melly tanulókból, mesteremberekből állt, eleintén nagyon vitézül harczola, de végre a túlnyomó erő által elnyomaték. Weisz vitézül harczolva elesék.

Végre a török szultán közbenjárt s így véget vete a hosszú hadakozásnak. Báthory végzete különben is mar betelje-

sedő félben volt; Bethlen Gábor foglalá el a fejedelmi széket, s alatta a szászok is csendesebb napokat értek.

A háború okozta nyomorhoz néha a halálvész is járult. Ez történt különösen 1553-ban, midőn három hónap alatt valami 5000 ember halálozék meg Brassóban. Földrengések is látogatták meg a várost. 1689-ben rettenetes tűzveszély pusztította el, melly a főtemplom fedelét és magas tornyát, orgonáját és oltárait, a szép városházát s a gymnasium beces könyvtárát is fölemészté. A tüzet talán Caraffa császári tábornok katonái rakták, kik mint barátok érkeztek vala oda.

Brassó már régen elfelejtette volt a múlt századok viszonyosságait, midőn 1849-ben az iszonyatos polgárháború gyúlt ki, melly Erdélyt üszkökkel és romokkal borítá be. De Brassó ez úttal keveset szenvedett.

Brassó környéke.

Brassónak igen érdekes környéke van. Valami fél mfdre keletre a zajzoni fürdő van, hol a módosabbak Brassóból, sőt Bukarestből is a nyári hónapokat szokták tölteni, s hol az ország egyik legtidvösebb gyógyforrása fakad.

Zajzon a hassonnevű csermely mellett a festői Csukás s Tészla havas éjszaki ágai között fekszik. A völgy éjszakra nyílik s a Csukás neki igen szép határfala; a hegy ágazatain szép sétaösvények kigyódzanak el, melyekről, kivált az ugynevezett kilátás felől, felséges messzelátás esik a Háromszékre és Bárczaságra. A fürdőhelyen néhány csinos nyaralót találunk, mellyek brassói polgárok birtokai; az idegenek számára jó vendégfogadó s más szállások vannak. A főforrás csinos oszlopcsarnok alatt van, körülte kellemes sétahely terül el. A források közül leginkább hármat használnak mind ivásra mind fürdésre. Erős vasas borvizek és sok híres gyógyforrást felülmúlnak, nevezetesen a heilbrunni, gleichenbrunni, gieszhübeli, emszi, szelterzsi forrásokat. Különösen Ferdinánd forrása a

jód és vas, Ferencz forrása a jód, Lajos forrása a vas mennyiségével mulja felül az említett gyógyvizeket.

Brassóból az út Tatrang helységen át vízzen Zajzon faluba. Innen délkeleti irányban tovább menvén a Bozai szorosba jutunk. Zajzontól kezdve az út lassan emelkedik fölfelé, míg nem a hegynyergen átkelve a Boza völgyébe ereszkedik s déli irányban Oláhországba szolgál. E szoroson át azonban csekély közlekedés van, mert útja még nagyonis kezdetleges. Mindazáltal veszteglőház és vám hivatal azon szorosban is van. Hajdan az ellenség gyakran nyomult be azon az országba, s a keresztes vitézek már II András király idejében építének ott egy várat a határ ótalmára. 1788-ban a törökök megverték a székelyeket, kik azon szoros védelmezésére rendeltettek vala oda.

A Bozai szorostól nyugatra más szoros van, melly szintén Oláhországba szolgál. E szoros Tatrangtól délre esik, s Ósáncznak nevezetik. Ott csak lovas és gyalogösvény van.

Még odább nyugatra a tömösi szoros kanyarodik el. Ez most a legjártabb szoros, mellyen a Brassó és Bukarest közötti forgalom eszközöltetik. Az út elsőben délkeletre megyen, azután a Tömös völgyén fölfelé délre vonúl. Felső-Tömös mögött mind feljebb emelkedik, míg nem az elég meredek Predjáli nyeregre jut, melly ott az ország határát jelöli. Onnan az út a Prachova völgyébe ereszkedik. A Tömösi szorosban sok festői sziklacsoportot találunk, útjának két oldalán gyakran függőleges sziklafalak és szirtzetek merednek föl.

Hajdan e vadregényes szoroson csak gyalog vagy lóháton lehet elmenni. Csak 1788-ban, az osztrák-török háború idején, kezdék meg a szekérutat építeni, melly azután lassankint egészen elkészült. A Predjálon átmenő szép műút csak 1850 óta épült. 1849-ben a Tömösi szorosban két ütközet volt: marc. 21-kén a császári katonák harczolának ott a magyarokkal, miután Brassót elhagyták vala; jun. 18. és 19-kén pedig az oroszok nyomultak be azon szoroson Erdélybe, miután az ott volt székelyeken erőt vettek vala.

Még érdekesebb a töröcsvári szoros, melly Brassótól délnyugatra esik. Az oda menő út a Bertalan templomát ke-

Land & Water v. Langen in a.m. 1844

KONINKRIJK VAN NEDERLANDEN. BURG ROSENAD. SIEBENBÜREN.

Läufer in St. Hermann'schen Felsen

rüli meg, azután nemsokára az úgynevezett fortyogónál a Bérczának magas hegységek által berekesztett völgylapályára jut. A fortyogó egy nevezetes forrás, mellynek vize gyakran hirtelen eltűnik s egész éven át is kimarad, azután pedig ismét olly hirtelen megjelenik. A völgylapály keleti oldalán az Iskola hegység részint erdős, részint kopasz és sziklás ágazatai nyúlnak el szép kúpdad hegyeket alkotva; a nyugati oldalon a magasabb hegytömegek emelkednek, mellyek a tekintélyes Fekete hegyet, mellynek árnyéka a lapályig szolgál, a Király-hegy czikkás sziklafalazatával kapcsolják össze. Nemsokára Újváros szász faluba érkezünk, melly mellett magános halom dudorodik ki. Ez a monda szerint arculcsapásnak köszöni keletkezését. Midőn t. i. amaz ősrégi időkben az óriások (hűnek) uralkodtanak a világon, a Bérczaságban is olly óriás család élt. Egy játszó gyermek valamikor homokot és földet szedett kötényébe. Az atyjának ez időtöltés nem tetszék s arcul csapá gyermekét, hogy ez a kötényében volt homokot elejté. Így támadt az említett halom.

Alig egy fél órával odább délre Rozsnyó szász mezőváros van, mellyben valami 5000 szász és oláh lakik. Rozsnyó nyugati oldalán egy meredek és kopasz mészkőhegy nyúlakodik fel a lapály fölé, mögötte és mellette más hegyek sorakoznak egymáshoz. A kiugró mészszikla tetejét, mint valami óriási sasfészek, a szép és festői roszyói vár koszorúzza. E vár a legszebb látványt annak szolgáltatja, ki az Újváros és Rozsnyó közötti s odább D-re a Töröcsvárnak tartó útról szemléli. A mezőváros piaczaról is szépen látjuk. Tetemes kiterjedésű s azon része, melly a városra néz, még egészen jó karban is van. A belső épületeket kerítőfalak övezik, mellyek bástyákkal és tornyokkal erősítvék. Hátul a fő kerítőfal alatt még egy kőfal van, két toronnyal, mellyek már dőledeznek. A tulajdonképi várépület még lakható, s egy őr lakik benne. A vár udvarán valami 80 öl mély kút van, melly a sziklába vágatott s 1640-ben végeztetett be.

A rozsnyói várat eredetileg a német vitézek építették; de azon első építményeiből alig maradtak meg néhány nyomok.

Nem messze Rosnyótól, a Bácsza mellett az ugynevezett Bagolyvár maradványai láthatók. E várat 1345-ben a tatárok ronták le.

A rosnyói várról gyönyörű kilátás esik a Bácsza lapályára s a környező hegyekre.

Rozsnyót elhagyván mind közelebb jutunk a hegységhez, s a lapály mind hullámosabbá válik. Illy hullámos elődombokon és völgyeletekben Új-Tohán oláh falu van elszórva, mellynek kiterjedése valami 2 mfd. Azután Töröcsfalu következik, mellyben körülbelől 7000 oláh lakik, s melly talán 4 mfdnyi területen van elszórva. E falvak gunyhói messzire esnek egymástól, ott vannak rakva, hol alkalmas hely találkozott, környezve udvarral, kerttel, rétekkel és szántóföldekkel. Lakosaik szegényesen öltözött, szűken élő, a miveltésnek alsó fokán álló oláhok, kiket kalibásoknak azaz kalibában, gunyhóban lakóknak neveznek. E kalibások tehát nem külön népfaj, mint némelyek gondolják, hanem igazi oláhok; leginkább baromtenyésztéssel foglalkoznak, sok ügyes vadászás és csempész is van köztük.

A Bucsecs és Királykő kiágazásai összehajlanak s mindjárt Új-Tohán mögött, a lapály déli végén, keletről és nyugatról dőlve annyira közelítenek egymáshoz, hogy csak a Töröcsi patak által választatnak el egymástól, s egy völgyes szoros, mintegy szűk kaput alkotnak, melly a lapályról a hegység belsejébe szolgál. A szoros bal oldalán egy meredek dőlésű, 1000 láb magas fehér mészkő-fal mered föl; a jobb oldalon szürke kárpáti homokkő alaptól egy meredek, kerek mészszikla nyulakodik fel mint óriási oszlopkúp. Ennek tetején a régi Detrekővár vagyis Töröcsvár áll, mellyről a szoros s a benne elszórt falu meveztetik.

Töröcsvár sajátosságos, félig román, félig gót modorban épült. A főépületeket kőfalak kerítik be, mellyek fölé négyszegletű vagy kerek, csúcsos fedelű tornyok nyulakodnak. Kelet és éjszak felől négyszegletű tornyok vannak; az éjszaki torony az egész várépületnek homlokzata; a nyugati oldalon a kerítőfalból kerek bástya és egy kis torony áll ki, a déli oldalon is egy bástya áll. Az összes építmények még jó karban

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt.

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt.

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt.

**TÖRCSVÁR A TÖRCSVÁRI SZOROSBAN.
S. G. H. L. O. S. S. TÖRFTZUNG IM TÖRFTZURGER PASS.**

Landes- und Kreisbibliothek in Pest.

vannak és lakhatók. A vár belsejébe egy kapu szolgál, melly a toronynak majdnem fél magasságában van, s mellyhez most egy fa lépcsőn juthatunk. Azelőtt csak egy hágcsón lehetett oda jutni, mellyet éjjelenként felhúztak s félretettek. A kapu régi és vassal megerősített ajtaja ugy van készítve mint a dobogó s vas lánczokon leereszthető. A belső épület közepén kis udvar van, melly körül nyílt karzatok nyúlnak el; ezek az egyes szobákba szolgálnak. A szobák mind kicsinyek és dísztelenek. Egészben véve Töröcsvár kicsike, de csinos várépítmény. Nem régen még darabantok állottak benne őrt, jóllehet jelenben katonai jelentősége nincsen.

Az éjszaki oldalon a vár alatt némelly új házikók és egy korcsma van, dél felé a völgyben a harminczadi hivatal és veszteglő intézet szép és tartósan épített házai terjednek el.

Töröcsvárat, úgy mondják, 1212 táján a német vitézrend nagymestere építteté először, és pedig csak fából. I Lajos idejében 1369-ben a Bárczaság lakói kőből építtettek erősebb várat, s ezért a király nemcsak régi kiváltságait és igazait erősítette meg, hanem Vidombák és Rosnyó birtokát is továbbra biztosítá nekik. A várhoz a következő 11 falu tartozott: Töröcsvár, Töröcsfalva, Bácsfalva, Türkös, Csernótfalu, Hosszúfalva, Tatráng, Zajzon, Purkerecz, Krizba és Apácza. 1498-ban II Ulászló király e jószágokat a várral együtt 6300 ftért zálogba adá, azon kikötéssel, hogy a zálog örökre a bárczasági lakosok vagyis a brassóiak birtokában maradjon, ha annak idején a fölvelt kölcsönt a király meg nem fizeti. Az adósság csakugyan sohasem fizettetett meg, s végre II Rákóczy György Töröcsvárat javaival együtt 1651-ben örök időkre a brassóiaknak adá el. Ezóta Rákóczy György fejedelem rendeletéből mindig két várnagy volt, egy brassói polgár s egy magyar, kik hónapokint váltakozva viselték tisztjüket.

Töröcsvár felől a Bucsecset mászhatjuk meg. Paraszt lóra ülünk, melly a hegymászását megszokta. Csak fa nyerge van, melly egy silány hevederrel a hátára van kötve, s talvánkossal vagy pokrócczal kipárnázva. A ló igazítására egy kötőfék vagy igen egyszerű kantár szolgál, mellynek zabolája azonban nem tétetik a ló szájába. Ezt t. i. nemis kell igazi-

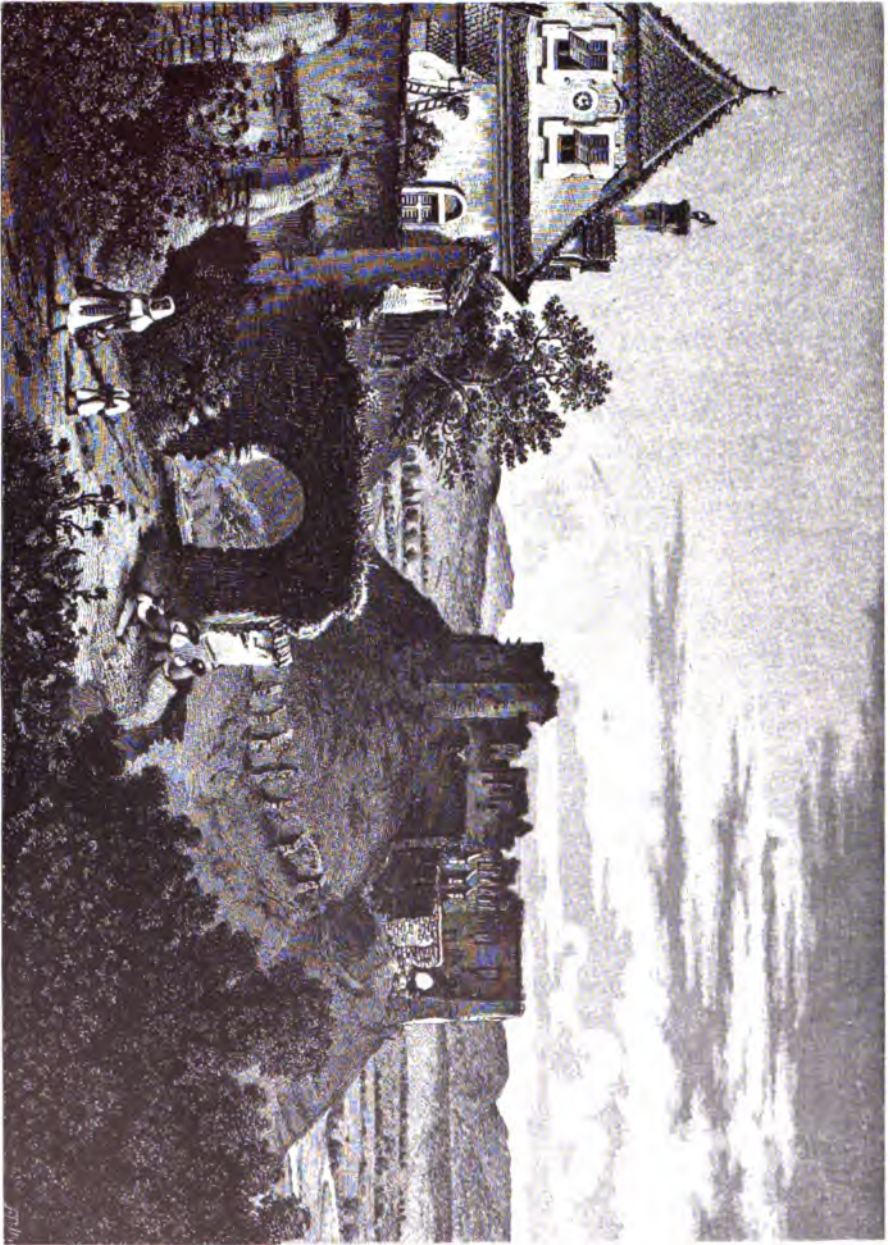

tani, magától megyen s igen óvatosan követi az előljáró lónak nyomait. Elöl pedig a kalauz lovagol. A ló gondosan vizsgál-gatja a földet, hol veszélyesnek látszik, azután ösztönszerűleg oda lép, hol legbátorságosabb.

Az út a völgyesorosban a vár s a határbeli tisztek házai mellett kanyarodik el és csakhamar a keletről folyó s a Töröcsbe szakadó Burczesoare patak köves medrébe fordul. Ebben valami 3 óráig kell lovagolni. Ennyire terjednek Töröcsvár falu s a hozzácsatlakozó Musezel falu házikói, mellyek a patak szélén elszórvák. Végre odahagyjuk a patak medrét s azon keskeny ösvényre fordulunk, melly csigavonalokban egy meredek hegylejtőn viszen föl. S ezzel a kapaszkodás kezdődik, melly mindjárt eleintén fárasztó és bajos, de nem tart sokáig.

A hegylejtőn felkapaszkodván, egy hegynek lapos gerinczén folytatjuk utunkat keveset mászva s folyvást délkeleti irányban menve, hogy ekkép a kelet felé eső Bucsecs déli oldalára kerüljünk. A hegy, mellyen előrehaladunk, eleintén mindkét felől sűrű, s a kilátást elfedő bükkessel van fedve. Feljebb a fenyves kezdődik. Valami két órai lovagolás után az erdő végét érjük el. Most az út zöld gyepvel fedett meredek hegyfal oldalán huzódik tovább, és szabad kilátás nyílik. Valóban nagyszerű havasi világ bontakozik ki szemünk előtt. Dél felé messze földön egy magasabb hegy sem emelkedik, de nyugat felé az átellenben álló közeli Királykő rekeszti be a láthatárt. Éjszak és kelet felé a meredek hegyoldal nyúlik el ugyan, de túl rajta nagy messzeségből a Bucsecs vadul szagztatott sziklafalai is mutatkoznak. Amott a legroppantabb és legmeredekebb szagztatott sziklafalak és kúpdad kőoszlopok nyúlakodnak fel, emitt szédítő hegynyílások és mélységek tátongnak, többnyire vakító fehér színben ragyogva, hol még a legigénytelenebb havasi növények sem verhetek gyökeret. Csak a legmagasb tetők előtt elnyúló kisebb magaslatokat alant többnyire a lombos erdő kedves zöldje, feljebb a fenyves sötétzöld, sőt feketés öve s végre helyenként szép változatosságban zöldellő, terjedelmes gyepmezők ékesítik. De gyakran a tetők közvetlenül a völgyek talpából merednek fel, merészen és meredekül mint mézszürtezetek. A mélyen alattunk egy zöld völgyecskében

Verlag v. G. L. Neumann, Neudamm

Preis 3 Mark 50 Cts. in gebundenem Zustande

F. v. S. 1878

FOLIOVAB. ROMJAI. RUTINEN VON MARTIN B. O. R. G.

Verlag des Königl. akademischen Buchhandlung

elterjedő Uj- és Ó-Mojecs s a valamivel odább levő Sate fundate helységek gunyhói mintha apró szénaboglyák volnának. Pestere kis falu pedig a Királykő délkeleti oldalán függ mint valami fecskéfészek.

Déli oldalát a hegygerincznek, mellyen fölkapaszkodtunk, ismét fenyves fedi. Mielőtt ennek vége szakad, Gucczán osztrák határőrsöt érjük el. Mindjárt e végörs felett, körülbelül 5800 lábnyi magasságban az erdős öv felső határa van. De a keskeny ösvény még sokáig az erdő szélén kanyarodik tovább. Végre elhagyja az erdőt, s most meredek oldalú hegyhasadékok és nyílások felső párkányán kell nagy óvatossággal tovább haladnunk. Balra egy meredek, nagy kőtömegekkel behintett hegylejtő néhány száz lábnyira vonul fel, odáig hol egy hatalmas, részint fakó, részint fehér színű mészkő-fal délkeleti irányban valami egy mfdre tart, s a Bucsecs tetejét éjszak és kelet felől is környezi. Ösvényünk jó darabig mintegy a pártázaton vonul tovább, melly a roppant sziklafal s a mély völgyzugok között elnyúlik, végre a sziklafal egyik horpadását érjük el s ezen a gerinczére jutunk. Ott a Sztrunga nevű oláhországi határőrs van, melly felől egy ösvény délre egy kolostorba visz; balra fáradságos mászással a sziklafal gerinczére kapaszkodunk fel. Ott fent a sziklafal mögött dél felé egy nagy zöld havasi rét terül, mellyet bal felől hatalmas mészkő-tömegek határolnak. Most már egészen a Bucsecs déli oldalán vagyunk, melly sokkal menedékesebb mint éjszaki és nyugati oldala. Még valami két óráig felváltva sziklák között s sziklákon, hömpölyökön, havasi réteken meg törpefenyű-foltokon át hol fel, hol le kell másznunk, míg nem végre Erdélynek legmagasb nyergét érjük el, mellyet a Bucsecs két csúcsa, az Uom és Kerejman alkotnak. Itt leszállunk a lovokról, s az utolsó meredek utat gyalog kell megtennünk. Rendesen az Uom nevű csúcstot mászzák meg, mert a Kerejman megmászsása, úgy mondják, még sokkal bajosabb. Az Uom csúcs sokfélekép szagztatott mészkőkúp s kivált a töredékek és hömpölyök, mellyek azt köpenyszerűleg övezik, nagyon nehezítik annak megmászsását. Maga a csúcs egy elég lapos, gömbölyű hegysikkal végződik, mellyen valami 35 lábnyi átmérőjű, kerekded, golyóhoz hasonló homok-

szikla fekszik. Erre nem lehet felmászni, s a csúcsot az ő alakjáról, melly emberfejhez hasonlít, nevezték az oláhok Uomnak Erről nagyszerű ki-és messzelátást élvezhetünk, ha a környéket nem fedik be sűrű felhők és ködök, mi nagyon gyakran szokott történni. A magas hegység jelleme az éjszaki oldalán mutatkozik legnagyobb szerűen, holott roppant függőleges sziklafalak és tornyok emelkednek s borzasztó hegyszakadékok és feneketlenségek, 3000 lábnyi mélységűek is tátongnak. A Bucsecs s az átellenben emelkedő Iskola hegye között egy roppant hasadék nyúlik el, melyet a legvadabb, rémítőn szaggatott falak, tornyok és feneketlenségek jellemeznek.

A Bucsecs nyergéről a Pusztului csúcs alatt elmenvén egy magas sziklafalra jutunk, mellyről szintén nagyszerű kilátás nyílik; azután délnek fordulunk, a meredek Kerejmant balra hagyván, s mind alább ereszkedvén végre egy szűk havasi völgybe jutunk, mellyen egy hegyi patak tajtékozva és zúgva lerohan. E patak a Jalomicza. Ezen átkelvén eleintén partján haladunk tovább, azután egy hatalmas sziklatömeget kell megkerülnünk, arra a völgyön fölfelé lovagolunk s végre egy nagy sziklás völgykatlanba jutunk. Ennek meredek falai és sziklakúpjai, mellyeken itt is ott is kereszttek állanak, egy vadregényes tájéket alkotnak. A legmagasb sziklafalban fekete sötét tágas barlangot találunk, előtte s egy majdnem kihajló hatalmas sziklatuskó alatt egy alacsony, madárfészek módjára a sziklához ragasztott házsor van, melly fölé a barlangból egy kis templom emelkedik. Bajos ösvény kanyarodik fölfelé s a házsor közepén alacsony kapuhoz viszen, melly a Szkit-la-Jalomicza nevű kolostorba nyílik.

E nevezetes barlangkolostorban, a világ zajától egészen elrekesztve — mert a legközelebbi oláhországi vagy erdélyi falu egy napi járó földre esik —, valami 5050 lábnyi magasságban két barát s egy öreg szolga lakik. E kalugyereket a nép mint szent embereket nagyon tiszteli. Sötétzöld hosszú s tágas újjú felső kabátot s fekete hegyes karimátlan nemezkalapot viselnek; hajukat és szakállukat sohasem vágják.

A házsor, melly a barlang elejét elfoglalja, egy színt s két kis szobát foglal magában. A középben, épen a bejárás fölött

1862. 225

Verlag v. J. C. Lange in Darmstadt

A. Kohnen sculp.

**A BOTTALVAI TEMPLOM. ERDÉLYBEN.
BEEFESTIGTE KIRCHLE IN BRENNDORF. SIEBENBÜRGEN.**

Lauter des Holz hiesigenvalanFesten

a házfedélből egy toronyka nyúlakodik fel. A házsor mögött a kis templom áll szabadon, mellette a konyha van. Mindez építmények a barlang torkában vannak, mellynek szélessége és magassága 30—40, hossza 400 láb. Mögötte, úgy mondják, sokkal nagyobb barlang van, mellyben cseppkövek is találkoznak.

Most Brassó éjszaki környékébe s nevezetesen Földvára és Előpatakra teszünk egy kirándulást.

Földvár mezőváros, melly agyagfokozaton épült, Brassó vidékéhez tartozik s lakosai túlnyomólag szászok. A helység délkeleti oldalán, egy dombon a régi várnak maradványai láthatók. E várat eredetileg a német vitézek építették, kik II András királytól kapták e földterületet, hogy azt megmíveljék s hogy az országot a rabló szomszédok, különösen a kúnok és bessenyők berohanásai ellen megvédjék. A német vitézek hét várat raktak, t. i. Földvart; Heltvent Höltövény falutól két órajársnyira egy meredek kőszálon, Földvartól nyugatra; Feketevárt a Feketehalmi hegy déli oldalán; Bagolyvart Rosnyó mellett; Rosnyóvart; Törösvart; s végre Keresztvart, Nyén mellett 5 óra járásnyira Brassótól éjszakkeletre.*) Bagolyvár és Keresztvár egészen eltűntek, a többi várakból kisebb nagyobb fal- és toronymaradványok még most is láthatók. Földvorból még tetemes falmaradványok és egy kapu van meg, mellyen e felírás olvasható: „Porta latina.“

Földvárnál két jelentős csata volt. Jún. 22-kén 1529-ben a Gerendi Miklós püspök, Török Bálint és Majláth István vajdák s Pemflinger Márk szász királybíró által vezérlett erdélyi hadakat Péter moldvaországi vajda veré meg Földvárnál; 1612 okt. 15-kén pedig ugyanott a brassóiak vallottak nagy

*) E váraktól származtatják némelyek Erdély német nevét. A várak német nevezetei: Marienburg, Heldenburg, Schwarzenburg, Eulenburg, Rosenauer Burg, Törzburg, Kreuzburg.

kudarczot; Török István, Báthory Gábor hadvezére veré meg őket.

A várdombról s általában a földvári agyagfokozatról igen szép kilátás esik a Bátorasági lapályra, a déli magas bércekre s az alacsonyabb, de változatos és szépen alkotott hegysorokra, melyek a szép lapályt kelet, éjszak és nyugat felől berekesztik. Dél felé az ország legmagasb hegységének egyik része nagyszerű hegylejtőkkel s kopasz, függőleges fehér tetőkkel emelkedik; ez utóbbiak a sötétszöld erdőv fölé magasra nyulakodnak fel a kék levegőbe. Itt közvetlenül a lapályból merednek föl s tövüktől kezdve láthatók, ott magas előhegyek fedik el tövüket és oldalukat. A délkeleti földszögleten egy menedékesebb és alacsonyabb hegysor kezdődik, mely délről éjszakra vonúl mind magasabbra emelkedve. Nyugat felé a láthatárt az Apáczai erdő rekeszti el, mely meredekül feldomborodó kisebb hegység tetőtől talpig nyájas lomberdővel van fedve. Éjszak felé alacsonyabb, részint kopasz, részint gyér erdővel fedett magaslatok nyulnak el. A déli magas bércek vonalában a roppant kőfalhoz hasonló Királykő legnagyobb-szerű alakot mutat. Keleti szomszédja, a Bucsecs csak két csucsával nyulakodik ki az előtte fokozatosan domborodó előhegyek, a Czenk és Iskola hegye mögül. Odább keletre a Tészla és Csukás havasok merülnek fel. E magas hegyláncz előtt a lapályból az elszigetelt Péter hegye emelkedik, mely a Királykőtől éjszakra büszke kupola módjára emelkedő Feketealmi hegy apró hasonmása.

Földvállról az út az Olt folyón átkelvén Hídvég falun keresztül egy elég kietlen völgyben Előpatakra visz. Más, valamivel rövidebb út Brassóból éjszakra Botfalunak tart, mely száz helységben nagy, szép s részint még erősítvényekkel környezett templomot találunk; innen az Olt folyón át Árapatak oláh faluba visz, hol az éjszokról délre csapó Előpataki völgy az Olt völgyébe szakad. Az Előpataki völgy sem nagyon kies, s útja elég rozsz.

Előpatak Erdélynek egyik legjobban berendezett fürdőhelye. Egy völgykatlanban fekszik, melyet többnyire meztelen vagy csak silány füvel és bokrokkal fedett magaslatok

1898. aug. 23

1898. aug. 23. Magyarországi utazás.

1898. aug. 23

KIS-ÓPATAK FERDÉNYESÉN. — KIS-ÓPATAK, BALDONDORC UN SIKERFENYŐRGEN.

1. inf. és St. bizományban lészen.

öveznek. Közelebbi környezetében csak egy kies nyires és bükkes van. Előpatak valóban hírét nem regényes vagy bájos környezetének köszönheti, hanem forrásainak, melyek gyógyító hatása el van ismerve. Ezek jeles égvényes vasas savanyú vizek, nagyobb mennyiségű vaséleccset foglalnak magokban mint a hasonló legtöbb források; nevezetesen a rohicsi, pyromonti, spaai, bártfai, schwalbachi stb. forrásokat mulják felül. Előpatakon öt kút van, mind az öt forrás a helységen át folyó patak közelében fakad, és pedig kék tömött agyagból. Három forrást ivásra, kettőt fürdésre használnak. A ivóforrások, t. i. az őskút, az újkút és Annakút, fa kádba foglalják, s nincs kifolyásuk. Vízök zavaros s kellemetlen ízű.

A kutak csak néhány lépésnyire esnek egymástól; mellettök hosszú ház sor nyúlik el, melly a részint kényelmesen felszerelt lakásokat foglalja magában. A ház sor előtt egy sétahely van. A fürdővendégek különböző szükségerei kielégítésére három vendégfogadó, egy kávéház, egy gyógyszerár s néhány árú bolt szolgál. A kutak környéke, a fürdőhely közepe, fölött és alatt egyegy templom van; az alsó oláh templom Milos fejedelem, a felső egy kanonok költségén épült. A lakások többnyire egyes erdélyi mágnások tulajdonai.

A fürdőt nemcsak Erdély különböző vidékeiről látogatják meg a különböző népségek, hanem Moldva és Oláhországok gazdag nemesei is oda szoktak menni. Előpatakon tehát a fürdői időszak alatt igen tarka népegyületet és élénk sürgést forgást találunk; ámde nagy kényelmet ne igényeljünk ott. Általában a kényelmes berendezés dolgában az erdélyi fürdőhelyek még a magyarországiak mögött is állanak, pedig ezekben sem találunk valami nagy kényelmet. Sok beteg elsősben Előpatakra megy, hogy ott az erősebb borszéki források használására előkészüljön.

Végre Brassóból még egy kirándulást teszünk, t. i. az éjszakkeltre levő Prásmárra. Ez száz mezőváros, négy órajárásnyira esik Brassótól s kivált arról nevezetes, hogy tekintélyes gót temploma van, mellyet még jó karban levő erősítővények környeznek. Elöl a templom kastélya van, mellyben a helység előljárói gyűléseiket tartják; ehhez a lőréses,

erős kerítőfalak csatlakoznak, melyek a templom egész udvarát befogják. Boltozott folyosó a kapuhoz visz, melly emelcsős védrácsaal elzárható s mellyen a templom udvarába juthatunk. A kerítőfalhoz bolt- és szobaféle helyiségek támaszkodnak, mellyek a templom körül sorakoznak s az udvarra szolgálnak; ajtóikhoz lépcsőkön kell fölmenni. E helyiségek lakhatók voltak, úgyhogy veszélyes időben az egész helység lakossága oda menekülhetett; jelenleg magtárakul szolgálnak.

Maga a templom kereszt alakjában épült, közepéből a torony emelkedik. Most sem belseje sem külseje nem mutathat fel építészeti ékesítéseket, talán eredetileg sem bővelkedett azokban, mert hihetőleg inkább azon voltak, hogy erős épületet rakjanak, mintsem szépet és ékeset.

Prásmár már a Bárczaság határán van, ott hol a székelemek földje, Háromszék kezdődik. Mindazáltal lakosai a Bárczaság szász szokásait és ruházatát híven megőrizték. E viselkedés nagyon sajátos. A férfiak szűk nadrágot viselnek durva fehér posztóból, magas szárú csizmát, mint a magyarok, továbbá ünget, melly a nadrágon lelóg, s mellyet egy övvel szorítanak a derékhoz, mellényt s azonfelül egy hosszú, különös szabású kabátot kék posztóból, és sok hosszú csattal. A fejbe nemezkalapot tesznek. A lányok füzővállat vagy ujjast viselnek, sűrű ránczokkal való szoknyát s a vállról lefüggő hosszú, fekete színű posztó köpenyt. A fejbe egy süveget tesznek, melly a magyar kucsmához hasonlít.

Sz. György. Bálványos. Büdös és Sz. Anna tava.

Prásmártól éjszakra menvén s az Olton átkelvén csakhamar a székelyek földjét s névszerint Sepsi, Kézdi és Orbai székek egyesüléséből támadt Háromszéket érjük el. Prásmáron még a szász elem uralkodik, egy óra járásnyira odább éjszakra már más nemzetet, más nyelvet, szokásokat és nézeteket találunk. Általán véve a székelyek a magyarokkal egyenlők,

W. W. W. W.

Druck & Verlag v. O. Lange in Bamstadt.

W. W. W. W.

A. PRAMÁŘI TĚMPLOM ERDÉLYBEN. KIRCHE ZU TAUTLAN IN SIEBENBÜRGEN.

Lauffer és Stolp beszámolójának képe.

mindazáltal sajátosságos arczatuk, szokásaik és módjaik vannak, s nyelvök is a magyar nyelvnek egyik külön szójárása.

Az Olt által szegett háromszéki lapály valami kerthez hasonlít, melly mindennel meg van áldra, mit az éghajlat csak nyujthat, s mellyet sok székely falu ellep. Ezek, ugyan nem olly kitűnők és szabályosak mint a szászok vagyonos helységei, mégis a legtöbb magyar s még inkább az oláh falvaknál sokkal különbek. Hol a háromszéki lapály legtágasabb, ott a székek főhelye, Szepsi-Sz. György fekszik, melly mezővárosban több mint 2000 székely és örmény lakik. De a mezőváros inkább faluhoz mintsem városhoz hasonlít, kivéve a nagy piacot, hol néhány tágas árusboltot s a volt székely huszárezred törzstiszteinek lakjait találjuk. Ez ezred törzstiszteit. i. az erdélyi katonai végvidék eltörlése előtt azon városban laktak. A helység részint egy völgyben részint dombozaton terül; legnagyobb részét szűk és görbe utcák s kis házikók és kunyhók teszik. Az említett cs. k. tisztai épületeken kívül, mellyek részint elég tekintetesek, főleg csak a helység három temploma méltó némi figyelemre. A kath. templom majdnem a m. város közepén áll, a nem egyesült görögök egyháza odább délre a piac felett egy magaslaton van, végre a reformáltak egyháza a helység éjszaki végén szintén egy dombon épült s messziről festői látványt nyujt. T. i. erős kőfal keriti be, melly azonban a legtöbb helyen már leroskad. A dombhátról, mellyen azon templom áll, az egész lapályt láthatjuk át; ezt elsőben alacsony, erdős hegysorok, odább pedig sziklás magas bércek keretezik be.

Szepsi-sz-Györgyöt elhagyván az országutat követjük, melly az Oltnak hol jobb, hol bal partján huzódik éjszakra. Az Olt folyó mindkét oldalán alacsony, erdős, gömbölyded hegyek sorakoznak, mellyek hovatovább éjszakra mind magasabbra emelkednek s mind jobban közelednek a folyó partjaihoz. A szép urasági épületekkel ékesített Olt szemé nevé helységről a völgy már elég szűk, s az erdő a völgy talpáig vonul le. Bükszád falu már egészen az erdőben van. Bükszád felett vége szakad a völgyoszorulatnak, mellyet az Olt az ottani trachit hegységben magának kivájt, s melly 2 mfddel odább éjszakra Lázárfalva

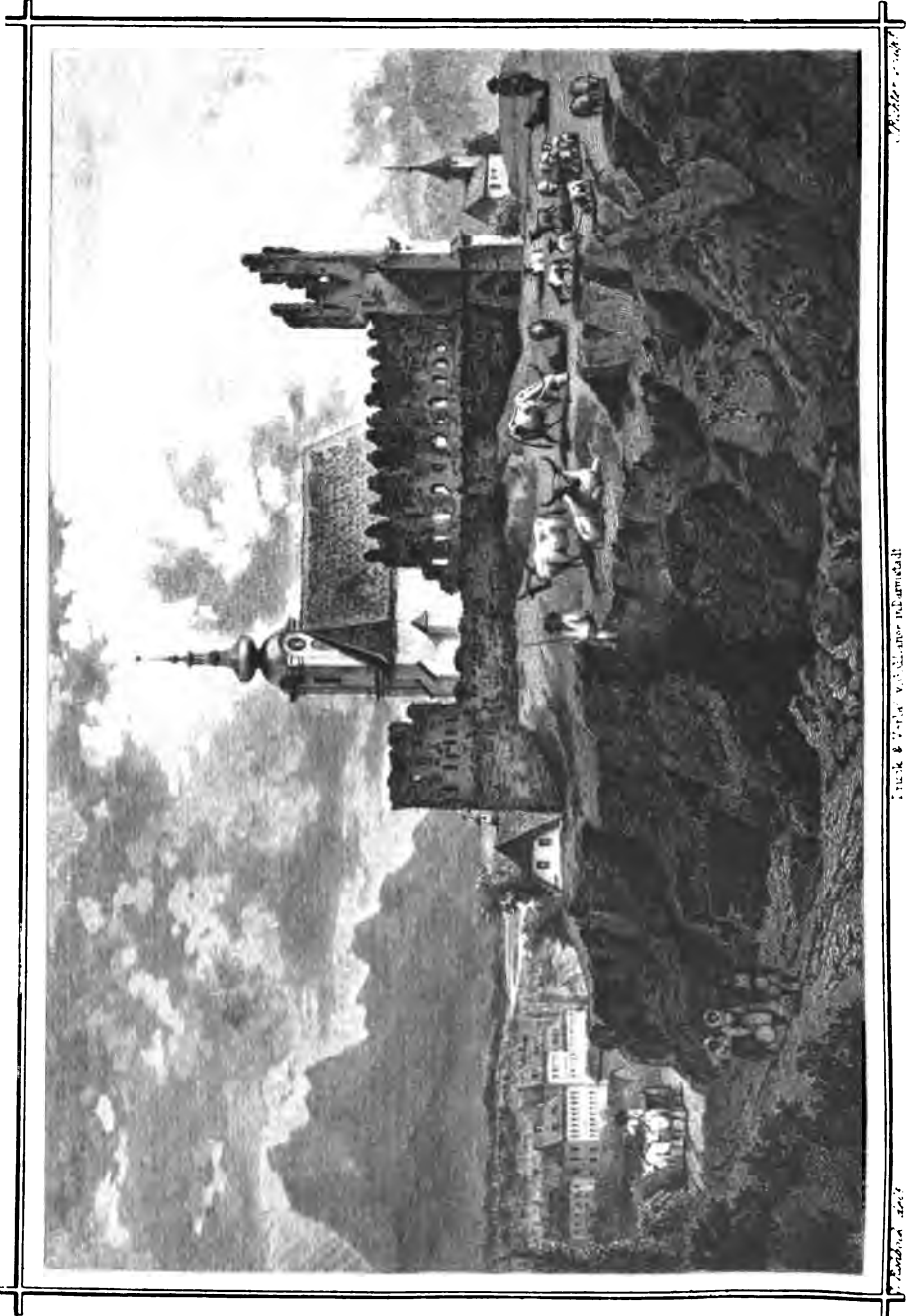

alatt kezdődik. E völgszoros Erdélynek egyik legérdekesebb helye, annál is inkább, mivel mindkét oldalán különös alakú hegytetők emelkednek. Ott nyúlakodnak fel az elvágott kúphoz hasonló Nagyharang, azután a haranghoz hasonló Csomád, valamint a nevezetes Büdös és Bálványos s más hegyek.

A környék legnevezetesebb pontjait Bükszádról látogathatjuk meg.

Az egész gyönyörű tájéket alkalmasint a Csomád csúcsáról láthatjuk legjobban. Nehány óráig ösvény nélkül tüskön bokron keresztül kell átvergődnünk és kapaszkodnunk, mignem a haranghoz hasonló hegy csucsára feljutunk. Ámde fáradságunk busásan megjutalmaztatik. Salzer János Mihály erdélyi szász igen szépen és lelkesen írja le a tájéket *). Nagy messzeségben a déli határhegységek hatalmas óriásai emelkednek a sötétkék légfátyolból: a Királykő, Bucsecs, Csukás, stb.; jobbra nyugat felé látszólag közvetlenül a Hermányi hegység csatlakozik hozzájuk a maga változatos csoportjaival és hegyharangjaival, s majdnem egészen odáig nyulik, hol mi állunk s hol alattunk csaknem 2000 lábnyi mélységben az Olt tódul át a sziklahasadékon, mely bennünket ama tetőktől elválaszt. Ott lent a délkeleti szögleten a déli hegysorhoz - bal felől - a széles határhegység csatlakozik a maga feltornyosuló sziklaszálaival és hegycsomóival, különösen a messzire látható Lakoczával, s egyenest éjszakknak tart, mignem alig két mfdre a mi álláspontunktól az alacsonyabb trachithegységekkel egyesül. Ezek pedig fokozatosan emelkednek a kúpad Bálványhegygyel, a nevezetes Büdössel stb. a Csomádig, mely az Olt bal oldalán elnyúló trachithegységnek legnagyobb tetője s legfelségesbb alkotmánya. Illy főséges keretek között még messze alattunk két kies s hazánk legszebb vidékei közzé tartozó lapály terül, t. i. a háromszéki lapály, mellynek szélessége több mint 2 mfd. hossza majdnem 5 mfd., s a Feketeügy medenczéje. A két lapályt trachithegységünk nyelvalakúlag kinyúló folytatványa választja el egymástól, mindkettő bővelkedik nagy falvakban és mezővárosokban; mindkettőn díszlik a búza, tengeri, len, kender, tatárka stb., mindkettőt szép országutak szegik s a mindin-

*) Salzer: Reisebilder aus Siebenbürgen, Hermannstadt 1860.

W. H. H. & Co. Lith.

W. H. H. & Co. Lith.

Druck & Verlags-Anstalt in Bamberg

SEPI 3/4. GÖRGEN.

Druck & Verlags-Anstalt in Bamberg

kább növekedő Olt, a Feketeügy és sok más kisebb hegyipatak kigyózzanak el rajtok mint megannyi ezüst szalagok. S közvetlenül alattunk, de 1191 lábbal alantabban a kék ég egy szép, 6—700 lábnyi átmérőjű, sötétkék vitzükörben tükröződik. E vitzükör a komor erdei magányban rejtőző nevezetes Sz. Anna tava, melly hazánk egyik legnagyobb természeti szépsége.

A lenge kék hullám trachitdöczkökkel szegélyezett szennyes fehér partokat locsol. Ezeket néhány lépéssel hátrább tarka színű virágöv szegélyezi, azután pedig egy a vitzükör fölé 3—500 lábra emelkedő hegykoszorú domborodik kerek medenczét alkotva, mellynek falait kedves fenyves ékesíti, melly kellemes ellentétben van a medencze közepén kékellő vitzükörrel s ennek nyájasabb, derültebb környezetével, s melly fenséges, komoly és mélabús érzelmeket ébreszt. A tóban minden élet elhal; egy élő teremtmény sem maradhat meg hullámjaiban, kivevén a lánghasú tói gyíkot. — A nép mondája szerint Sz. Anna tava a tengerrel van kapcsolatban, mert erős szél mellett nagy hullámokat hány. Hajdan a tó partján egy kápolna állott; némi omladék még most is tanúskodik róla, s a környék vallásos népe Sz. Anna napján még most is minden évben oda jár a tó bájoló partjaira keresztrel és olvasóval kezében.

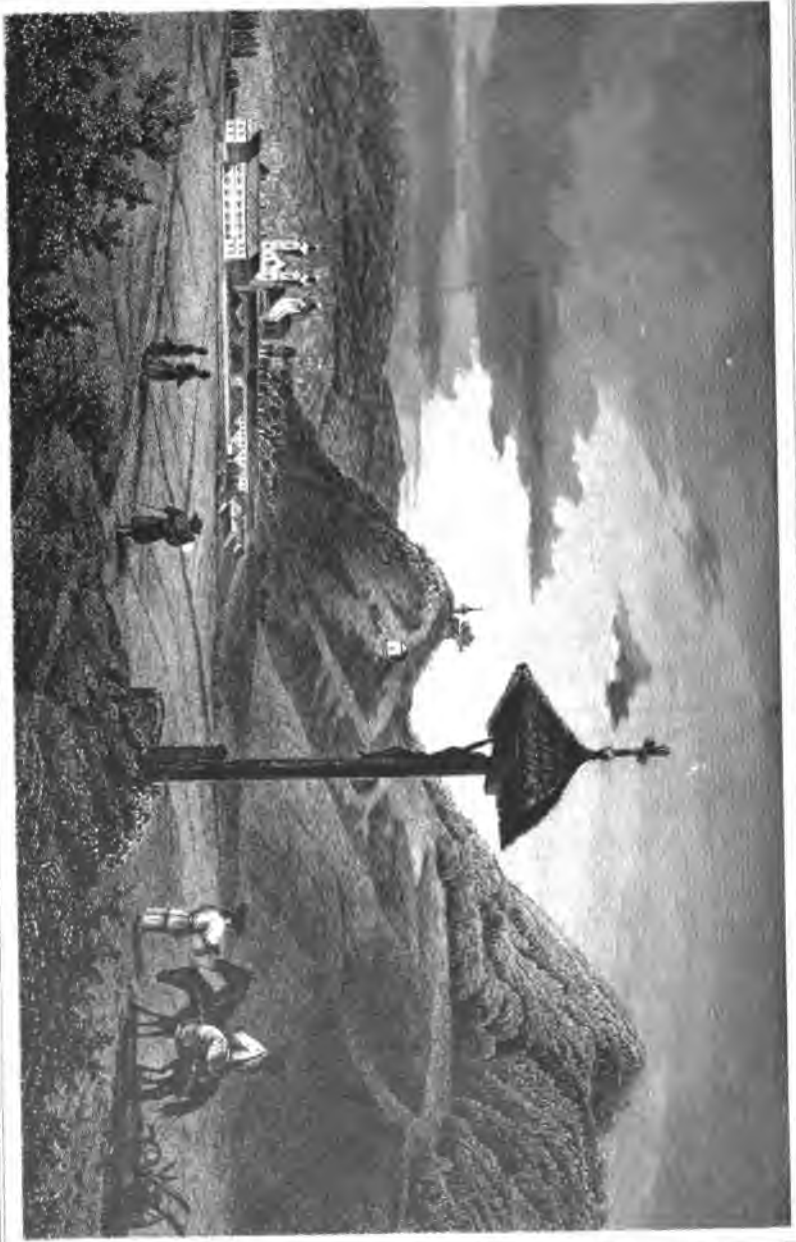
A szomszéd Büdös hegy vékony hegyű kúphoz hasonlít; éjszaki és keleti oldalát szálás bükkerdő fedi, déli és nyugati oldalán pedig csak silány nyír, mogyoró és bükk bokrok tengenek. A Büdös kivált azért nevezetes, mivel gyomrából kénköneggáz tódul ki, miért is némelly természettudósok emelkedési kráternek tekintik. A gáz most különösen két barlangban tódul ki, de a hegynek más mélyedményeiben találtató kénkérgézések azt bizonyítják, hogy hajdan sokkal több ponton tódult ki. Az egyik barlang a hegy éjszaki oldalán van s függőlegesen van bemélyesztve a hegybe. Gyilkos a neve, mert apró állatok, mellyek a belőle felszálló gázkörnybe kerülnek, elbódulnak s megdöglenek. E barlang bejárása 1802-ben beomlott. A másik barlang 129 ölnyire van az előbbitől, és pedig a hegy délnyugati oldalán s majdnem vízszintesen nyúlik be valami 30 lépésnyire a hegybe; magassága 2—10 láb. A kénköneggáz a trachitközetből számtalan likacson tódul ki s

a barlang falait köröskörül kénzállékkal kérgezi be. Nyár idején a barlang közelében sok gunyhót találhatunk, melyek az odaseregülő sok beteg ideiglenes szállásaiul szolgálnak. E betegek a különben halálhozó mérges gőzöktől gyógyulást remélnék. De jaj annak, ki előkészület nélkül, kérkedve vagy könnyelműen a barlangba megy — merényeért menthetlenül és nyomban halállal lakol. A gyógyulást keresők ekkép járnak el: mindennap nehányszor bemennek a barlangba, könnyű ruhát öltvén magokra, s lélekzés nélkül és orruk lyukait összeszorítva addig maradnak ott, a meddig csak lehet. Azok, kiknek valami szembajuk van, szemöket még nehány cseppel nedvesítik azon tiszta ízetlen vízből, mely a barlang tetejéről egy odatett edénybe lecseppeg. A barlangban, azt mondják, kellemes érzés fógja el az embert. A szemben valami csipő viszketést éreznek, melly azonban nem kellemetlen, s a test alsó részében a tomporig kellemes melegség támad, melly a láb talpán olly nagy, hogy a föld forrónak látszik, holott a barlangban egyenlő hőmérsék van. E gázfürdés gyógyító hatását különösen a szembajokban és köszvényben tapasztalták.

Sz. Anna környékén, a Búdöshegyen s alatta gazdag kénlerakodásokat, timföldet és timsósforrásokat, aranyporvát, külömböző ásványos forrásokat, névszerint nehány kénköneges, két savanyú s egy sósforrást találunk. Az egész környék tehát természettudományi tekintetben igen nevezetes.

A közellevő Bálványos hegy tetején régi várnak némi maradványait találjuk. Azon hegytetőre csak fárasztó kapaszkodással juthatunk. A hajdani várból már csak egy repedéses torony s a kerítőfalak némely romjai állanak, melyek festői látványt szolgáltatnak. E várhoz a következő monda csatla-kozik: Opur vagyis Apor nemzetsége, melly Attilától származik, rakta azt a 11. században. Midőn sz. István király az erdélyi magyarokat a keresztyén vallás bevételére szorítá, Opur a maga családjával ezen hegyek közzé vevé magát s a várban megvonulván a húnok pogány istenét továbbra is tisztelte. A keresztyénségre áttért magyarok körülszállák a várat, mellyet Bálványos várnak neveztek, s Opur végre is kénytelen volt engedni s a keresztséget fölvenni. Utóbb Bálványos vár

Die Marktstraße

Truck & Wagen vor dem Markt

Die Stadt am Meer

C S I K - S O M L Y © .

Verlag der S. J. P. Hofmann'schen Buchdruckerei

gyakran a környék védelméül szolgált. A székelyek a mongolok elől is oda menekülének IV. Béla idejében. De a monda többet tud a várról, mint a történelem. Egykor azon nemzetsegből, mely Bálványos várban lakozott, három testvér gerjedt szerelemre a szép Mike Ilona iránt. Egyikök, t. i. Apor István megkéré, de elutasították. E meggyaláztatáson felindulván mindhárom testvér boszút forralt s elhatározzák, hogy a szűzet, kit az egyikőtől megtagadtak, erővel elragadják. Elvárták az időt, mikor a hegység tövében fekvő Torja helységben vásár lesz. Midőn Ilona a nagy piacon megjelené, a három Apor rögtön megrohaná, s míg István ölébe vevé s vele a várba sieté, addig két testvérje Ilona testvérjeivel, kik az elragadott leányt megszabadítani akarták, harczola s a harczban a felső-torjai templom mellett elesék. István mennyegzőjét Ilonával s testvérjei temetését egyszerre ülte meg Bálványos váron.

Mikép Apor nemzetsége a keresztség fölvetelének legtovább szegfült ellene, úgy a hitújítást is ellenezte s a kath. egyházban híven megmaradt. Valami Apor Ilona, úgy mondják, gátolta a protestánsokat abban, hogy Alsó-Torjára bevonuljanak; s ez azon helyen történt, melyet az ő tiszteletére még most is Sz. Ilonának neveznek.

Bükszádról Udvarhelybe.

Bükszádról utunkat az Olt völgyében éjszakra folytatjuk. Tusnád mellett az úgynevezett Császárfürdőt találjuk, mely kissé jobban van berendezve mint sok más erdélyi fürdő, s hol erős savanyúforrások bugyognak. A szomszéd Lázárfalván kénfürdő van. — Odább menve a völgy kitágul s a szép Csiki lapálylá alakul, mely szintén sok székely helységgel van megrakva. Csik-Sz. Királynál összeszorúl a völgy, de Mártonfalvánál újra kitágul egy kies medenczévé. Ebben találjuk Csik-Szeredát, a szék főhelyét, mely részint a síkságban

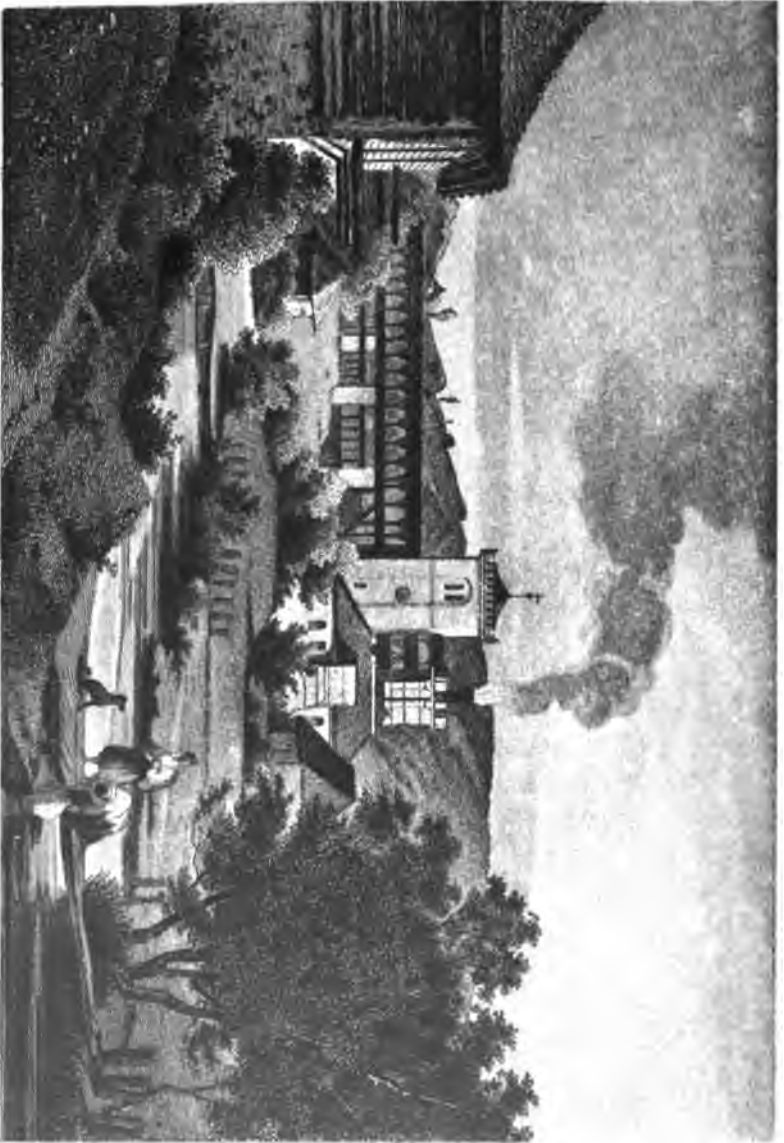

részint egy dombozaton épült, s mellyben egy meglehetősen erős vár van. Ezt 1620-ban Miko Ferencz akkoron csiki főkapitány rakatta, de a törökök már 1661-ben lerombolák, 1714-ben gróf Steinville katonai főparancsnok rendeletére helyreállíták és szabályszerűn megerősíték. A szeredai várban az első székely határvidéki gyalog ezred főtiszte lakott; az egész mezőváros azon ezred területébe volt bekebelezve.

Csik-Szeredától délkeletre egy órajárásnyira Csík-Somlyó fekszik, nagyon kies vidéken. Azon faluban nagy ferenczes kolostort, kettős toronnyal ékeskedő szép templomot és kath. gymnasiumot találunk. A helység mögött felnyúlakodó hegy kúpon, az úgynevezett Salvator hegyén egy kápolna áll. A somlyói kolostor sokféle kiváltságokban részesült; Hunyady János kormányzó egyik kiváltságlevele által, melly 1442-ben kelt, harminczkét szabad és hadi szolgálatra alkalmas székely családapát adományozza a kolostornak, kiket ennek beléegyezése nélkül sem más szolgálatra, sem eskütételre kötelezni, sem törvénybe idézni nem lehetett. A hagyomány szerint már I István építteté föl az úgynevezett Salvatorkápolnát s veté meg alapját a kolostornak, és pedig Gyula bessenyő főnök meggyőzetése után. A környék vallásos népe azon helyen az angyalokat is látja a szent létrán fel és leszállni, s gyakran jár búcsúra a kápolnához. Legnevezeteseb a pünkösdkori bucsújárás, mellyet általános nemzeti ünnepnek lehet mondani. Ekkor messze vidékekről seregelnék össze a székelyek, mindkét nemből 15 és több ezeren is felgyűlnek Csík-Somlyóra Mária szobrához. S a két három napig tartó bucsújárásra összejött embersokaság nagyobb részint Somlyón, kisebb részint a távol-első Taplócán talál szállást. Az egybegyűlt sokaság szemlélete nagyon érdekes, benső vallásosság és áhitat túkröződik benne s külsőleg is a nagy sokaság öltözködésén és viseletén egyformaság ömlik el.

A székelyek nagyobbbrészt a rom. kath. egyház hívei s általán véve nagyon vallásosak és hívékenyek. Helységeik előtt nagy és sajtáságos alkotású fedéllel fedett kereszttek állanak; illy keresztet a Csík-Somlyót ábrázoló aczélmetszeten is látunk.

1880

Druck & Verlag v. G. Lang in Darmstadt

1880

VAN HANNOOR OLAFFPAALIJ NIEUWBOUW. MISSIE-EN-AMBIENTOR. BILDT OLAFF-PAALIJ.

Uitgegeven door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

Csik-Szeredától egy jó karban tartott országút éjszak felé az Oltnak hol jobb hol bal partján vonúl s Csik szék felső medenczéjét szeldeli; Csik-Sz. Domokosnál, melynek közelében a Balánbánya nevű nevezetes rézbányák vannak, elhagyja a folyó partját s éjszaknyugatra fordulván azon hegygerinczen kel át, melly a Csiki medenczét az Olt forrásaival a regényes Gyergyói medenczétől s a Maros forrásaitól választja el. Odább haladva Borszékre visz az út, Erdélynek leghíresebb fürdőhelyére.

Más út Csik-Szeredától nyugatra fordul s a szép, hatalmas trachitkúpokból álló Hargita hegységen viszen át. Azon út meglehetősen jó karban van s a hegyvonal mélyen bevágódott és széles nyergén elég menedékesen vezet át, buja növési tölgyesek és bükkesek között. A hegység tulsó oldalán egy köves felsíkon Oláhfalú fekszik, melly terjedelmes helységeen a nagy Homoród fut keresztül.

Oláhfalutól délre egy negyedórányira Lobogó fürdő van, hol elég egyszerű fürdőházat s néhány fakunyhót találunk, melly utóbbiakban a fürdővendégek laknak. Mindjárt a fürdőn alul egy szép vasműhely van, t. i. a Károly hutta, mellyben néhány év óta tetemes mennyiségű és jó vasat termelnek.

Még odább délre ugyancsak a Homoródnál Lövete falu van, mellynek határában szintén ásványos forrásokat és fürdőt találunk. Odább keletre egy más völgyben, melly nagyon regényes, Kiruj nevű fürdő van.

Lövete felül egy órajárás alatt Homoród-Almás falut érjük el, s onnan az almási barlangot látogathatjuk meg, melly Erdélynek egyik legnevezetesebb barlangja. Ez az említett falutól délkeletre esik két órajárásnyira s a hegység főgerinczének keleti oldalán van. Homoród-Almás elhagyván erdőn át egy kies völgybe jutunk, mellyben az almásiak nyári szállásai vannak, s egy jókora patak folydogál. E völgyből gyalog kell egy erdős hegyháttra felkapaszkodunk; azon hegyhát tulsó oldalán meredek oldalú keskeny hegynyílás van. Ez a Vargyas folyó nagyszerű áttörése. A folyó nagy morajjal rohan le a medrét borító sziklákon, azután a hasadék keleti oldalában elbúvik. A folyó tulsó, bal oldalán a sziklafalban egy kis

üregét látunk, ez a barlang száda. A vezető után menve elég bajjal leereszkedünk a meredek lejtőn s a folyó medrén átkelvén, néhány száz lépésre azon helyről, hol az elbúvik, a keleti sziklafalban lépcsőzetet s fa hágcsót pillantunk meg. Ezen fölmászván, a barlang szádába jutunk, mellynél állítólag még a tatárjárás idején rakott falazatnak maradványa látható. Mindjárt egy kerek, kupolás csarnokba lépünk, mellynek boltzatát denevérek lepik el. Ebből két nyílás vezet tovább. A fő üreg hol keskenyebb, hol szélesebb, nagassága is nagyon változó, legnagyobb magassága 4—5 öl, de helyenként úgy letörpül, hogy csak meghajolva nyomúlhatunk tovább. Feneke többnyire lapos, néhol fővennyel van fedve, másutt sziklás. A főüregből néhány oldalnyílásba is mehetünk. Az egész barlang eddig megjárt hossza valami 400 öl. Cseppegő kő leginkább csak egy üregben van. A patak, melly a barlangon felül a hegy oldalában elbúvik, azon alúl ismét előtünik s Vargyas vízének csak onnan kezdve neveztetik.

Az almási barlang a hagyomány szerint a háborús időkben s különösen a tatárjáráskor menedékhelyül szolgált a környék lakosainak. A nép mindenféle mondákat tud róla regélni. Dárius kincseit is ott véli rejleni.

Oláhfalutól nyugatra egy sűrű komor erdővel fedett hullámos felsíkon folytatjuk utunkat. Nemsokára egy lapos, tektoniforma völgyet értünk, mellyben a homoródi fürdő van. Ez még nagyon is egyszerű és kevés kényelemmel kínálkozik. Végre kijutunk az erdősegből s Fenyed falunál a nagy Küküllő szép völgyébe kerülünk. Egy órajárással odább délre Udvarhely székelv város fekszik.

Udvarhely meglehetősen szabályosan épült város; néhány csinos és megnézésre méltó épület van benne. Majdnem kellő közepén a reformáltak egyháza áll, délnyugat felé egy dombon a katolikusok anyatemplomát, mellette a növeldei épületet, északkelet felé a barátok templomát és kolostorát találjuk. Udvarhely a hasonnevű széknek fővárosa, s kath. és reformált gymnasium is van benne. Mindazáltal lakosainak száma csak valamivel haladja meg a 4000-et. Egyik történelmi nevezetessége a beomlott vár, melly a város közepén egy lapos magaslaton

M. H. Andersen

Druck & Verlag v. G. Lange in Denmark.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

M. H. Andersen

terfűl. E vár hajdan nagyon terjedelmes volt, ezt bizonyítják a házsorok és kertek, mellyek most területének nagyobb részét foglalják el. A tulajdonképi várból még a kerítőfalak és tornyok maradványai láthatók, az udvaron pedig valami nagy és erős épületnek ronjai hevernek. Még a várkápolna, börtönök s a pénzverő ház maradványait is meg lehet különböztetni. A kerítőfal éjszaki oldalán a magyar országos czimert és Szapolyai családi czimerét láthatjuk egy alig olvasható latin felírással. Ez az arra menő embereket a honi fejdelem iránti hűség-re inti.

A székelyek föllázadásának a két Szapolyai ellen, mivel régi kiváltságait megcsontították vala. Midőn Szapolyai Zsigmond János fejdelem s I Ferdinánd király között a háború új lánggal kilobbant, akkor a székelyek Ferdinánd részére állanak s a honi fejdelem hívei ellen kegyetlen rablójáratot indítanak. Zsigmond János Majláth Gábort küldé számos haddal a fölzendült székelyek ellen; ezek kudarcot vallva kénytelenek voltak meghódolni. A fejdelem most 1562—65-ig a székelyek földén két erős várat rakata, Udvarhelyen és Marosvásárhelyen, hogy őket féken tarthassa. E két vár ezért mindig gyűlöletes volt a székelyek előtt. Midőn 1599-ben Mihály oláh vajda Báthory András fejdelem ellen hadat indíta, a székelyek legott fölkelének s lerombolák az udvarhelyi várat. De a béke helyreállítása után a székelyek az 1600-ban tartott országgyűlés végzeménye következtén kénytelenek voltak az általok lerombolt várat helyreállítani.

Az udvarhelyi vár fejedelmi birtok volt; 1657-ben II Rákóczy György eladá és pedig Kemény Zsuzsannának. Utóbb ismét a fejedelmek birták s Apafy gr. Gyulai Ferencznek adományozá. Jelenleg gróf Kornis család bírja. A II Rákóczy Ferencz által támasztott fölkelés idején még hadi jelentősége volt, de a holdvilági csata után, mellyben 1704-ben a fölkelők megveretének, báró Tige császári tábornok parancsára lerombolták.

A váromladékokról szép kilátás esik a völgyben terfűlő városra és bájos környékére. Kelet felé a Hargita hegység erdős kiágazásai sötétlenek, a többi oldalak felől a völgyet alacsony-

abb, gömbölyded domborok szegélyezik. Éjszakketel felé Szombattfalva, kelet felé Bethlenfalva és Kadicsfalva láthatók, mind e helységeknek igen szép fekvésök van. Nyugat felé a domborok fölé két sziklás hegykúp emelkedik; az egyik a Szarkakő, a másik Budvár.

Ez utóbbi kerekded, meredek sziklás hegy, a Küküllő jobb partján nyulakodik fel. Tetején, úgy mondják, azon vár állott, mellyben Attila lakott, s melly nevét testvérjéül Budától kapta. Utóbb e vár állítólag a székelyek főpapjának, rabonbánnak székhelye volt. Jelenleg már csak egy puszta kőrakás mutatja helyét.

Udvarhely felől a parajdi híres sóaknát, az ott előforduló sok sóforrást és sóhegyeket látogathatjuk meg.

Oda éjszакnak tartunk Korondon keresztül, hol Erdélynek egyik látogatottabb fürdője van. A szép korondi völgyet elhagyván csakhamar a két Sófalvára s azután az odébb éjszaknyugatra a kis Küküllőnél levő Parajdra érkezünk. Odább éjszaknyugatra Sóvárads és Szováta heglységek vannak.

A sóaknák Parajdtól délre valami félóra járásnyira vannak. Ott három akna van, de csak az egyiket, a Károlyaknát, vájják. Az aknába való bejárás egy bezárt szobában van. Fa lépcsőzetek függőlegesen szolgálnak le a mélységbe, és pedig 220 lépcsőn.

Felül az akna vastag deszkákkal és gerendákkal van meg bélelve, de nemsokára a tömött csillogó tiszta sókőzet kezdődik. Midőn a lépcsők körülbelől egy harmadán leszálltunk, akkor egy darabig vízszintes irányban kell előrehaladnunk, még pedig valami 30 öl mély földalatti csarnok tetején, úgy hogy ha a deszkával kirakott földre egyet toppanunk, ott lent a mélységben hatalmas és sokáig visszhangzó moraj támad. Azután ismét függőlegesen ereszkedünk a mélységbe s egyszerre egy földalatti nagy csarnokban vagyunk, mellynek falai tiszta fényes só, s mellynek feneke 36 ölnyre van a föld színe alatt. Itt azután több világot gyujtanak s ekkor tündéri fényben ragyognak körülöttünk a bolthajtáshoz hasonló s gótalakú csúcsos ívekkel egymást támaszkodó és végződő sófalak, odább mély sötétség határolja a bűbajos világítást, felülről, körülbelől a boltozat kö-

1870

Bank & Village of Vergennes in Vermont

1870

A VIEW OF VERGENNES IN VERMONT.
FROM THE HOUSE OF WASHINGTON IN VERGENNES.

Copyright 1870 by the Vermont Historical Society

zepéről, egy gyenge napsugár szolgál le a sötétségbe. — Ha itt ezen nagy csarnokban egy 3 láb magas sófalon át oldalvást egy sódarabot dobunk, akkor lent nagy mélységben tompa, tartós locsolást hallunk. Ez egy még 14 öllel mélyebb, és sokkal nagyobb gödörben támad, melyet most a benne meggyült víz miatt nem vájhatnak. A parajdi sóaknákból évenként valami 100,000 mázsa kősót fejtenek.

Szovátánál hatalmas kúpokat, meredek falakat, tölcséralakú mélyedményeket találunk, mellyek egymással váltakoznak. A kúpok és dombok tetői részint fehérek, mintha örökös hóval volnának borítva, részint mogyoró és szilbokrokkal fedvék. A dombcsoportot köröskörül földgunyhók környezik, mellyekben télen nyáron katonai örök vannak. A nevezetes szovátai kúpok és dombok t. i. tiszta sóhegyek, mellyeket csak ittott fednek vékony márga és agyag rétegek. A katonai örök tehát azért vannak ott, nehogy a nép a sót elhordja s ekkép a királyi egyedárúságot megkárosítsa. Az egész környéken erős sósforrások bugyognak, Szováta határában valami 129 illy sósforrás van. A Küküllő arra folyó ágának partjai fehér sókéreggel bevonvák, s maga a folyó vize is sós izű.

Segesvár.

Udvarhelyről az országút a nagy Küküllő kies völgyében keletnek tartva a székelyek földéről Felső-Fejér vmegye egyik részén keresztül a Segesvári éz Megyesi szász székek területére viszen. Segesvár előtt Fejéregyházon állapodunk meg, hogy az ottani érdekes régi szentegyházat, a szép urasági kastélyt és kertet nézhessük meg.

Fejéregyház faluban magyarok és oláhok laknak, s Felső-Fejér megyéhez tartozik. A Küküllő völgye egyik lapos táglatában fekszik. A falu nyugati végén a terjedelmes park van, mellynek egyik oldalán régi, kisdud, nevezetes gót templom, s a tulsó szegleten egy csinos pavillon van. A park

ellenkező oldalán a kastély áll, mely terjedelmes, egyemeletes, négyszegletű épület; négy sarkán egy-egy négyszegletű torony emelkedik, melyek gúlaalakú fedéllel fedvék; közepett egy rotunda van. Egészben véve a palota igen tekintetes látványt szolgáltat, annival is inkább, mivel kőfalakkal van bekerítve. A kastély előtt egy tócsa van, mellynek tükrében a pártjait borító szomorúffüzek, az épület s a kert buja facsoportjai tükröződnek.

A fehéregyházi kastélyt és kertet gróf Haller József bírja, ki az 1848 és 49-diki mozgalmakban való részvételeért a hadi törvényszék által vagyonvesztésére ítéltetett vala el. Miután kilencz évet állami börtönben töltött vala, megkegyelmezteték s ekkor jószágait is visszanyeré.

Segesvár előtt, az országúttól balra egy magaslaton emléket találunk, melly bennünket szintén a legújabb forradalomra emlékeztet. Ez Skariatine orosz tábornok emléke, ki mint tábornoki főnök az 1849 jul. 31-kén Segesvár mellett vívott csatában egy ágyúgolyó által agyonlöveték. Az emléket az erdélyi cs. k. hadtest állíttatá. Zöld színű kőtalapzaton Meisner által faragott, sárgára festett orosz lány nyugszik. A talapzat oldalain német és orosz felirások olvashatók, fehér márvány lapokon. Két angyal egy szalagot tart, mellyen a következő mondat van írva: „Hű vitézség és feláldozás voltak a hősnek díszei.“

Az emlék környékéről már Segesvárt és környezetét is láthatjuk.

Talán egy erdélyi városnak sincs olly festői fekvése mint Segesvárnak. Sok álláspont kínálkozik, melyekről elragadtató kilátást élvezhetünk. A Küküllő völgye itt tárulja fel legnagyobb tájképi szépségeit.

Fehéregyháza és Segesvár között hosszukás völgymedence van. Éjszaki oldalán szép hegysorok keretezik be, melyek gerince erdős, déli oldalai szőlőtőkkel fedvék, odább keletre, Fejéregyházával átellenben, kopaszok és hullámosak. A völgy déli oldalán szaggatott, fent erdős, a lejtőkön felszántott hegyvonal nyúlik el. Kelet és nyugat felé erdős hegyek emelkednek, keresztben a völgymedencével. A nyugati magasabb hegy-

7. Färbung nach

Druck & Verlag von G. C. Nege in Darnstadt

**AUFENTHALT IN KASTELN DES PARKS TERDENTGIBEN.
 VON G. C. NEGE, SOCIÉTÉ DES ARTS ET MANUFACTURES.**

1851. Bei den Buchhändlern in Darnstadt

sor alatt egy kupdad, délnyugatról északkeletre csapó és dőlő, hegy emelkedik. E hegynek tetején és oldalain van építve a város egy része, nagyobb része pedig egy délnyugatra terjedő völgykatlanban fekszik; egyes házcsoportok a többi völgynyílásokban és hegylejtőkön is vannak, mellyek a fővölgyhez és főhegysorokhoz csatlakoznak. A kúpdad hegy csúcsán egy régi templom áll, oldalait várfalak, tornyok és házcsoportok foglalják el. Más erősítmények, omladékos tornyok és kőfalak az egész várost övezik. Tehát Segesvár messziről tekintve nagyon festői és érdekes látványt szolgáltat.

A város egyik része, az ugynevezett vár, melly valami másfél száz házat foglal magában, egy meredek s mintegy 38 öl magas hegyen van. A kényelmetlen feljárás miatt a lakosok a 16. század elején lassankint odahagyák a várat. Azért II Ulászló 1513-ban azt rendelé, hogy a városi tanács egyik fele, a kereskedők s néhány czéh, nevezetesen a bognárok, ácsok, szijgyártók, esztergályosok és építőmesterek, a felső városban lakjanak; a királynak más ugyanazon évben kelt rendelete hét évre elengedé az adót mindazon polgároknak, kik a felső városban telepednek meg.

A felső városba az alváros piaczaról mennek föl. Meredek kocsit és gyalogösvény visz oda. Az utóbbi néhány lépcsőzeten fölmenvén egy bolthajtásos kapu és torony alatt viszen át. A torony hatalmas, négyszegletű, lőréses építmény, s nevezetes órája van, melly holmi alakokat mozgat. Fedelén egy magas s négy sarkán ugyannanyi kisebb fedél van, melylyek alatt színes cseréppel, fent pedig bádoggal fedvék. E torony alatt elmenvén a vár piaczára jutunk, onnan a Halottak utcájára, melyben kutat találunk, s azután egy fedett folyosó, mellyben hat lépcsőzet, mindenik 30 lépcsővel, van, a várhegy tetejére szolgál. A lépcsőzetektől balra a szép gymnaziumi épület van, melly 1790-ben újból rakaték, jobbra gyümölcsös kertek terülnek, ezeken alul a paplak, felül pedig a temető van.

A várhegy tetején a Sz. Miklós tiszteletére épült templom áll, mellynek építését 1409-ben meg kezdék, 1483-ban pedig bevégezték. Nevezetes emléke a gót építésnek. Különösen szentélyét szép és szoborművekkel ékesített gyámoszlopok di-

szsítik. Homlokzata, úgy látszik, legtöbb ujttatást és eltorzítatást szenvedett. A torony alacsony. Belseje a templomnak fehérre van meszelve s ékesítéseitől nagyrésztben megfosztva.

A várhegyről szép kilátás nyílik a városra és környékére. A hegy alatt kelet felé a völgykatlan nyúlik el, mellyen a Küküllő kigyószik, s mellyet szép alkotású hegyek öveznek. A völgy közepén egy hosszúkás magaslat emelkedik, ezen túl egy más völgy nyílik s odább egy részint erdővel fedett gömbölyű hegy látszik. Nyugat és dél felé különböző hegysorok domborodnak, mellyek oldalai részint szőlőtőkékkel vannak beültetve. A völgyet, kivált dél felé, gyümölcsösök és házsorok foglalják el. Ezen alantán fekvő városrész gyakran elárasztatik; 1851 szept. 2-dikán a kiöntött viz ölnyi magasságra lepte el az utzásakat, jöllehet a Küküllő nagyobb része egy csatornában folyik. E csatornánál szép műmalmat találunk.

A vártemplom hajdan külön kőfallal volt kerítve; a kerítőfalak azután a hegyen levonáltak s ennek mind kúpalakú tetejét, mind két karját fogták be. Sok bástyatorony emelkedett a kerítőfalak fölé. Mind a kerítőfal mind a tornyok nagyobb része még megvan, különösen a hegy éjszakkéleti oldalán, hol hét tornyot találunk.

Ugyancsak a felvárosban a zárdai templom áll, mellynek építését 1482-ben megkezdék s 1515-ben bevégezték; végre a városháza is ott van.

Az alváros nem mutathat fel sok nevezetes épületet, de egészben véve csinosan és elég szabályosan van építve.

Segesvár a róla nevezett szász széknek fővárosa. Több mint 8000 ember lakik benne, kik föld- és szőlőműveléssel s némi iparral foglalkoznak. Az evang. gymnasium meglehetősen élénk szellemi munkásság központja. A lakosok többnyire szászok, de vannak köztük magyarok és oláhok is.

A város közelében, az Erzsébetvárosnak tartó országút mellett egy nagy kőoszlop van, melly Stylanak nevezetik; egy toronyhoz hasonlít s 1460 táján rakaték. Ezen helyről szintén szép kilátás esik.

Segesvár állítólag 1198-ban alapították. A magyar történelem első két időszakában kevés szó van róla, de a harma-

CH. Kurz aquarell

Druck & Verlag v. G. Lange in Darmstadt

H. Heubach Lith.

**SKARLATINE GROSZ TÁBOROK ENLÉLE STEJESVÁRNÁN.
DUNKLAL DIE GENERAL SKARLATINE BEI SCHÄSSBURG.**

Leiter és fődj. buzományban kértén

dik időszakban gyakran nevezetes események történtek benne. 1528-ban Báthory István, azután 1530-ban János király által vívaték, mivel a többi szász városok példájára Ferdinánd részére állott vala. Végre Jánosnak kényszerült hódolni, s ez 1532-ben megerősíté II Ulászló parancsát a felső város megtelepítésére nézve. A vártemplomnak akkoron nagy kincsei voltak, s nevezetesen a 12 apostol ezüstből készült életnagyságú képszobrai ékesítették azt. 1601-ben valami Mako György ravaszság utján keríté hatalmába a várat, s ő azután elrablá a templom kincseit. 1603-ban Székely Mózsos, a következő évben Gyulafy László és Bogáty szállák körül Segesvárt. 1631-ben és 1657-ben Erdély rendei országgyűlést tartottak azon városban. Az 1631-diki országgyűlésen Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin lemondani kényszerült méltóságáról, s helyébe I Rákóczy György választaték erdélyi fejdelemmé; az 1657-diki országgyűlésen a törökök azt kívánták, hogy II Rákóczy György elmozdítottassék s helyébe Rhédei Ferencz választassék fejdelemmé, de a rendek ellenszegültek. A következő évben ismét Segesvárra gyülekezének a rendek, s ekkor Barcsay Ákost választák meg fejdelemmé.

Erdély az igen ildomos I Rákóczy György fejdelem halála után nagyon szomorú időket ért. Bocskay, Bethlen és az említett I. Rákóczy óvatosan kormányozták vala az országot, úgy hogy az csendes gyarapodásnak örvendhetett. Ámde II Rákóczy György dicvágyának engedve a lengyel ügyekbe avatkozott. A fényes porta ellenére hadjáratot intéze Lengyelországba, hol azután szép hadserge odaveszett s ő maga kopasz életét is alig menthette meg. Most egyik szerencsétlenség a másikat érte. Rákóczy nem bírt megállani, a törökök és nyers szövetségeseik kegyetlenül pusztítgáták az országot, mellyet azonfelül még a polgárháború is dúlt. A törökök védencke Barcsai volt, kit a magyarok gyűlöltek. Midőn 1660-ban II Rákóczy György halálának híre terjedett el, Kemény János álla elő mint Barcsai vetélytársa. Kemény vezénylette vala Rákóczy lengyel hadjáratát, az ellenséges hadak által körülvéttetvén, kénytelen volt magát a tatároknak megadni s mint hadifogoly Krimiába költözni. A háborúban sok elszántságot és hadvezéri ügyessé-

get tanúsított vala, a fogságot is tántoríthatlan bátorsággal tűrte. Midőn most hazájában a zászlót kitűzé, a székelyek és magyarok azonnal az ő részére állanak, s a császáriak is segítséget ígértek neki a törökök ellen, Barcsai kénytelen vala lemondani, s a beszercei országgyűlés Keményt választá fejdelemmé. De alighogy a fényes porta hírére vette azon választásnak, legott a tatárok berontának Erdélybe s a székelyek földét tüzzel vassal pusztíták. Ugyanazon időben Iszmael budai és Ali temesvári pasák títének Erdélyre. Kemény kénytelen vala az ország éjszaknyugati vidékeire visszavonulni. A törökök mindent pusztítottak, rablottak és öltek, a mi kezök ügyébe esett. Azután Ali Apaffi Mihályt, ki eddig ebesfalvai várában megvonulva élt vala, hirdeté ki Erdély fejedelmévé. Kemény azalatt a császári hadakkal egyesült vala és Szamos-Újvárnál táborozott. Miután a törökök a téli szállásokra mentek vala, Segesvár alá indúla, hol Apaffi, az új fejdelem mulatott. Kemény nagy erélylyel látott Segesvár ostromához, s célját mármár elérte, midőn Kucsuk pasa válogatott haddal érkezék meg Apaffy segítségére. Nagy-Szóllósnél, nem messze Segesvártól, csatára kerüle a dolog; Kemény egy lovascsapattal nagy hévvel neki ronta a törökségnek, de lováról lebukván saját embereinek lovai által eltiportaték. Ez 1662 jan. 22-kén történék. A törökök ekkép győztesek lőnek s Apaffy megtartá a fejedelmi méltóságot.

A legújabb időben Segesvár falai alatt megint egy véres csata vala, mellyben a magyarok az orosz tulnyomóság ellen harczoltak. Az oroszok vezérei Lüders és Dik tábornokok voltak, a magyarokat Bem vezénylette, a csata 1849 jul. 31-kén vala, sok orosz, köztük Skariatine tábornok, a csatatéren maradt, Bem végre is kénytelen volt visszavonulni.

St. Peter's church

Druck & Verlag v. E. Lange in Darmstadt.

St. Peter's church

SIEGELSVAR. STADT SCHEISSBURG.

Leichter der Stadt bismarckian Festen.

Erzsébetváros. Medgyes. Balázsfalva.

A Nagy-Küküllő völgye Erdély belső medenczájének egyik legkiesebb s legtermékenyebb része. Ha azon völgyben nyugat felé folytatjuk utunkat, nemsokára a folyó jobb oldalán épült Ebesfalvára vagyis Erzsébetvárosba jutunk. Itt két szép kath. templomot, egy mechtarista-kolostort s egy már omlatag kastélyt találunk. Ez utóbbi Apaffi fejedelemé volt, nagyon terjedelmes épület; vastag falai már sok csorbúlást szenvedtek, oszlopai megcsontkítvák, számos oszlopfaj az udvaron hever. Nehány ablak még annyira ép, hogy rajtuk láthatjuk az építési modort, mellyet a kastély építésénél követtek vala; egy régi torony s néhány kőből faragott orozslány még növeli a komorságot, melly az egész építményen előnlik. Nehány helyisége még lakható állapotban van, s a legújabb időben a ca. k. járási hivatal volt azokban; egyik nagyobb teremben farsangkor táncolni szoktak.

Erzsébetvárosnak csak valami 2000 lakosa van, kik majdnem kirekesztőleg örmények. Ezek 1671-ben jöttek az országba. III. Leo örmény király két fiút hagyott maga után; ezek az apai örökség miatt polgárháborút indítanak. Egyikök a persáknál és törököknél járt segítségért, ezek legott eláraszták Örményországot s lerombolák Ani városát. A legyőzött örmények odahagyák hazájokat s elsőben Krimiába, azután Moldvaországba költözének. Ez utóbbi országban le akartak telepedni, de a törökök ott is fenyegették őket, azért odább állanak s 1671-ben Erdélybe jövének, hol Apaffi fejdelem által szívesen fogadtattak és gyámolítottak. Kiváltságokat s Szépvíz, Gyergyó-Szent-Miklós, Remete, Déés s más helyeken lakhatási jogot nyertek. Kereskedésre adván magokat elszéledtek az országban. Apaffi halála után Ebesfalva a k. fiskus birtokába került, ez, gróf Bethlen Gábor erdélyi udvari kancellárnak adományozá, ki a jószágot az örményeknek adá el.

Ezek a jószág birtokában a fejdelem által megerősítették s megszállván azt, felépíték a helységet s Erzsébetvárosnak nevezék, mely 1790-ben sz. k. várossá lőn. Az örmények 1726-ban Erzsébetvárost, 1738-ban pedig Szamos-Újvárt építék fel, mely városok még most is az ő központjaik. 1684 óta elhagyák ősi hitvallásukat s a római kath. egyház kebelébe mentek át. Az örményeket barna testszín, fekete göndör haj, széles állkapocs s nagyon sajtáságos nyelv jellemzik. Egyébiránt életök módjában sokat vettek a magyaroktól, a magyar nyelvet is úgy tudják mint saját nyelvöket. Most is jobbara apró kereskedést űznek s igen életrevaló kereskedők. A magyar nemzetiséget őszintén szeretik, külön törekvéseik és céljaik nincsenek, mert az a meggyőződésök, hogy az ország jóllétét csak az Erdélyben lakozó népfajok egyetértése és összehangzása alapíthatja meg.

Erzsébetvárostól délkeletre, nehezen hozzáférhető erdős vidéken Keresd falu van, hol egy régi nagy várkastélyt találunk, mely gróf Bethlen család birtoka. Erdélyben az urasági kastélyok rendesen hosszukás négyszeg épületek, melyeket többnyire négy saroktorony szárnyékol s egy széles árok övez. Némelyek azon régi kastélyok közül terjedelmesebbek s erősebb tornyokkal és bástyákkal bírnak, úgy hogy erősített várakhoz hasonlítanak. Efféle vár a keresdi kastély. Bethlen Márk által rakaték 1300 táján, Bethlen Ferencz és neje Károlyi Klára által pedig megújították. Egy régi nagy, de már roskatag torony az egész épület s az ezt környező kőfalak és bástyák fölé emelkedik. A kastély még lakható állapotban van, de mind belsején mind külsején meghagyták régi tisztas alakját, miértis érdekes látványt szolgáltat. A várkápolna is nevezetes; mondják, hogy Bethlen Farkas abban nyomatta Erdély történeteit.

Keresdtől nyugatra Berethalom szász m. város van, melyben 1572 óta a szászok evang. superintendense lakik.

A Nagy-Küküllő völgyében Erzsébetvárostól délnyugatra Medgyes szász város fekszik. Ez nyájas, s nagy kőfalakkal kerített város, melyben azonban csak valami 5000 ember lakik. A kerítőfalak a 16. század végén épültek. A város

közepén a hármaskőfallal kerített evang. főtemplom van, mellette a városháza s gymnaziumi épület áll, melyek szintén a hármaskőfallal kerítvék. A katolikusoknak Medgyesben ferences-kolostoruk van.

Medgyes a hasonnevű szász szék fővárosa; már 1146-ben alapították a szászok által, de városi jogait csak II. Ulászlótól vagy I. Ferdinándtól kapta. A honi fejedelmek alatt néhány országgyűlés is volt Medgyesen. Ez Erdély legjobb bortermő területének körülbelül a közepén fekszik, azért lakosai leginkább bortermesztéssel foglalkoznak.

Medgyestől éjszaknyugatra Bajom szász falu esik, hol híres ásványforrások vannak, melyeknek vize főleg csúzos és kőszvényes bajokban igen foganatos. Az ottani fürdőt csak 1842 óta állították fel.

Odább nyugatra a Küküllő jobb partján Balázsfalva oláh város van, mely bizonyos tekintetben az oláhok szellemi életének központja, s főleg ezért nevezetes. Balázsfalvától délnyugatra alig egy félórára Túr magyar-oláh helység van, hol keserű vízforrásokat találunk.

Balázsfalva közelében a két Küküllő egyesül s azután csakhamar a Marosba szakad. A Kis-Küküllő völgye helyenként szintén kies, sőt bájos, de várost nem találunk benne; csak jelentéktelen s jobbára oláhokkal népesített falvak szegélyezik a folyó két partját. Legjelentősebb s egyúttal történelmi tekintetben legnevezetesebb helység Küküllővár, mely a Kis-Küküllő bal partján épült.

Egy dombnak tetején szép várat találunk, mely négy erős szeglettoronnyal s részint még fennálló kerítőfallal és árokkal van megerősítve. A vár belső helyiségeiben igen gazdag és válogatott bútorok láthatók. Az egyik teremben a legpompásabb bútorokon kívül sok ősi arcképen gyönyörködhetünk, más terem falait szép vadászati jelenetek és tájképek díszesítik. Nyugat és éjszak felől a várkastélyhoz egy szép kert és park csatlakozik, mely 1848 előtt az ország legszebb kertjei közé tartozott. De az oláhok vak dühökben csaknem mindent elpusztítottak; a kertben csak egy kőből rakott csinálmány maradt meg, mely egy kőszobor száján egy forrást

bugyogtat ki. A bal oldalom nagy vadaskert van, melyet 1848 előtt számos szarvas és őz népesített vala. E vadaskertet is elpusztíták az oláhok. A várdomb alján, a szép völgyben a mezőváros terül, melyben magyarok és oláhok laknak, s melly jobban és szebben van építve mint sok egyéb erdélyi helység. A mezővárosban négy templom van, t. i. a reformátusok, katolikusok, görög-katolikusok és görög óhitűek templomai. A mezőváros neve tulajdonkép Majos vagy Majos-hegye, de rendszeren azt is Küküllővárnak nevezik.

Küküllővár már a 13. században a királyi várak között szerepelt. I. Mátyás azt és Csicsóvárt a moldvaországi fejdelmek adományozá. II Lajos idejében Küküllővár Küküllői János birtoka volt, ki az említett király történeteit írta meg. Utóbb Izabella királyné bírta, ki azt Martinuzzinak adományozá. Azután Apaffy fejedelmek bírták, s haláluk után a k. fiskus foglalá le, mellytől gróf Bethlen Miklós vevé meg. Bethlen család még most is bírja a várkastélyt s a 18. század elején építtette fel mostani alakjában. Jelenleg megyei tisztség lakik benne s 1864-ben előtornácza elégett.

Maros-Vásárhely s a székelyek.

Küküllővárt elhagyván éjszakra a Maros völgyébe fordulunk, hogy a székelyek fővárosát fölkeressük. Utunkba Radnóth falu esik, melly a Maros bal partján fekszik. A folyó jobb partján kopár dombsor nyúlik el, a bal parton hullámos térség van, nyugat felé alacsony hegyek kékellenek. A falu ugyan egy járásnak főhelye, de alig találunk benne valami nevezetességet. A falutól egészen elkülönözve egy szép kastély áll, melly Erdély legnagyobb kastélyai közé tartozik. Oldalainak hossza 50 lépés, négy szögletén négy bástyatorony áll gúlaalakú tetővel. Kapuja fölött a Bethlen-czimer látható, egy vasból öntött koronás kigyó, melly a háztető csúcsán felkanyarodik és szájában arany almát tart. Azon kastélyt I Rákóczy György építteté 1630 táján, és pedig Serena Ágoston velencei

1892. 1222

Frank & Charles W. Fisher in Siam

ER A D N O T H I .

Lauff der Stroh bismannaribant Pasten

építőmester által. Azomban Radnóthban már azelőtt is erős várkastély volt.

Radnóthtól a Maros termékeny völgyén fölfelé nyugatra folytatjuk utunkat. Nyárádtőnél a Nyárád folyón keltünk át, melly igen kies völgyön átfutván a Marossal egyesül, azután csakhamar Maros-Vásárhelyt érjük el.

A székelyek ama fővárosa a Maros bal oldalán részint a térségen, részint dombozaton terül el. A dombozat délkeletre emelkedik s előfokán van a vár, melly tehát a városnál magasabban fekszik. Délről és keletről, hol a város a hegygyel összefügg, 40 lépésnyi sáncz nyúlik el, s ebből emelkedik ki a várat kerítő, téglából rakott, 5—6 öl magas kőfal, mellynek négy szögletén négy bástyatorony van. A városra néző éjszaky nyugati oldalon más bástyák is vannak.

A várba a város felől visz az út. Kapuján bemenvén az igen tágas várudvarra jutunk. Ennek délnyugati részét a reformáltak főtemploma, a délkeletit a várparancsnok lakja foglalja el; más épületek a várfalhoz vannak ragasztva. A templomnak csinos tornya van; négy szögletén meg annyi toronyka nyúlakodik fel. A várparancsnok laka emeletes, de egyszerű építmény. A főúton kívül ugyancsak a város felől gyalogút is vezet föl a templomba, mellyben most a város reformált lakosai rendesen tartják istenitiszteletöket. Mária Terézia alatt nem volt szabad a prot. szentegyházakat ujíttatni, akkor a szóban levő templom, melly eredetileg gót modorban volt építve, szinte összedőlt. Csak II. József alatt lehetett azt helyreállítani.

A várat a város építette a 17. század elején. Azon időben Básta sanyargatta Erdélyt. Mondják, hogy Marosvásárhely egyik polgára, Borsos Tamás, azon zavarokban Brassóba kényszerült menekülni. Hazajövet indítványozá, hogy Marosvásárhelyt is egy vár építtessék, melly a lakosoknak menedék helyül szolgálhatna. A nép elfogadá Borsos indítványát s 1602-ben egy leégett kolostor helyén el kezdé a várat építeni, jóllehet a székely földön nem lett volna szabad várat rakni. Azonban más adatok szerint Marosvásárhelyen már Zsigmond János fejdelem építtetett egy erősséget.

A város legszebb része a nagy piac, mellyet csinos lakó-

házak környeznek, egy kút s új sétány ékesítenek. A kút a katolikusok kéttornyos templomával átellenben van; hat jóniai oszlopon nyngvó kupola tetézi s vas rácsozat környezi. Az építményben zenélőgép is volt felállítva, melyet Fodor készített vala; de melly már elromlott.

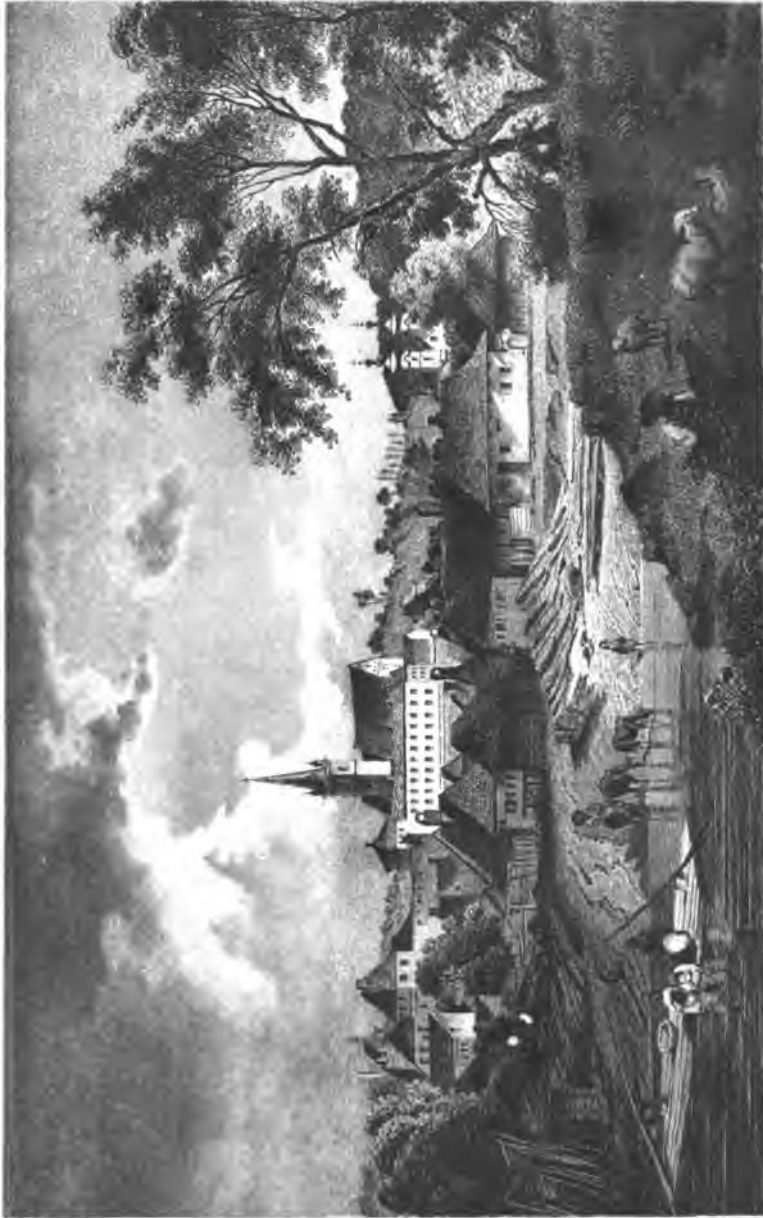
A mi Vásárhelyt különösen nevezetessé teszi, az a Teleki-könyvtár s a reformáltak kollegiuma. Az említett könyvtárt gróf Teleki Sándor néhai kancellár szerezte, s azután közhasználatul az országnak engedé át. Sz. Miklós utcában egy nagy épületben találjuk azt. A terem, mellyben fel van állítva, 25 öl hosszú és 8 öl széles; igen csinosan van elrendezve, a falakon köröskörül arczképek függnek, mellyek Mátyás királyt, Báthory Gábort s Erdélynek más fejedelmeit, a könyvtár alapítóját, ennek nejét és gyermekeit, Mária Teréziát és férjét stb. ábrázolják; továbbá néhány bronz és gipsz mellszobor is van. A terem felső felét karzat futja körül, mellynek egyik oldalát szép ásványgyűjtemény foglalja el; ezt a kancellár idősbik fia, gróf Teleki Domokos gyűjtötte. Az olvasó terem mindenkinek nyitva áll.

A könyvtár különösen a hazai történelemre vonatkozó könyvekben és a klasszikus irodalomban gazdag; köteteinek száma a 60,000-et haladja meg. Régi ritkaságai közül említenődök: egy ó földkép, egy képekkel ékesített bibliai kodex s egy írott Tacitus, melly Mátyás budai könyvtárából való.

A könyvtári épülettel átellenben azon tekintetes épület áll, mellyben 1848-ig a királyi táblának nevezett feljebbviteli törvényszék, a múlt évtized alatt pedig a cs. k. pénzügy-igazgatóság volt. Nem messze tőle a reformáltak kollegiumának magas, kétemeletes, de kissé idomtalan épülete áll, mellyben számos szoba a tanulók számára is van. A kollegiumnak is becses könyvtára van.

A sárospataki főtanodát, mint annak helyén említettük, több ízben háborgatták, tanárait 1671-ben is elűzték. Apaffi az elűzött sárospataki tanárokat Gyulafejérvárba fogadta be; onnan 1716-ban M. Vásárhelyre tevék át a reformáltak tanodáját. A katolikusoknak is van gymnáziumuk ottan.

M. Vásárhelynek kies és kedvező fekvése van; a Maros a

U. Reiter del.

Druck & Verlag v. G. Langé in Tarnstadt.

MAJROS-VÁSÁRHELY. **MAJROS-VÁSÁRHELY.**

Lauffer és Stein bizományában Pesten.

U. Reiter del.

város felett több ágra szakad s épen a külváros szélén folyik el. Völgyében jó bor, híres dohány s mindenféle gabna bőven terem. A város egészben véve kellemes benyomást tesz az idegenre; a külvárosokban ugyan csak kis házikókat és szűk utcákat találunk, de a belvárost sok szép épület díszesíti, melyek tágas utcákban sorakoznak egymáshoz. A székelyek ugyan az ország keleti határait lepték vala el s eredeti központjaik Gyergyóban és Csikban Ditro és Csik-Szereda voltak. De azon hegyes vidékekről lassankint az ország belsejébe terjeszkedtek s a termékeny völgyek mentén előnyomulva Kézdi-Vásárhelyen, Udvarhelyen és Maros-Vásárhelyen telepedtek meg. Ez utóbbi csakhamar megelőzte a székelyek többi városait. Eredetileg hat faluból állott, mellyek azután egy mezővárossá egyesültek. Bethen Gábor 1616-ban városi jogokat adományozta az egyesült községnek, melly azután gyors virágzásnak indult. Jelenleg Vásárhelynek több mint 10,000 lakosa van, kik legislegnagyobb részt székelyek és magyarok, de vannak köztük oláhok és szászok is; s a külvárosban cigányok is laknak, mint rendesen minden erdélyi városban.

Hajdan a székelyföld minden szabad polgára nemesi kiváltsággal bírt s különösen mentve volt a pénzdától. Mikor király trónra jutott, vagy feleséget vett, vagy első fia született, akkor a székelyek ökörral adóztak. Ez adószedés ökörsütésnek neveztetett. A székelyek tehát ilyenkor Vásárhelyre hajták ökreiket. A királyi adószedők minden négy vagy hat ökör közül egyet választottak ki a király számára s a kiválasztott ökörré bélyeget sütöttek, miért is ez adószedést ökörsütésnek neveztek. Néha az adó fejében szedett ökrök száma 30-40,000-re rúgott. Az ökörsütés a város keleti részén, az úgynevezett régi baromvásár-utczában történt.

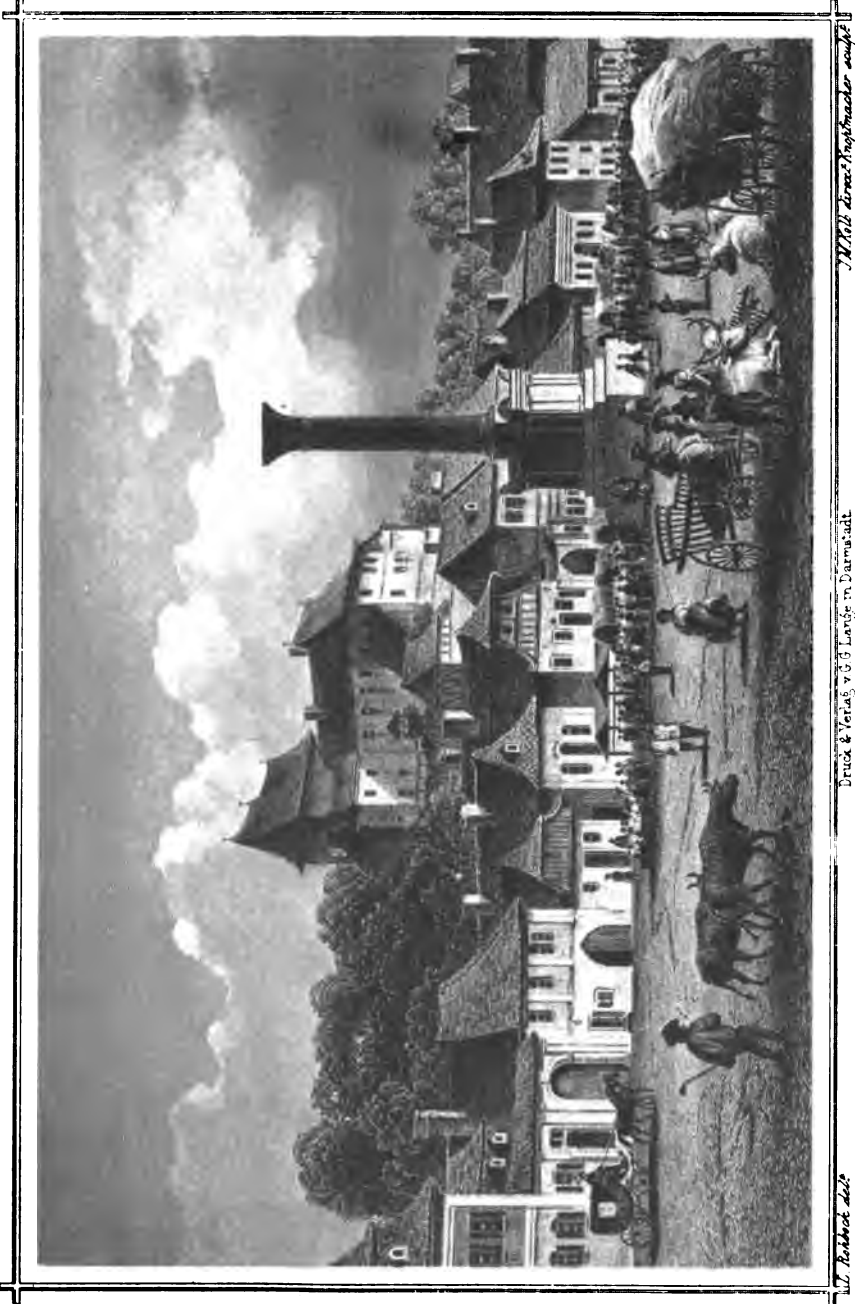
Zsigmond, V László és Mátyás királyoknak nem voltak fiaik, azon királyok alatt a székelyek tehát nem szolgáltaták be az ököradót, mellyre a király első fiának születésekor kötelezve voltak. Mikor Ulászló király alatt fia, utóbb II Lajos király, születésére az ököradót kivánták, a székelység 1506-ban megtagadta azt. Ekkor a királyi adószedők keményebb eszközökhöz nyúltak, de a nép fegyverre kelt s a Budáról ellene

küldött Tomori Pált Vásárhely előtt megveré. Végre nagyobb haderő érkezék, melly a székelyeket legyőzé. Mikor János Zsigmond születék, a székelység ismét megtagadá az adót, de akkor is kénytelen volt meghunnyászkodni. S ekkor az utolsó ökörsütés volt.

M. Vásárhely nem egy nevezetes eseménynek színhelye volt. 1556-ban országgyűlés vala ott, mellyen a három nemzet közös akarattal elhatározá, hogy I Ferdinándtól eláll, mivel igen messze van s Erdélyt a törökök ellen nem védelmezheti. Izabella halála után 1562-ben a székelység föltámadá az ifjú János Zsigmond fejdelem ellen. Valami 40,000 ember kelt vala fegyverre s tábort járván minden hajdani kiváltságait követelte. Majláth Gábor sereggel indult a fölkelt nép ellen, de megveretvén kénytelen vala M. Vásárhelyre menekülni. Azonban Radák László segítséget vive Majláthnak s így szétverék a székelyeket. Azután a segesvári országgyűlés tartaték, melly a székelység kiváltságait tetemesen megnyirbálta, s mellyen az elfojtott lázadás feje, Nagy György, és társai kegyetlenül kivégeztettek.

1659-ben M. Vásárhelyen volt országgyűlés, melly a radnóthi kastélyban táborozó II Rákóczy Györgyöt, miután vetélytársát, Barcsait, Temesvárra küfzte vala, visszatette fejdelmi székébe s Radnóthról nagy pompával a városba behozta. 1661-ben Ali pasa táborozott Vásárhely előtt Koronka felé s onnan küldé Apaffi Mihályért Ebesfalvára, kit azután a rendek el is választottak. 1707-ben Rákóczy Ferencz igtattaték Vásárhelyen az erdélyi fejdelemségbe, de Rabutin császári hadvezér még azon évben jöve Erdélybe s véget vete Rákóczy uralkodásának.

De a M. Vásárhelyen tartott országgyűlések közül az a legnevezetesebb, melly 1571-ben volt, s mellyen a négyféle hitvallás és egyház, t. i. a róm. kath., evang. prot., reformált és unitarius hitfelekezetek teljes kölcsönösségét és jogegyenlőségét tették törvénnyé. Mig a nagy műveltségével kérkedő Németországon a vallási üldözések véres és hosszas háborúkat szültek; mig a civilisatio löbogóját lobogtatni akaró Franciaországot a legkegyetlenebb polgárháborúk dúlták s Páris utcáin

Munkácsi vásár, Károlyi-kor.

Druck & Verlag v. G. Lavigne in Darmstadt.

L. Rablholzer del.

**MUNKÁCS-VÁSÁRHELYI, FŐPIACZÁ ÉS A KEGYESBIRNÉNDŐCEK ZÁRDAJA.
MANKTPIACZÁ USTO PIARISTEN-KLÓSTIER IN MUKOS-VÁSÁRHELYI.**

„Munkács és Stolp örzományában Pestent.”

a Bertalanéj véres áldozatai párologtak; míg csaknem minden más európai országban a vakdüh és türelmetlenség hallatlan vést és nyomort hoztak az emberiségre: addig a félre eső, félig barbárnak kikiáltott Erdélyben a három nemzet képviselői az 1554-ben Medgyesén tartott országgyűlésen azon elvet hirdették: „hogy a keresztyének hite csak egy, jóllehet különböző egyházi szertartások divatoznak,“ s ez elvet ismételve megerősíték, Tordán 1557-ben, Segesváron 1563-ban és 1564-ben, s végre 1571-ben Vásárhelyen határozott és világos törvény alakjába öntötték azt. Az oláh nemzet mint olyan történelmi okoknál fogva nem volt az országos rendek közzé fölvéve, de vallását senkiséb bántotta; az oláhok megmaradtak a görög egyház kebelében, sőt a magyar fejedelmek gondoskodtak arról, hogy saját nyelvökön bírjanak vallásos és egyházi könyvekkel. Hogy az oláhok vallásuk miatt I Lipót uralkodása óta néha üldöztettek s gyakran némi erőhatalommal hajtottak a görög-kath. vallás bevételeire, annak bizony nem az erdélyi rendek az okai.

M. Vásárhely lakosai nemcsak földmiveléssel, de kereskedelemmel és iparral is foglalkoznak. A város előtt Szász-Régen felé egy nevezetes téglavető műhely van, melly Erdélyben a legnagyobb és legjelesebb.

A város környékén kellemes kirándulásokat tehetünk, s különösen a Maros által alkotott Elbaszigeten valóban kies sétat-helyet találunk.

A székelyek a húnoktól származtatják le magukat, s nemzeti hagyományuk szerint őseik Erdélyben maradtak, midőn Attila birodalma felbomlása után a többi húnok visszavonultak a mai Oroszországba. Erdély keleti erdős részeiben telepedtek meg, s földterületek Csík, Gyergyó, Kászon egyesült székere, sepsi, kézdi, orbai Háromszékere, Udvarhelyszékere Miklósvár és Bardocz fiú székekkel együtt, Marosszékere és Aranyosszékere oszlik. Számuk valami 360,000 lélekre rúg. A székely nemzet alkotmányánál fogva egyenlő nemesi joggal bírt, de idő jártában különböző néposztályokra szakadt. A legfelső osztályt a primorok vagyis főnépek, főnemeseik, nemesi rendek tették, kik nagyobb földbirtokosok voltak, béke idején a

közhivatalokat, háborúban pedig a tisztségeket viselték. Külön kiváltságleveleket és adományokat kaptak, a közterhek és adók alól mentesek voltak. A második osztályba a lófők vagy primipilusok tartoztak, kiknek háború idején fejenkint kellett, és pedig mint lovasoknak, megjelenniök. A harmadik osztályt a köznépek, közrendek vagy pixidariusok tették, kik mint gyalog katonák, a várakban, fejedelmi udvarban is tettek szolgálatokat, s nemzeti közmunkákra is használtattak. A legalsó osztályt a parasztok vagy jobbágyok tették, s ide azon székelyek tartoztak, kik az említett lázadások következtén kiváltságvesztéssel bűnhődtek. Némelyek közülük 1599-ben a fehérvári országgyűlésen elébb elvesztett kiváltságaikat visszanyerék, s ezek libertinusoknak neveztettek.

A határőri katonaság felállítása előtt szükség esetében minden fegyverfogható székely tartozott táborba szállani. Némelykor meghatározatott, hogy a nemzetnek hányad része álljon ki. A főrendek 3, 4 és több lóval, a lófő egy lóval, a köznépek gyalog jelentek meg.

A későbbi változások eredménye az volt, hogy csak a primorok vagyis főrendek élvezték a nemesi kiváltságokat, a lófők és köznépek pedig tulajdonkép szabad, de rendes adófizető polgárok voltak; ezekhez tartoztak a székely földön volt kiváltságos (taxalis) helységek polgárai is. A jövevények, mint pl. a külön községeket képező örmények s a jobbágyok államgogi tekintetben nem számítottak a székely nemzethez s állami jogokat sem bírtak. Hajdan a székely nemzetnek, úgy mint a szászoknak, külön grófja volt, a honi fejedelmek nem neveztek ki külön grófot s csak ennek címét vették fel, s ez az orsztrák fejedelmek alatt is úgy maradt.

A székely székek szerkezete némileg különbözött a magyar megyék szerkezetétől. Főtisztviselőjük a főkirálybíró, kit a fejedelem nevez ki, a többi tisztviselőket magok választották két évre a szék közgyűlésén (derék széken), mellyen a főnépek és lófők személyesen, a köznépek pedig a helységenkint választott képviselők által jelentek meg. A választott főbb tisztviselők voltak: az alkirálybírák és dúlók vagy biztosok, kik a megyei szolgabíráknak feleltek meg.

1. Székes templom

Székelykeresztény templom

1. Székes templom

MUNKACS VÁROSA BÉKEUTJÁN, SZÉKELYKERESZTÉNY, MAGYAR KATOLIKUS ÉS EVANGÉLIKUS TEMPLEMEK.

Lauffer és társai bizományosok P. stb.

Mária Terézia alatt 1766-ig az erdélyi határőrvidék szerveztetett, mellynek nagy része a székely földön volt. A székely határőrök t. i. két gyalog s egy huszár ezredet képeztek s részint külön katonai községekben laktak, részint más lakosokkal vegyesen. A székely határőrök mentve voltak az adózástól s külön előljárók alatt éltek. Nehány év előtt az erdélyi határőrvidék eltörölteték.

A székely nemzetnek mind a közigazgatásra mind a törvénykezésre nézve saját szokásai és alapszabályai voltak. Különösen az öröklési rend sajátos volt. A jószág t. i. a fiúkra szállott, s a leányok csak fiú nem létében örökölték. Ha törvényes gyermek nem volt, akkor a legközelebbi atyafiak, ezek nem létében pedig a szomszédok örökölték a hátrahagyott jószágot, melly tehát sohasem szállott a kincstárra. Azonban a főrendek jószágaira nézve a magyar törvény divatozott.

A székely nép kitűnő jellemvonásai: a harcias vitézség, az őszinte szivesség és vendégszeretet; vallásosság, munkásság és szorgalom. Öltözete és egész életmódja egyszerű. A férfiak rendszeren viselnek: fehér posztóból készített szűk nadrágot, mellényt, szűk újjú kendervászon vagy gyolcs ünget, fekete vagy szürke posztóból való felsőöltönyt, mellyet czedelének vagy zekének neveznek, télben juhbőrből való, csipőig érő s begombolható kis bundát, hosszúszárú csizmát vagy bocskort, s közép-szerű karimás kalapot. A nők öltözete: csipőre kötött bőszabású sokoja vagy szoknya, csipőig érő mellény, különféle színezetű nyak kendő, csizma. Az egyházi szertartásokat a székelyek lelkisméretesen végézik, bucsújárásaik igen népesek, a bűjtőt pontosan megtartják. De gyakran babonások és a régi szokásokhoz túlságosan ragaszkodók. Különben értelmes, komoly, magokratartó és büszke emberek. Szép, izmos termetűek, szabályos, erősen kifejezett arczvonásúak. Arczulatukban is ki van fejezve a nyugodt bátorság, lelki szilárdság, vitézség és jószívűség. Az ősi szokásokat, nemzeti jelleget, a múlt idők emlékezeit és hagyományait, az ősi nyelvet a székelyek leg-hívebben őrizték meg. Regéik, népdalaik a népies költészet legszebb kincsét foglalják magokban.

Gernyeszeg. Balánbánya. Vécs.

Vásárhelyről a Maros völgyén fölfelé teszünk egy kirándulást. Sz. Györgyön, Nagy-Ernyén, Sáromberkén keresztül Gernyeszeg faluba jutunk, hol gróf Teleki Domonkos szép kastélyát találjuk. Ez a Maros bal partján épült, emeletes s Erdély legnyújabbb kastélyai közé tartozik. A deréképületnek kiálló homlokzata és kerek kupolája van, hozzácsatlakozik két szárnyépület, mellyek fölé nagy saroktorony emelkedik. A kastély előtt szép kert van, mellyből gyönyörű kilátás esik a Maros völgyére. A kerttel szemben egy kis árnyas félsziget van. A tulsó parton Sárpaták látszik, hol ifjabb Teleki Domonkos dombon épült csinos kastélya van. A Gernyeszeg előtt levő Sáromberkén is csinos urasági lak van, ugy az éjszakra eső Vajda-Sz. Iványon is.

A gernyeszegi kastélytól és vendégszerető meg tudományos urától búcsúzván utunkat folytatjuk s nemsokára Szász-Régenbe jutunk. Ez a legfiatalabb szász város, s környékén levő öt szász faluval német szigetet alkot a magyarság közepe. Dombon épült, a Maros jobb partján; háza meglehetősen elszórvák és csak a nagy piaczon sorakoznak szép egészsze. Három temploma közül a szász evangélikus a legkitűnőbb. Lakosainak száma nem éri el az 5000-et. Az 1848-diki forradalom alatt csaknem egészen elpusztult, de a béke helyreálltával ismét fölépült. 1863-ban sz. k. várossá lett.

Szász-Régen környéke igen érdekes és szép. Keletre a Görgényi regényes völgy nyílik, mollyben egy kúpdad hegyen a híres görgényi vár romjai búslakodnak. E sziklavár hajdan hatalmas uraknak székhelye volt, utóbb az erdélyi fejedelmek, János Zsigmond, Bethlen Gábor, Rákóczy György a nyári hónapokat szokták ott tölteni. Mikor épült a régi vár,

D. Lindbeck del.

Druck & Verlag von S. Lammert in Hannover

Die Zeit der Bauarbeiten

A. GERNSTEDT'S KASTELN ERDELEBEN. KASTELL GERNSTEDT'S.

Verleger's Schrift-Veranstaltungsbureau

F. Haldenstedt sculp.

Druck & Verlag v. G. J. Lange in Darmstadt.

F. Haldenstedt sculp.

VIEGS. IER. DIE. I. T. B. I. E. N. . VIEGS. I. N. S. I. E. R. B. E. N. B. U. R. G. M. A. N. .

Landkarte von Völs in Tirol von 1850.

melly a középkoron át a szabad báróknak lakhelye volt, azt nem tudjuk; a későbbi várat János Zsigmond fejedelem rakatá 1561-ben. II Rákóczy Ferencz idejében 1708-ban Rabutin cs. hadvezér ostromolta, Rátoni János vitézül védelmezte, de miután az megöletett vala, katonái elcsüggedtek s átadák a várat, mellyet azután Rabutin földig leromboltata. Most az erdős kerek hegy tetején már csak néhány kőomladék látható. A görgényi jószág a kir. fiskusra szállott, ez pedig báró Bornemisának adta, ki a várhegy alatt egy terjedelmes szép kastélyt építtete. A kastély mellett nagy vadaskert is volt. 1848-ban a vandalismus itt is dúlakodott. Jelenleg Görgény-Sz. Imre egy szegényes mezőváros, hol egy üvegcsúrt és porcelángyárt találunk.

Szász-Régent elhagyván a Maros jobb partján folytatjuk utunkat s így Vécs faluba jutunk, mellyet egy nevezetes régi kastély ékesít. Ez a hajdankort még híven tükrözi vissza. Terjedelmes négyszeg épület, mellynek igen vastag és komor falai vannak. Csak alsó része lakható, felső emelete már omladozó. Négy sarkán egyegy bástyatorony van; egyik oldalán, melly a Marosra néz, egy nagy roskatag kerek torony, a várbörtön, emelkedik. A kastély a Maros partján áll, melly itt meredek oldalú földhátat képez. Most báró Kemény tulajdona. Hajdan Kendiék, azután Báthory Zsigmond birták.

Vécsnek igen regényes környéke van. A Maros nyájas, helységekkel megrakott völgyben hömpölygeti habjait, jobb oldalán alacsony hegysorok nyúlnak el, bal oldalán a vadakkal bővelkedő, magasabb és erdős Görgényi hegység terjed el, éjszaknyugat felé még magasabb és szépen alkotott hegytömegek emelkednek. Ez utóbbi hegyek közül főleg az ugynevezett Isten széke ötlük fel, sajátos alakjánál fogva, tövén egy régi kolostor, a csetátye és monastire áll; odább a Zászpát nevű hegy van, hol római sánczokat találunk.

Marosvásárhelytől Vécsig s ezen túl sok helyen mutatkoznak a római uralkodás nyomai. A rómaiak egyik gyarmata, Napuca, némelyek szerint Vásárhely, mások szerint Nyárádtő vidékén volt; a Maros két oldalán római utak maradványai láthatók, a Szász-Régentől Sz. Ivánig vonuló római utat még

most is használják. Gernyeszeg környékén állítólag két római állandó tábor maradványai még világosan kivehetők, s Vécstől egész Dédáig látható a rómaiak által épített út, melyet a nép még most is Traján utjának nevez. Szent-Iván és Görgény-Hodak között a Görgényi völgyön fel földsánczok vonódnak el, melyek helyenként 3 láb magasak s egy római tábor maradványai. Egy szóval római tábori helyek, utak, építmények az egész vidéken találtak, s az itt is ott is felfedezett cserépedények, emlékkövek, sírok, szoborművek, szerszámok és pénzek kétségtelenül bizonyítják, hogy a rómaiak a Maros völgye azon részét, azután a Görgényi és Nyarádi völgyeket is megszállták vala.

Maros-Vásárhely vagy Szász-Régen felől a keletre és éjszakra elterjedő erdélyi havasokat is meglátogathatjuk. Ha Vásárhelyről a keletre vonuló utat követjük, Sóváránál a Kis-Küküllő völgyébe jutunk, innen Parajdra s azután a hegyeken át éjszakkeletre a regényes Gyergyói völgykatlanba mehetünk, hol a székelyek ősi lakhelyeit találjuk. Gyergyó-Sz. Miklósból azután Erdély két legjelesebb fürdőhelyeit, a magas havasok közzé rekesztett Borszéket és Bélbort kereshetjük fel.

Azon két fürdő Gyergyó-Sz-Miklóstól éjszakra esik; délkeletre és pedig jóval közelebb Erdélynek leghíresebb rész-bányáit, t. i. Balánbányát találjuk. De hogy oda juthassunk, a Maros és Olt közötti vízválasztón keresztül Csík-Sz. Dombosba kell mennünk, s onnan tehetjük a kirándulást az alig két mérföldre éjszakra a hegységben magánosan levő bányatelepbe. Utunk a kies havasi völgyön viszen fölfelé, melyből az Olt, mint csekély, tiszta vizű hegyipatak, rohan le. A völgyet szegélyző hegyek oldalait erdőszőcs fedí, mely fölé meredek, kopasz sziklafalak és horgas tetők nyúlakodnak fel. Közölük legmagasabbak: a Naskalat, Ecsém, Tarkó, Egyeskö s Nagy-Hagymás. Mindezen sziklahegyek az Olt bal oldalán merednek föl, közülük leginkább az Egyeskö ötlík fel; majdnem olyan mint valami óriási elefántagyar, s hegyes szarva merészen nyúlakodik a környező hegyek fölé. Azon festői sziklatömegekkel átellenben, az Olt jobb oldalán, csekély ma-

1888. évi. 4. sz. 1. képe

Frucht & Viehge von G. C. Lang in Darmstadt.

1888. évi. 4. sz. 1. képe

BALÁN SZ. DONIKÓSNÁL. BALÁN BÉLI DONIKÓS.

Posta és telegraphi hivatala

gasságú hegynek, a Balánhavasának, tövén terjed el a bányatelep. A folyó mindkét oldalán elnyúló hegyek csillámpalából állanak, melyen a több mint 5000 lábnyira emelkedő mészkő-hegyek települnek, t. i. a folyó bal oldalán. A jobb oldalon a csillámpalában egy nagy chloritpala-telep van, s ebben találhatik három érczfekvet, melyek egyenközűleg csapnak, s melyekben réz- és vaskéneg fordul elő; néha mangánkéneg is. Egy tárnából czeментviz is folyik, mely évenkint 90—100 mázsa czeментrezt szolgáltat. Az érczet öt tárnában fejtik; a leg-hosszabb tárna valami 300, a legrövidebb még nem egészen 100 ölnyre van kivájva. Egészenben valami 1200 munkás van alkalmazva a bányatelepen, s évenkint valami 3000 mázsa rezt nyernek. A baláni bányákat már Apaffi fejdelem korában művelték; 1792 táján kohót is építettek. 1802 után Balánbánya a k. kincstár birtokába került, ez 1821-ben két örménynek adá el, kiktől néhány év előtt a brassói bányászati társulat szerezte meg.

A kohók és olvasztók a völgyben vannak, környezve salakrakásokkal. Föléjük emelkednek az említett festői sziklatömegek, melyekről felséges kilátás esik, nyugat felé Erdélyre, kelet felé Moldvaországgra. A fűvész azon sziklatömegeken sok érdekes és ritka növényt is talál. A bányák a völgy ellenkező oldalán vannak.

Szász-Régen felől egy országot Beszterczére visz, mely a százszok legéjszakibb kerületének fővárosa. Onnan a rodnai arany-és ezüstbányákat s a rodnai havasok regényes völgyeit és tetőit látogathatjuk meg. Azon havasok Erdély éjszaki határfalát képezik, s Erdélyt Máramaros megyétől választják el.

Nyomatott Schmitt J. G. nál Darmstadtban.

A III-dik kötet tartalma.

	Lap.
Kolozsvár és környéke	2
Torda	21
Thorocako és Nagy-Enyed	27
Maros-Újvár és Gerend	31
Gyula-Fejérvár	33
Csetátya. Detunáta. Nagyg	41
Szászsebes, Szászváros és Déva	46
Vajda-Hunyad s a hátszegi völgy	51
Nagy-Szeben	57
Nagyseben környéke	73
Fogaras	79
Brassó	83
Brassó környéke	93
Sz. György. Bálványos. Bűdös és Sz. Anna tava	104
Bükzsádról Udvarhelybe	109
Segesvár	115
Erzsébet város. Megyes. Balászfalva	121
Maros-Vásárhely s a székelyek	124
Gernyeszeg. Vécs. Balánbánya	132

A III. kötetbe tartozó aczélmetszetek.

	Lap.
Kolozsvár	5
Kolozvári új reform. templom	8
Kolozsvár, a nemzeti muzeum	10
Kolozsvár, a temető	12
Thordai hasadék II.	21
Thordai hasadék eleje	24

	Lap.
Thordai hasadék	26
Thorockó-Sz. György	28
Gerend, a kastély és helység	31
Gyulafejevár	38
Csetátye-Máre Verespataknál Erdélyben	41
Detunáta-Góla	43
Nagyág	45
Szász-Sebes (helytelenül Sászváros)	46
Sász-Sebes	47
Dévai vár délről	48
Dévai vár nyugatról	50
Vajda-Hunyad (I)	52
Vajda-Hunyad (II)	54
Vajda-Hunyad (III)	55
Nagy-Szeben	57
Evangelikus egyház Nagyszebenben	63
Nagyszeben, az orsolyaszűzek temploma	65
Talmács	73
Verestoronyi szoros nyugati vége	74
Verestoronyi szoros a Lotrora pataknál	75
Vesztglő a Verestoronyi szorosban	76
Kisdiszónódi hegytemplom	78
Fogaras vára	80
Brassó a Kápolna (Czenk) hegyről	83
Brassó dél felől	84
Román templom Brassóban	86
Brassó délnyugati oldalról	88
Brassó az óváros és vár	91
Rosnyói vár Erdélyben	94
Törcsvár a Törcsvári szorosban	96
Földvár romjai	99
Botfalvai templom	101
Előpatak Erdélyben	102
Prásmári templom Erdélyben	104
Szepsi-Sz. György	106
Csik-Somlyó	109
Vashámor Oláhfalu mellett	111
Udvarhely	112
Fejéregyházi templom Erdélyben	115

